MLUVNICA
JAZYKA SLOVENSKÉHO.

SLOŽIL

MARTIN HATTALA.

DIEL DRUHÝ.

SKLADBA.

NÁKLADOM MATICE SLOVENSKEJ.

V B. Bystrici, 1865.
Na sklade u Eugena Krčméryho,
matičného kníhkupca.

DRUHÝ DIEL

SKLADBA.

Vstup.

Pojem a rozdelenie.

§. 296. Skladba je nauka o vete. Ona sa totižto zanáša najviacej skladaním dvoch alebo i viacej slov vo vety čili v obrazy myšlienok (§. 4) jednotlivých a spojovaním dvú lebo i viacej viet, majúcich vyobrazovať dve lebo i viacej myšlienok slúčených. Jednotlivými slovy naopak oberá sa len natoľko, nakoľko sú samy o sebe i vetami.

§. 297. Vety delíme vôbec na jednoduché a složené.

Jednoduchá a síce holá veta je taká, ktorá hlavnie čiastky čili podmet, prísudok a sponu len samé a po jednej obsahuje, jako: žiak je pilný, žiak píše, píšeme. Vyniká-li však jednoduchá veta krome podstatných čiastok i tak zvanými vedľajšími lebo pobočnými, menuje sa vyvinutou. Také sú na pr. tri predošlé, keď nasledovne znejú: *poriadny* žiak je pilný, žiak píše *list*, píšeme *perom*.

Složená veta naopak je každý taký celok, ktorý vznikol spojením dvú lebo viacej jednoduchých viet v jednu. V prípade prvom menuje sa jednoducho, v druhom mnohonásobne složenou vetou. Onou je na pr. tato: učiteľ sedí a žiak stojí. Mnohonásobne složenou naopak je, znie-li takto: učiteľ sedí a žiak stojí, keď má odpovedať.

§. 298. Skladba sa teda delí na dve hlavnie časti a síce na nauku: 1) o jednoduchej a 2) o složenej vete. Prvá

z nich rozvrhuje sa dálej na dva oddiely, rozberajúc: a) holú a b) vyvinutú vetu jednoduchú. Práve tak sa rozdeľuje ešte i druhá hlavnia časť, rozjímajúc: a) o jednoducho a b) o mnohonásobne složenej vete.

Prvá časť.

Nauka o jednoduchej vete.

A) Holá veta.

§. 299. Holé vety sú buď o jednom buď o viacej slovách (§. 6 a 312).

I vo vetách o jednom slove pozorovať dosti jasne aspon päť vecí úvahy hodných, menovite:

1) to, že jedny z nich, jako na pr. píš-e-me a píš-e-te, podstatné čiastky myšlienky označujú skutočne (kladne, positivne); iné naopak len zdajne (záporne, negativne), jako: píš-e a píš-u. Ty a podobné vety sú preto kusé, ony uplné.

V píš-e a píš-u totižto chybí prípona osobná *ti*, ktorá kedysi podmet znamenala, jako *me* a *te* v píš-e-me a píš-e-te podnes (§. 205). Že sa ony obe tretej osoby skutočne týkajú, to sa nám vlastne len zdá a síce preto, že sa osoba ta u sloves určitého tvaru vôbec od prvej a druhej pravideľne nedostatkom osobitej prípony čili tak rozoznáva, jako prítomný čas ukazovací od rozkazovacieho a prvá vrstev sloves od ostatních päť (§. 206).

2) I vety o jednom slove označujú viac alebo menej dokonále krom osoby a spôsobu i *čas*, jako: píše, písal a napíše.

Príčina čeho je zkrátka ta, že všecky ty a pod. vety sú slovesa *určitého* či takého tvaru, ktorý krom osoby a spôsobu i čas vyobrazuje (§. 202). Prvá z vytknutých viet ostatne týka sa prítomného, druhá minulého a tretia budúceho času. Osoby naopak sú všecky tri tretej a spôsobu oznamovacieho.

3) I najvätšmi jednoduché vety sú buď tvrdivé, jako: píš-e-me; buď záporné, jako: ne-píš-e-me. Onými mluviteľ

oznamuje poslucháčovi, že prísudok podmetu náleží; tými naopak práve to upiera.

4) Pochybuje-li mluviteľ, či prísudok podmetu náleží či nenáleží, pýta sa o tom. Dľa čeho delia sa zase vety na otázkové a odpovedné.

5) Otázkové vety o jednom slove lišia sa od odpovedných v tisku a písme obyčajne len znamením otázky (?), jako na pr. píš-e-š? proti: píš-e-š. V skutočnej mluve naopak rozoznávajú sa ony od tých dokonálej než delidlami a síce tým, že otázkové vety. iným hlasom čili prízvukom znejú než odpovedné. Ale i ty vynikajú prízvukom, bo sa prvá sylaba v nich obyčajne vyšším hlasom vyrieka než ostatnie, jako na pr. *pí* v: píš-e-me, píš-me a inde.

Záleží-li holá veta vo viacej slovách, pozorovať v nej krome zvláštností práve vyložených ešte dve o mnoho jasnejšej než vo vetách o jednom slove, a síce:

a) že sa v nich prísudok s podmetom aspoň ponekuď srovnáva čili shodu nejakú prísudku s podmetom, jako na pr. v týchto troch: žiak je piln-ý, žiačka je piln-á a žiača je piln-é.

Vo vetách tých totižto srovnáva sa prísudok s podmetom nelen *rodom* než i *číslom* a *pádom*.

b) Vo vetách o jednom slove, jako: píš-e-me, objavuje sa prísudok obyčajne na mieste prvom, spona na druhom a podmet na treťom. Vo vetách o viacej slovách poriadok ten nazýva sa slovosledom a je rozličný.

Tak na pr. slovosled vety „žiak je pilný“ je pravý opak toho poriadku, ktorý sa zračí v „píšeme.“ Veta ona však znie často i dľa toho čili takto: pilný je žiak, indy zas i ináčej.

Kusosť, zápornosť a delidla holej vety dajú sa i mimochodom dostatočne objasniť. Ostatnie z práve dotknutých vlastností jej naopak vyložíme osobite, vezmúc do úvahy: pomer čiastok reči k vete holej čili to, ktoré čiastky reči a jak bývajú hlavními čiastkami viet; pomer vety ku poslucháčovi čili osobu, čas a spôsob; shodu prísudku s podmetom, otázku s odpoveďou, prízvuk a slovosled.

Poznámka. V nauke tej je často veľmi ťažko, indy doprosta i škoda zdržovať sa príkladov náležitých do oboru vyvinutej a složenej

vety. Preto miestami i tých i oných potrebujem a síce tak, že slova ty v nich, ktorých sa výklad práve týče, sú buď ležatým písmom tlačené buď že sa vynecháva z nich krome spojky všetko, o čo práve nejde, jako na pr. v tomto, potrebovanom v §. 301: Svet vraví, že atd.

I) Pomer čiastok reči k vete.

1) Podmet.

§. 300. Podmetom viet bývajú najčastej skloniteľné čiastky reči a síce: podstatné mena vlástne, všetky ostatnie nevlastne čili tak, že ich buď miesto podstatných mien potrebujeme, jako zájmen (§. 312), buď zamlčujeme po nich ty podstatné mena, ku ktorým sa ony čo prívlastky posud ešte vzťahujú alebo kedysi vzťahovaly.

To pozorovať menovite u mien tvarom prídavných, významom však podstatných, jako: Plachý, Jesenská, Hlboká, dôchodný, mostné, zlatý, bližní, sirotčí (§. 164 a 166, č. 2). U tých a podobných na bytosti, znamenané po nich kedysi podstatnými meny obecného významu, jako: *človek, žena, dedina, mýto, peniaz* a pod. obyčajne už ani nemyslíme, potrebujúc ich zcela tak, jako keby i tvarom boly podstatné mena. U iných prídavných mien a príčastí naopak mávame ešte vždy viac abo menej jasne na mysli zamlčané po nich podstatné meno, jako menovite *človek* s primereným jemu množným *ľudia* u: dobrý, zlý, múdry, učený, driemuci, spiaci. Tých a podobných v rode ženskom ani nepotrebujeme a vo sredňom zriedka, i to len jednotne najviac m. odťažených mien podstatných, jako: dobré m. dobrota a zlé m. zlosť; riedšej srástle, jako: obecné dobré m. lat. commune bonum. Máme-li tedy lat. prídavné mena toho druhu i čo sa čísla týče verne preložiť, musíme primerené im slovenské spojiť s podstatným *veci*, bežným prirodzene v prípade tom i jednotne, a riecť: pravdivé veci m. vera, spravodlivé veci m. recta atd.

Príklady. Blázen dáva, múdry bere (Bern. 285). *Spravodlivý* sa vždy chleba naje. *Dobré* sa samo chváli (Por. u Kal. 35 a 70). *Verní* sa večne o pravdu delia. *Dobrí* sa zlostných neboja (Slád. 33 a 121). Dobrý dí, dobrý splní. Spravedlivé

se nestratí. *Dobré* se dlouho pomní a *zlé* ještě dél (Did. 225, 256 a 257). S ľahkosťou *nabytá vec* ľahko odojde (Hol. I, 248).

Riedšej býva podmetom vety infinitiv a iné čiastky reči, a síc onen vždy vlastne preto, že je též podstatné meno, choť sa u nás ani neskloňuje (§. 209); tyto zase nevlastne. Stáva sa to menovite tam, kde buď o jednotlivých slovách buď i o viacej ich jakokoľvek spojených alebo napokon i o jednotlivých hláskach a sylabách slov tak mluvíme, jako sme o samostatných bytosťach (§. 109) zvykli.

Príklady. Nedověřovati jest opatrnosť. *Bohatnouti* není největší umění, ale s bázní boží *bohatnouti*, to jest něco (Did. 246 a 257). Haňba ti *vraveť, spievať* zrada! (Slád. 286) Haňba zemanom *sa biť*. Darmodaj umrel, narodil sa kúpsi (Kal. 26 a 86). Umrel darmodaj, nastal vydrigroš. *Mus* je veľký pán (Bern. 287 a 298). Ja je zájmeno, proti je predložka, a je samohláska atd.

§. 301. Všeobecný podmet osobný čili nem. *man* a franc. *on* vyslovujeme obyčajne podstatným menom *človek*, čo vlastne i *man* i *on*, pošlé z lat. *homo*, znamenajú. Riedšej potrebujeme tak slova *svet* a samých sloves tretej osoby jednotnej, zamlčujúc po nich jednotné *človek*. Množné *ľudia* naopak veľmi často zamlčujeme alebo, čo je jedno, *man* nahradzujeme zhusta samými slovesy tretej osoby množnej. I druhá osoba jejich jednotná prichádza tak dosti často, množná naopak zriedka.

Príklady. Bez skúsenosti *človek* nikde nezajde. *Človek* sa vám nesmie ani zasmiať (Pov. 324 a 403). Všemu zvykne *človek*. Tam dvakrát v roce *žnú* (Hol. II, 75 a 82). Tam nás *biť nebudú*. Darmo tam dač *hľadáš*, kde *si* nič *nepoložil*. Tak šiel rovno, sťa by *ste strihali* (Pov. 156, 462 a 520). Svet vraví, že atd. To je kľatba nášho života, keď *nevieš*, čo *si; nemreš, nežiješ*, len sa tak od skaly ku skale *biješ* po jazere bľadých časov (Slád. 67 a 232). Vravia, že atd. (Slád. 213 a Pís. II, 139). Celý svet hovorí = man spricht allgemein (Kal. 11). Nezvaných hosťov pod stôl *sádzajú* (Kal. 44 a Bern. 290). S poctivostí nejdál *dojde* (Přísl.).

Vecný podmet všeobecný čili nem. *es* len v odpoveďach často vyslovujeme osobite zájmenom *ono*, inde naopak zriedka

zriedka, potrebujúc najradšej samých sloves neosobných a osobných neosobne vzatých (§. 197).

Príklady. *Ono* ti boly v komôrke ukryté (Pov. 86). *Ono* sa milému líčko červenelo. *Ono* to môj milý na píšťale píska (Pís. I, 37). Hroznejších *sa nevídalo* oblud. Z jasna *sa bliskne* (Hol. II, 38 a 77). V kuchyni *sa varilo* a *peklo* (Pov. 272). *Jedlo, pilo sa* celý deň (Slád. 364). *Vodilo* (= mátalo) mä do pol noci (Zpiev. I, 15).

§. 302. Skloniteľné čiastky reči čo podmety viet objavujú sa vo troch pádoch: v nominative, vokative a genitive.

Nominativ a vokativ označujú podmet vlastne a síc onen pravideľne vo vetách ukazovacieho spôsobu, jako: chlapec je pilný; tento v rozkazovacích: chlapče, buď pilný!

Že by oba tvary ty slov neboly ani pády, jak sa niektorým grammatikom skutočne zdá, tomu odporujú hlavne dve okolnosti. Prvá znich záleží v tom, že nominativ vynikal kedysi dozajsta osobitou príponou a síce hláskou *s* (§. 108), hlavním to živlom ukazovacieho zájmena, zachovaného ešte podnes v príslovkách: dne-s, s-em a v iných (§. 179). Rozoznával sa teda kedysi od ostatních pádov i positivne. Po zaniknutí prípony *s* zase liší sa od nich aspoň záporne čili tak jako vokativ už s prvoti (§. 108), alebo nedostatkom osobitej prípony, čím sa menovite i tretia osoba sloves od prvej a druhej, ukazovací spôsob od rozkazovacieho a prvá vrstva sloves od ostatních päť podnes rozoznávajú (§. 206 a 299, č. 1).

Podruhé nominativ a vokativ majú skutočne též označovať istý pomer, čím sa rovnajú ostatním piatim tvarom skloniteľných čiastok reči, pády menovaným. S druhej strany však lišia sa ony od týchto vôbec tak, jako pomery nimi označované od sebä vospolok. V každom mluvení totiž objavujú sa skutočne dva podmety: osoba, ktorá mluví; a osoba alebo vec, o ktorej ona mluví, čili podmet mluviaci a podmet vety. Ten proti onomu je tedy vlastne predmet čili vec alebo osoba od mluviteľa rozličná, vyjmúc ovšem ten prípad, kde mluviteľ o sebe samom hovorí.

Tak na pr. vyslovím-li ja o žiakovi nejakom túto vetu: žiak píše list, som *ja* podmetom mluviacim a *žiak* je podmetom vety tej o ňom

znejúcej. Žiak proti mne je teda opravdu predmet čili osoba odo mňa rozličná, ktorej sa myšlienka moja vyslovená onou vetou práve týče. *List* konečne je též predmet čili vec mimo mňa a žiaka súca.

Keď sa teda akkusativný tvar skloniteľných čiastok reči, jakým je v danom príklade slovo *list*, pádom preto menuje, že označuje predmet nejaký :- musia byť i nominativ a vokativ pády, keď označujú podmet vety, ktorý je proti podmetu mluviacemu vlastne též predmetóm.

Predmet, znamenaný vo vetách nominativom a vokativom, má sa ku podmetu mluviacemu priamo alebo vzťahuje sa k nemu bezposredne a to asi tak, jako na pr. dve priame a rovnobežné čiary jedna ku druhej. Pády ty zovú sa preto priamymi (§. 108). Päť ostatních naopak menujeme nepriamymi alebo kosými preto, že sa predmety nimi znamenané vzťahujú ku podmetu mluviacemu posredne čili posrednictvím podmetu vety. Predmety ty totižto sú nimi najprv proti podmetu vety a potom čili vlastne skrze ten teprva i proti podmetu mluviacemu.

Vysvitá to dosti jasne i z príkladu výšej daného. Rozoznať v ňom totižto dobre predne dve osoby a jednu vec: *mňa*, *žiaka* a *list*. Podruhé videť z neho to, že medzi mnou a žiakom neobjavuje sa nič posredníkom, medzi mnou a žiakom naopak posredničí žiak, alebo to, že je žiak len proti mne predmetom, list naopak i proti mne i proti žiakovi, a síce proti tomu bezposredne, proti mne posredne čili skrze toho. Ja a žiak v prípade tom a podobných rovnáme sa teda sebe vospolok aspoň tým, že sme oba proti listu podmetom a máme sa preto jedon ku druhému priamo čili asi tak, jako dve priame a rovnobežné čiary jedna ku druhej.

§. 303. Vokativ má sa i tvarom i významom svojím k nominativu vôbec tak, jako rozkazovací spôsob k ukazovaciemu.

Jako sa totiž onen od tohoto, na pr. *píš* od *píšeš*, šťuplosťou tvaru svojeho podnes ešte makavo rozoznáva: tak vypadal kedysi i každý vokativ proti nominativu. Zaniknutím prípony nominativnej čili hlásky *s* a často i iných ešte (§. 17) prvotný pomer ten ovšem zatemnel. Dá sa však i teraz ešte neraz spozorovať. Vokativ *ryb-o* na pr. je posiaľ ešte šťuplejší od nominativu *ryb-a* preto, že *a* je závažnejšia samohláska než *o*, keď sa ta v onu stupňuje a ne naopak (§. 47, 51 a 108). Čeština krome toho pňové samohlásky v rozka-

zovacom spôsobe obyčajne kráti (§. 60 a 207). Práve to pozorovať i u vokativu aspon raz a síce v *pan-e* (§.152).

Kto teda vokativ zapiera byť pádom buď preto, že nevynikal nikdy osobitou príponou, buď z iných príčin; ten by mal i rozkazovacím tvarom slovesa odškriepiť povahu spôsobovú. To sa však nepodarí nikdy nikomu: nasledovne musí byť i vokativ pádom, medzi iným i preto ešte, že zástupcom jeho býva pravideľne nominativ (§. 108), ktorý je dľa predošlého §. dozajsta pád. Z čeho dálej i to vysvitá, že sa vokativ ani významom svojím neliší viac od nominativu než zase len asi tak, jako rozkazovací spôsob od oznamovacieho.

Spôsobom oznamovacím dáva mluviteľ poslucháčovi len to vedeť, že to, čo o podmete nejakom vyrieka, dľa jeho zdania je skutočná pravda, nedbajúc o tom dálej naskrze nič. Mluví-li kto však rozkazovacím spôsobom, ujíma sa toho, o čom práve mluví, viacej a síce tak, že chce, aby sa to i skutkom stalo preto, že sa mu to nelen pravdivým než i potrebným byť zdá (§. 5). Oznamovací spôsob vzťahuje sa teda len k mysli, rozkazovací naopak i k citu alebo vôli spolu. Jak už rečeno, objavuje sa s oným podmet pravideľne v nominative, s tým vo vokative: nasledovne vzťahuje sa i vokativ krome mysli i k citu. On je preto asi tak citoslovným tvarom mien, jako rozkazovací spôsob sloves.

Čo taký môhol sa vokativ už s prvoti ľahko obísť bez prípony. Nemajúc tej, nemá sa čím pojiť s ostatními čiastkami viet. Môže teda i mimo nich čili sám o sebe prichádzať alebo nebyť ani podmetom a v nich i čo podmet nemenej voľnosti požívať než citoslova (§. 18 a 295), ktoré sa vedľa neho často objavujú. Niet on podmetom menovite tam, kde sa ním nekto abo nečo len volá, oslovuje a vzýva. V prípade tom pisáva a tlačieva sa po ňom obyčajne znak podivenia čili ! Ten pozorovať pravideľne i po celých vetách rozkazovacieho a žiadacieho spôsobu, po oznamovacích naopak badku alebo punkt. Je-li vokativ čiastkou vety čo podmet alebo i čínom predošlým, vídať po ňom a často i pred ním čiarku. Po delidlách tých a citoslovách možno teda neraz i také vokativy poznať, ktoré sa tvarom svojím nelišia od nominativu.

Príklady. *Martinko! Martin! Martin* môj! — Kde je? *Martin!* — Či ho sen prepadol? Či, *ach Bože*, mrtvý zchladol? Vráťme sa, brachu! *Ach! ľudia* boží, pekne vás prosím. *No, chlapci*, kosy už zapadajú. Martinko, pískaj! (Slád. 192, 193, 194, 199 a 202) *Borko*, čo tak smutný sedíš? (Hol. I, 55) Vráť sa, pane *družba*, vrať sa, mladý *zať!* Čože je to, pane *Bože*, za žena? Čierne *oči*, poďte spať! *Javore*, veru si pukatý. *Ej mamko*, daj mä do školy! (Zpiev. I, 236, 254, 357, 359 a 366) *Časy* moje, *časy!* Neužily krásy (Pís. II, 34).

§. 304. V genitive objavuje sa podmet nevlastne čili tak, že sa u neho zamlčuje nominativ takých slov, po ktorých je rozdeľovací genitiv v obyčaji, jako: mnoho, nečo, nič a pod. Deje sa to menovite u *byť* a *ne-byť*, ale len v tedy, keď ich nepotrebujeme čo spony než čo prísudku čili srastle (§. 196 a 305), potom prirodzene i u sloves podobného významu, jako: chybeť, nachádzať sa, nalezať sa, dostávať sa, vyskytati se, záporne: ne-chybeť, ne-nachádzať sa atd. Riedšej slýchať genitiv m. nominativu s inými zápornými slovesy. Medzi tamty vlúdilo sa u Čechov nasledovaním nemčiny i s-cházeti (ab-gehen). U nás zase cudzinou zarážajú nominativy bežné v prípade tom, vyjmeš-li *nič* a *nečo*. Ty totiž a jednoduché *čo* od nepamäti zostávajú rady v nominative a v akkusative tam, kde sa iné slova obyčajne čo genitivy rozdeľovacie objavujú. Treba-li však čo ráznejšej upierať, stáva i *nič* v genitive alebo s tým spolu, jako na pr. v tejto vete: Neurodilo sa nám ničeho nič (Pov. 528).

Ani *ne-máš*, ktoré i v poľštine slýchať m. *nenie, niet* a *nie* alebo m. nem. man hat nicht, es giebt nicht, nesluší pokladať za nem. spôsob mluvenia, keď *man* druhou osobou jednotnou vôbec radi nahradzujeme (§. 301) a keď menovite záporného ne-byť m. ne-mať podnes ešte často potrebujeme, jako na pr. v tejto složenej vete: Niet takej pesničky, co by jej konca nebolo (Pov. 353), znejúcej tamže (na str. 544) takto: Niet takej pesničky, čo by konca nemala. Srbština napokon doprosta i tretej osoby tohože slovesa čili ne-ima alebo ne-ma rada užíva m. a v. ni-je.

Príklady. Bolože tu *radosti!* (Pov. 339) Bolo tam drahých *jedál* a *nápojov*, bolo *hudby* a *tancu* i všakovej *zábavy!* (Tamže) Takých *krás* nenie ani nebude! *Noci* tu *nemáš* hrobovej. Ej, ľudia, jesto na svete *blázni* skutočne blažení. Jesto sprosté *mudreny* (Slád. 69, 107 a 137). Mojej *ženy* doma nie. *Mňa* doma *nemáš* (Zpiev. I, 258 a 259). Zaklopal by Tomaš, ale *ho* tu *nemáš* (Pís. II, 140). Niet *pravdy* v stolici. Vivatom *konca* nebolo (Kal. 42 a 94). Porady ani pomoci nebolo. Cesty, chodníka nebolo. Nebolo *konca* kraja posmechu. *Starého* doma nebolo. V zámku *nikoho* niet. Takého *zámku* niet na svete. Žiadneho *chleba sa nerodí* (Pov. 19, 66, 259, 338, 339 a 347). Není *konce* pokladům, *vozům* počtu není (Kral. Is. 2, 7). Nenalézá se milosrdného (Kral. Žalm 12, 2). Jistoty se nenachází (Kral. k 2. Král. 10, 2). Ničehož (= *zhola nič* alebo *naskrze nič*) není (Kral. Žalm 19, 7).

2) Prísudok.

§. 305. Prísudok je najvážnejšia čiastka vety. Najlepšej to vysvitá ztade, že prízvuk vetný prirodzene jemu náleží.

Čo taký označuje sa prísudok najčastej najvážnejšou čiastkou reči čili slovesom (§. 9), a síc určitými i neurčitými tvary jeho (§. 202).

Určité tvary slovesa bývajú často i samy o sebe vetou a to vlastne a vždy, keď sú jednoduché a složené, jako: píšem, píš; na-píšem, na-píš a pod. Neurčité naopak objavujú sa vetou samotné zriedka i to len nevlastne čili tak, že sa u nich nektorý z oných zamlčuje, jako na pr. *jest* a *sú* v tretej osobe obú čísel minulého času: písal, písali; napísala, napísaly atd. (§. 273) Bývajú teda prísudkom viet tak, jako skloniteľné čiastky reči (§. 306).

V každej vete o jednom slove je vždy aspon najvážnejšia čiastka myšlienky čili prísudok skutočne označený a síce pokaždé pňom alebo koreňom slovesným, jako na pr. v týchto: pas, píš, pás-ol a pís-al. Podmet naopak značí sa len v takých vetách o jednom slove, kde znaky jeho čili prípony osobné nezanikly, jako v: pas-me, pas-te, píš-me, píš-te a pod. Jak sa vec ta strany spony má, o tom vidz §. 310.

Okolnosť ta svedčí též o dôležitosti prísudku. Napriek tomu zamlčuje sa prec i on, ale prirodzene riedšej od spony a od podmetu, i to len vo vyvinutých a složených vetách, jako: Ticho, páni! (Kal. 86) Ticho, šuhajci, pre Boha ticho! (Slád. 208) Šťastlivú cestu, junák milý! Za mnou, Srbovia! (Žel. 34 a 94)

Vo prvom z príkladov tých totižto zamlčaný je prísudok *buďte*, vo druhom tenže dvarazy alebo aspon raz a podruhé prísudok *prosím* s predmetom *vás*, vo treťom podobne *prajem* s *ti* a vo štvrtom *poďte*.

Každým slovesom, mimo *byť* čo sponu, prisudzujeme podmetu to, čo každé z nich znamená: bytie totižto, stav a pôsobenie nejaké (§. 196 a 197) čili to, že podmet jest, že sa s ním nečo deje čili stáva a že on sám nečo robí.

§. 306. Riedčej bývajú prísudkom viet skloniteľné čiastky reči a neurčité tvary slovesa, i to nevlastne čili pravideľne len skrze sloveso určitého tvaru, najčastej skrze *byť* čo sponu. Každou z nich vyriekame o podmete též to, čo každá z nich znamená, na pr. podstatnými meny to, že jest on buď skutočne buď smyslene samostatná bytosť (§. 109), jako keď o Bohu riekame: Boh je duch atd.

Mimo podstatné meno všetky ostatnie skloniteľné čiastky reči vynikaly kedysi viac než teraz dvojím zakončením: určitým a neurčitým, a síce tým čo prísudky vždy, oným čo prívlastky a iné čiastky vety vôbec asi tam, kde ich jazyky, majúce člen, s týmto potrebujú, jako na pr. nemčina, gréčtina a v oboru slovančiny bulharčina.

Rozdielu toho čeština podnes viacej šetrí nežli slovenčina. My na pr. už ani všetkých príčastí nepotrebujeme čo prísudkov stále s neurčitým zakončením než len vypadajúcich na *l* (§. 213 a 214); ostatních zriedka, i to skoro výlučne len vo sredňom rode jednotného čísla, inde naopak s určitým, na pr.

Budeš *bitá* od svojej mamičky a ja budem *bitý* od svôjho tatíčka (Pís. II, 134). *Porúčeno* Bohu! Tejto noci zbožia nebude *sožato, poviazano, posvážano* a *vymláteno* (Pov. 21 a 267).

Čeština naproti krome príčastí zná sa k neurčitému tvaru i u prídavných mien o mnoho častej od slovenčiny, tak že v

nej slýchať ešte na pr. i: já jsem *zdráv*, budeš *nemocen*, ty jsi *vesel* atd. (§. 158—162).

§. 307. Pádom prísudku niet u nás a Litevcov len nominativ, jako na pr. v nemčine a v latinčine, než veľmi často a pravideľne i instrumentaľ, zaniklý v oboch týchto jazykoch už dávno. Riedšej objavuje sa prísudok v ostatních štyroch kosých pádoch, i to zvätša len vo vyvinutých a složených vetách.

Prísudok nominativný má sa k instrumentaľnému asi takto: nominativ vymeruje (definit), instrumentaľ opisuje (describit) pojem podmetu. Oným sa teda vlastne vyrieka, čím podmet skutočne je; týmto naopak len to, čím sa podmet byť zdá alebo čím sa v istých prípadoch objavuje. Instrumentaľ sa preto týka viacej prípadných vlastností, nominativ podstaty podmetu, čím sa tomuto vlastne nič neprisudzuje než len pojem jeho inými slovy vyrieka čili opakuje. Dľa toho na pr. vo vete „človek je rozumné zviera" nominativný prísudok *rozumné zviera* práve tak sa má ku podmetu *človek*, jako 2+2 k 4. Jako sa totižto 2+2 rovná 4, tak i prísudok dotčenej vety zcela a práve to znamená, čo podmet. Instrumentaľný prísudok naopak, neoznačujúc podstatných než len prípadné známky podmetu; nerovná sa tomu nikdy. Najlepšej vysvitá to predne z takých viet, kde je prísudok akkusativom a predložkou *za* m. instr. vyslovený, a podruhé z takých, ktorými sa vyrieka, čím podmet kedysi bol alebo čím sa ešte teprva má stať. Také sú na pr. nasledujúce:

Ona prišla a bola mu *za ženu*. Bol ten hadík syn toho hada, čo je všetkým hadom *za kráľa* (Pov. 343 a 462). L'ubko *za súdca* chcel byť. On býval za mladi *hudcom* (Hol. I, 27). Ja som dakedy bol *kráľom*. Jej nebohý muž býval *horárom*. Či budeš hrubým či tenkým *krajcom?* (Pov. 242, 499 a 541)

§. 308. Práve vyložený rozdiel však neposkytuje vôbec platných pravidel o užívaní nominativného a instrumentaľného prísudku a síce preto, že jazyk v tom tak, jako i vôbec, o mnoho slobodnejšej si vedie než by si časom nedovolil nečo prípadného za podstatné a naopak pokladať alebo vymerovať

tam, kde by mal vlastne opisovať, a naopak. Nie teda divu, že neraz najdeš i vo spisoch opravdu vzorných aspon dva prísudky docela jednakej povahy a preca rozličnými tými pády vyslovené, na pr. Buďme aneb *všecko* aneb *ničím* (Kol. 328). Eštes len bol *patvarista* a ja *deckom* (Kal. 33). Nesluší však preca nedržať sa v prípade tom aspon nasledujúcich pravidel:

1) Opravdivým výmerom a opisom takých pojmov, ktorých vymeriť buď nechceme buď nevieme, patrí prísudok nominatívný. Takými sa objavujú obyčajne i ty prísudky, ktoré podmetu už skutočne alebo po prednosti náležia. Ty naopak, ktorými sa vyrieka, čím podmet kedysi bol alebo čím sa teprva stať má, stávajú v instrumentali. V tom sa objavuje vždy len zájmeno tretej osoby, čo prísudok pobočných viet, kde nemčina svojeho *es* stále čili bez ohľadu na rod a číslo patričných mien podstatných užíva.

Príklady. Hlásky sú základné *čiastky* slov (Nauka 13). Vietor je *pohyb* povetria. Mráz je zamrznutá *rosa* (Čít. 154 a 156). Jazyk jest *oblesk* ducha, je *duch* sám, konavě živý (Nár. 4). Boh láska je. Boh veľký, svet malý (totižto: *je*. Slád. 111 a 121). Ručníček je malá *vec*. Už nebudem viacej *dievkou*. Už ja budem *nevestičkou* (Pís. II, 61). Ja som bol kráľom (Hol. 134). Podlosť má byť zemeplazom (Slád. 48). No, kmotre, keby ja bol *tebou*, nepísal by som cedul (Kal. 58). Či bude ten, který i nejbližším svým lásku svou utahuje, uměť býti člověkem mezi lidmi, když *jím* není v malém okresu domu svého? (O nár. 53)

2) Nominativným prísudkom vynikajú obyčajne i jadrné, apodiktické výroky a menovite porekadla, osobite spony zbavené, jako:

To je pravda. Musí to pravda byť (Pov. 178 a 533). To je *pravda* istá. Je to pekná *vec* (Pís. II, 125 a 139). To nenie možná *vec* (Zpiev. I, 96). Hlad je veľký *pán* (Pov. 238). Mladosť radosť. Pes psu *brat*. Starý priateľ *najlepší*. Sobota kňazká *robota*. Starý, ale jarý (Bern. 297, 302, 303, 307 a 308).

3) Prídavné mena, vládnucie podnes ešte neurčitým tvarom, jako: dlžen, hoden, vinen a povinen, majú čo prísudky

též v nominative zostať (§. 306) a *rád* musí preto, že ho s určitým zakončením ani neužívame, na pr.

Je *nehoden* toľkej lásky (Pov. 369). *Hodna* je trónu srbského Milina (Žel. 12). Nebudem tým *vinna* (Zpiev. I, 97). On je bojom *rád* (Spevy 71).

4) V neosobných vetách slýchať ešte viacej aspon sredních nominativov neurčitého tvaru takých mien prídavných, ktoré inde len určite vypadajú, jako: divno, ľúto, možno, slušno, slobodno, vidno, známo, teplo a iné. I podstatné mena tohože alebo aspon podobného významu, jako: div, haňba, hrôza, sloboda, škoda, treba, tma, zima, žiaľ, zvyk a iné, zostávajú též v nominative. Sponu *je* u tých i oných obyčajne zamlčujeme a *ne* z *ne-nie* prirážame k nim: ne-možno, ne-treba atd. m. nenie možno, nenie treba.

Je-li podmetom infinitiv (§. 300), zamlčuje sa u neho zhusta i *možno, slušno* a *treba* a *ne* z ne-nie priráža sa k nemu. V prípade tom nazýva sa on infinitivom možnosti, slušnosti a nutnosti. Nekedy objavujú sa u neho i príslovky m. nominativu čo prísudku, jako: dobre, statočne atd. m. dobro a statočno.

Príklady. Jaj, *beda* mne! Predo mnou *vidno*, za mnou *tma*. *Nevidno* nič. *Ľúto* mi tebä (Pov. 2, 44, 51 a 151). *Škoda* ťa. *Škoda* že ich, preškoda! (Spevy 26 a 98). *Žiaľ* mi je za tebou, šuhaju! *Nenačin* jej čepca (Zpiev. I, 6 a 11). *Netreba* ti ženy (Pís. I, 53). Hrôza vyreknúť. *Haňba* mužom sna sa báť. Úrad *sloboda* bolo vykonávať (Hol. I, 135; III, 33 a 96). *Možno* mi nežiť. Na zázrak *strašno* sa dívať. Jak to *smutno! Milo* mi, že atd. (Slád. 32, 114, 123 a 335). Vidno, že atd. Neslušno, aby atd. Jeho *obyčaj*, že atd. Div, že atd. (Žel. 10, 38, 43 a 73).

Čo tu dobrého *slýchať?* Tu *nevídať* ani ptáčka. Nebolo ani neba *vídať*. Nič *nepočuť* (Pov. 3, 61, 476 a 490). Nevedeť, či atd. *Počuť* ozvenu (Spevy 92). Srdce *čuť* jak bije. *Zreť* na nej žiale (Žel. 7 a 71). *Počuť* ich pískať (Slád. 193). Čože bolo *robiť?* Len ti už bolo *ísť* na druhý deň (Pov. 82 a 334). Čeho sa *chytiť?* (Žel. 71) *Ďakovať* Bohu (Slád. 217). Jak tě *vítat*, země, plná cti a posměchů? V neštěstí lvem býti *lépe* nežli v štěstí slimákem. Není *dobře* moudrým býti příliš

(Kol. 219, 372 a 529). *Lepšie* padnúť v mužnom boji, jako hynúť bez slobody (Spevy 59). Slovákem býti a ním býti nechtíti není ani *statečně* ani *rozumně* (Záborský).

3) Spona.

§. 309. Sponu označujeme osobite a síce slovesom *byť* a *ne-byť* len vtedy, keď je prísudkom nektorá zo sklonitelných čiastok reči alebo infinitiv a príčastie.

Ale zamlčujeme ju velmi často, menovite vždy v tretej osobe minulého času (§. 273 a 305). Záporné *ne* z nej však priráža sa ku príčastiu čo prísudku, na pr. žiak ne-písal a žiaci ne-písali. Výjav ten ponáša sa velmi na to, že sa ta osoba od prvej a druhej inde zvätša nedostatkom osobitej prípony rozoznáva (§. 205 a 206).

Napriek obdobe tej obrátenej už od prvých značnejších grammatikov československých XVI veku, menovite od Jána Blahoslava (Gramm. česká. str. 54, 103 a 137) proti užívaniu spony *jest* a *jsou* v minulom čase, vyskytá sa ona prec i u prekladatelov kralických (§. 21) i u iných spisovatelov českých dosti často, osobite tam, kde o dôraz ide, na pr. Vstalť jest (Kral. Mat. 28, 6). Sou všickni zemřeli (Kral. 2 Kor. 5, 15).

Inde len *je* vynechávame velmi radi, jako z príkladov daných v §. 308 pod č. 2 a 4 dostatočne vidno. *Sú* naopak s ostatními tvary spony riedšej sa zamlčuje, i to zvätša len v porekadlách a vo výrokoch velmi obvyklých, jako:

Jakí páni, takí poddaní. Já pán, ty pán (Bern. 301). *Poručeno (buď)* Bohu! (Kol. 129). *Porúčeno* alebo *Porúčená* Bohu! (Pov. 304, 311, 319 a i.) Zimná rosa a ja bosá (Zpiev. II, 23).

I čo prísudok zamlčuje sa *byť* a *nebyť* častej od iných sloves (§. 305). *Ne* priráža sa též k tomu slovu, ktorého sa zápornosť osobite týče. Je-li však ta už ináčej dosť označena, zaniká zcela i *ne*, na pr.

Všade *(je)* dobre, doma najlepšej (Por. u Kal. 68). *Chvala (buď)* Bohu! (Pís. II, 147 a Zpiev. I, 15). I vo Viedni *(sú)* ludia biedni (Bern. 311). I v Praze *ne-každému* blaze (Přísl.) O jeho žene ani chýru ani slychu *(nebolo)*. Dlho *(bolo)* ticho po celom zámku (Pov. 140 a 337). Nikde *(niet)* útechy a nikde pokoja (Spevy 15). Nikde *(nebolo)* pomoci, nikde bezpečnosti (Žel. 71).

§. 310. Keď je prísudkom vety sloveso určitého a to jednoduchého alebo složeného tvaru, niet v nej spona osobitým slovom označená. Príčina čeho väzí v tom, že každá taká veta je buď len o jednom slove, jako na pr. pasieme a na-pasieme; buď o viacej síc, ale o takých, z ktorých žiadno neznamená spony, jako: my pasieme, pastýr pasie a pod.

V každej vete o jednom slove je vždy aspon najdôležitejšia čiastka jej čili prísudok skutočne označený a síce pokaždé pňom alebo koreňom slovesným. Podmet naopak len v takých vetách o jednom slove je též opravdu vyobrazený, kde znaky jeho čili prípony osobné nezanikly (§. 305). Kde sa ty otrely, jako menovite u vätšiny sloves tretej osoby obú čísel, tam sa podmet označuje len záporne čili rozoznáva sa od podmetov prvej a druhej osoby nedostatkom osobitej prípony (§. 205 a 206).

Práve tak sa má vec ta i strany spony. I ta totižto len v takých vetách o jednom slove je skutočne označená, kde znaky jej čili samohlásky sponou menované podnes badať. Kde ty zanikly alebo kde ich už s prvoti nebolo, jako u sloves bezo spony časovaných (§. 203, 204 a 261—268), tam je též len záporne vyobrazená spona čili to, ktorým zo troch spôsobov mluvenia je prísudok s podmetom spojený: oznamovacím-li totižto či rozkazovacím a či vymienočným (§. 5). Čo ostatne tým ľahčej možno poznať, čím makavejšej sa liší ešte podnes rozkazovací spôsob osobitou známkou od oznamovacieho (§. 206 a 207) a vymienočný čili spojovací od obú zakrnelosťou svojou (§. 276).

II) Pomer vety ku posluchäčovi.

§. 311. Posiaľ sme obsah vety rozberali hlavne len sám o sebe čili bez osobitého ohľadu na to, že veta niet len vyjavením myšlienky vôbec než že má spolu byť oslovenému čili posluchäčovi i uplne srozumiteľnou. Choť by už čo bolo obsahom vety, má-li jej posluchäč náležite vyrozumeť, musí mu z nej byť patrno troje vecí a síce: predne to, koho alebo čeho sa týče: osoby-li totižto či veci nejakej; potom to, jak

a kedy čili jakým **spôsobom** a ktorého **času** sa veta osoby alebo veci nejakej týče.

Bez týchto troch vecí niet žiadnó slovo ani vo spojení s inými nie žeby samo o sebe vetou a to preto, že sa ony vlastne rovnajú podstatným čili hlavním čiastkam vety. Osoba totiž alebo vec, ktorej sa práve veta týče, je roveň podmetu; spôsob spone a čas zračí sa pokaždé buď na prísudku buď na spone.

1) Osoba.

§. 312. Mluviteľ hovorí buď o sebe samom buď o tom, s ktorým mluví, alebo konečne o osobe alebo veci rozdielnej i od sebä samého i od poslucháča lebo osloveného.

V každom mluvení rozoznať teda tri **osoby** alebo aspon dve a jednu vec, menovite: **prvú** čili tu, ktorá mluví; **druhú** čili tu, s ktorou prvá mluví a **tretiu** čili tu osobu alebo vec, o ktorej prvá s druhou mluví.

Vzťah tento menuje sa **pomerom osobným** a označuje sa menením slovesa dľa osob čili príponami osobnými (§. 205) a síce vo slovenčine a latinčine o mnoho jasnejšej nežli na pr. v nemčine.

Tu sa prípony osobné behom času tak otrely, že už len v rozkazovacom spôsobe, i to nezcela, označujú pomer osobný samy, jako: schreib-e (píš), schreibe-t (píš-te)! atd. Inde potrebujú k tomu pomoci zájmen osobných, na pr. *ich* schreibe, *wir* schreiben atd. m. slov. a lat. píše-m, scrib-o a píše-me, scribi-mus. Práve preto je v nemčine i viet o jednom slove o mnoho menej než vo slovenčine a latinčine (§. 6).

My a Latináci pridávame teda ku slovesám zmeneným dľa osoby zájmena osobné len tam, kde nám o pomer osobný viacej ide než obyčajne, menovite: keď dôrazne oslovujeme nekoho, keď náružive vykrikujeme, vzdýchame, prosíme atd.

V prípade tom zastupujú zájmena osobné pokaždé podstatné mena tých osob a vecí, o ktorých práve ide reč. Preto sa ony dobre i **podstatnými zájmeny** nazývajú.

Príklady. Zajtra *vy* pôjdete do hory a *ja* ostanem doma (Pov. 97). Oni sa ihrali a ja som sa díval. Ja som švárny, ty si šumná (Pís. II, 75 a 132). Ja som chudobná a ty pán. Ha, bodaj ťa, *ty* potvora, jasná strela Paromova! Ach, ja prebiedny, preubohý! *Ty*-s' v celej dedine najkrajší mládenec. Čo

ty, šelma, deláš? (Zpiev. I, 5, 11, 19, 294 a 295). *Ja* mám rád teba, *ty* mňa máš rada. Velký svet, ty-s' malá. Jakéhos' *ty* daru hoden! My ľudia sme, ty-s' človek nie (Slád. 112, 121, 202 a 388). Ó kéž bych sa i *ja* tebe chcel jako *ty* mne zaľúbiť! Zrádny, ach trikrát zrádny vnuku, *ty*-s' predniu príčinu ku mojej skáze podal! (Hol. I, 60 a 135).

§. 313. Veta týka sa pravideľne tej osoby alebo podmet vety jest obyčajne tej osoby, ktorá je na slovese čo prísudku alebo spone buď skutočne vyobrazená, jako prvá a druhá, buď aspoň záporne, jako tretia vždy, mimo *jes-t* a *nie-t*, kde sa prípona jej ešte podnes zachovala (§. 205). Od pravidla toho odchyľujeme sa hlavne len vo dvoch prípadoch a síce:

1) tam, kdė všeobecný podmet osobný, ktorý je vlastne tretej osoby, druhou vyslovujeme (§. 301),

2) vo vetách, označujúcich podmet genitivom m. nominativu (§. 304), vtedy, keď sa ony vlastne prvej a druhej osoby týkajú, jako: mňa nenie, nás niet, tebä nebolo, vás nebolo. Je-li však väzba tých a pod. viet opravdu osnovaná na zamlčanom *nič*, neprieča sa ony pravidlu, o ktorom je práve reč, skutočne než len zdajne preto, že *nič* patrí medzi podmety tretej osoby. Tej sú totižto všetky krome tých, ktoré sa vyslovujú nominativom zájmen 1 a 2 osoby čili slovami: *ja, ty, my* a *vy*.

2) Čas.

§. 314. Všetko, čokoľvek sa deje, nasledovne i myslenie a mluvenie spadá do istého času. Má-li teda posluchač vete vyslovenej náležite rozumeť, musí ona krom osoby čili podruhé i čas vyobrazovať. Ten sa zračí v nej vždy dľa toho okamženia, v ktorom sa práve mluví, t. j. mluviteľ určuje a označuje čas vždy dľa tej doby, v ktorej práve mluví, a síce:

1) dľa nej samej čili bez ohľadu na iné deje. Tým činom rozoznáva tri časy: prítomný, minulý a budúci. Prvého z nich potrebuje pravideľne o všem tom, čo sa práve v tom okamžení deje, v ktorom mluví, na pr. žiak *píše*. Minulým naopak oznamuje mluviteľ všetko to, čo sa pred mluve-

ním jeho stalo, na pr. žiak *písal;* budúcim konečne to, čo sa teprva po mluvení jeho stane, na pr. žiak *bude písať.*

Rekneme-li totiž o žiakovi nejakom: žiak *píše,* každý znateľ slovenčiny tak nám vyrozumie, jako keď by sme mu takto boli rekli: žiak práve v tom okamžení, keď vetu tu o ňom vyriekame, píše. Písanie žiakovo spadá tedy do tejže doby s mluvením alebo je mluveniu našemu *prítomné.* Rekneme-li zase: žiak *písal,* oznámime posluchačovi, že sa to skorej stalo nežli sme vetu tu vyrekli alebo že písanie žiakovo pred vyslovením vety tej o ňom *minulo.* Rekneme-li napokon: žiak *bude písať,* každý znateľ jazyka našeho tak nám vyrozumie, že písania žiakovho ešte niet, keď o ňom tak mluvíme, než teprva po tom *bude* čili nastane.

2) Môže mluviteľ v určení času mať na zreteli i iné a to také deje, ktoré sa k tomu, ktorého sa veta hlavne týka, čo okolnosti vzťahujú, spadajúc s ním buď do tohože času buď do pozdejšieho. Latinčina má na to tri osobité tvary časové: imperfectum, plusquamperfectum a futurum exactum. Ty sa preto menujú vzťažnými (relativa), ony čili praesens, praeteritum perfectum a futurum simplex naopak nevzťažnými (absoluta).

Lepšie by bolo časy ty hlavními alebo priamymi, ony pobočnými alebo kosými menovať a síce preto, že i absolutné časy sú proti tej dobe, v ktorej mluvíme, vlastne též vzťažné.

U nás rozdiel ten dávno zakrnel tak, že latinskému imperfectu a futuru exactu primeraných tvarov ani nemáme. Dávnominulý čas náš (§. 273) nerovná sa též uplne lat. plusquamperfectu. Slovančina totiž od nepamäti stará sa hlavne o vyobrazenie trvania deja a dosiahla v tom behom času takej dokonalosti, že jej sotva najdeš roveň, jako na pr. v týchto vetách: Roky sa *míňaly* i *pominuly* (Pov. 21). *Hľadel, hľadel, dohľadeť* sa nemôhol (Kal. 74). Celú noc sme *chytali* a nič sme *nechytili.*

Následkom toho delia sa slovesa naše na dokonané a nedokonané (§. 198). Ty, majúc označovať deje dlžej trvajúce než ony, i tvaru sú vôbec závažnejšieho, vznikajúceho zvätša stupňovaním samohlások, jako na pr. hýbem proti hnem (§. 229), kráčam proti kročím, skáčem proti skočím a iné. I nedokonané slovesa lišia sa od sebä vospolok hlavne též tak čili že, čím je ktoré z nich závažnejšieho tvaru, tým dlžej trvajúci dej znamená a naopak, jako na pr. vodím proti vediem a

vádzam proti vodím, vynosím proti vynesiem a vynášam proti vynosím. Druhý posriedok, ktorým trvanie deja vyobrazujeme, je skladanie sloves s predložkami (§. 284, č. 3).

§. 315. Jako u pomeru osobného, tak i u časového pozorovať viacej odchýlok od pravidla vysloveného pod č. 1 v §. 314.

Prítomného času totižto nepotrebujeme len o tom, čo sa práve počas mluvenia našeho deje, než i inde, menovite:

1) O takých príbehoch, ktoré sa pred mluvením naším začaly a počas toho ešte trvajú alebo sa opakujú: teda u popisovania mravov, zvykov a obyčajov, na pr.

Každý pod sebä *hrabe*. Sľuby sa sľubujú, blázni sa radujú. Z mladi *sa* trň *ostrí* (Berñ. 290, 307 a 309). Vlastenec verný sám sebä *ruší* a *žije* vlasti jedine. V mladom *sa* veku *ide* do vlády, starému sila *nestačí* (Slád. 276 a 282). *Trávi* od vekov Slovan život tichý, jeho *netešia* lúpeže a boje, starcov *mú* v úcte atd. (Žel. 24 a 25) Žížaly jed s žihadlem na nepřítele *vypouštějí* a nad tím samy *mrou* (Kral. k Deut. 1, 44).

2) Vo výrokoch po všetky časy platných a tam, kde domnenia iných spomíname, jako:

Svornosťou i malé vlády v pevnote *sa chovajú*. Nesvornosť veľké moci *tiahne* do hrobu (Hol. I, 121). Vina s sebou vždy pokutu *nosí*. Kollár lásku ohňom chladným *menuje* (Slád. 77 a 335). Svatý Matouš *píše*. Svatý Augustin *smyslí* (Kral. k Jan. 19, 29 a 20, 22).

3) V živom vypravovaní o vecach minulých a budúcich, ktoré dľa našeho zdania iste nastanú. V prípade prvom bežný prítomný čas nazýva sa historickým, na pr.

Už večer *prichodí* a otec sa ešte *nevracia*. Otec vyšol na dvor a *vidí* pekných dvanásť volov. Veru tu paripu od sto dukátov nikto *nenesie* (m. neponesie. Pov. 15, 111 a 177). *Obracajú* sa udatní junáci, terče a štíty *stavajú* si pred sebä, z kúš *metajú* strely atd. (Hol. II, 83)

§. 316. Minulým časom (§. 273) neoznamujeme len vecí, ktoré sa pred mluvením naším prihodily, než i také, ktoré by sa teprva po tom maly stať, ale zriedka, obyčajne len keď zlo-

rečíme, jako: Parom *zabil* takú sliepku! Strela ťa *zabila!* Nevoľa ho *metala!* (Zpiev. I, 9, 99 a 298)

Že by sa v tých a pod. vetách zamlčovalo *bodaj* (§. 321), to sa naskrze nepodobá pravde. Veď v podobných tomu prípadoch slýchať i u iných Slovanov častej alebo riedšej čistý minulý čas m. rozkaz. alebo žiadacieho spôsobu, na pr. u Rusov: *pašol* (pisávané: *pošel*) m. našeho *hybaj!* a u vojska m. *marš!* U Čechov aspoň deťom rieka sa prívetive: *šel* alebo *šla* m. *poď!* *běželo* m. *běž!* atď. U Srbov konečne skoro tak často sa ozýva v žiadosťach též čistý min. čas jako rozkaz. spôsob, na pr. *živio* m. *vivat!*

Dávnominulý čas slýchať už zriedka i vo vetách složených, k vôli ktorým on s ostatními pobočnými tvary časovými vlastne vznikol. Nahradzujeme ho obyčajne minulým časom sloves dokonaných.

§. 317. Budúcim časom (§. 274) vyslovujeme krome vecí po mluvení našom nastať majúcich veľmi často:

1) i pravý opak ich čili minulé príhody, ide-li nám o jadrnejšie vyobrazenie ich než obyčajne. Menovite dokonané slovesa prichádzajú tak veľmi hojne, nedokonané naopak skoro len výnimkou. Príčina čeho je ta, že ony prítomnými tvary svojimi označujú vlastne též prítomnú dobu, ale tak krátku, ktorá sotva že nastala už i prestala čili minula. U sloves dokonaných sa teda budúcnosť s minulosťou tak zblízka stýkajú, že ich len jedno i to čo najprudšie okamženie oddeľuje. Dobre má preto slovančina, že prítomnými tvary jejich pravideľne budúcnosť (§. 198) a v živom vypravovaní i minulosť označuje a to skoro tak často, jako znamenajúcimi trvajúcu prítomnosť čili pošlými od nedokonaných sloves.

Príklady. Tu *vybehnú* dvaja vlci a *začnú* sa ruvať. *Obozrú sa* a tu *otvorí sa* hrob, starec *klesne* do neho a zem za ním *zasype sa.* Chlapci, sotva sa rozbrieždilo, *vezmú* cepy a *začnú* mlátiť. Kráča hore zlatými schodmi, *prejde* osem izeb, *prijde* do deviatej. Ja sa mu pekne *pokloním* a on *sa* ti mi *bude* ešte *posmievať* (Pov. 2, 28, 91, 219 a 566). Boh Parom za oblakami *uvidí* to nahnevaný: tresk! *zahrmí* jej do čela; hned i s deckom skamenela. Keď Zmoka chcela o zem hodiť, *začne* plakať, *začne* prosiť (Zpiev. I, 5 a 9) *Pretrhne sa* nemá zádumčivosť, myšlienky v hovor šumivý sa menia; návrh *sa prijme.* (Žel. 11). Trúba *zaznie* a mužom *dá* heslo do koľby. Mutimír

uderí, pika *zapraští* a na tisíc *rozskáče sa* zlomkov (Hol. II, 23 a 24).

2) V takých rozkazoch, žiadosťach a napomänutiach, ktorých vyplnenia dôverne alebo i neodbytne očakávame, na pr.

Zveste velespešný, zajdiže do malovských stanov a bohu sladkých hostin *oznámiš*, aby atd. (Hol. III, 47) *Směrita* sě tako o děděiny: *budeta* im oba v jedno vlásti, t. j. Smeríte sa takto o dedictvo: budete ním oba v jedno vládnuť (LS. 4, 26 a 27). *Nebudeš míti* bohů jiných. *Nevezmeš* jména hospodina Boha svého nadarmo. Nezabiješ. Nepokradeš atd. (Kral. Exod. 20, 3, 7, 13 a 15)

3) Spôsob.

§. 318. Každej veci spôsob. Má-li teda poslucháč mluviteľovi náležite rozumeť, musí sa mu krom osoby a času i spôsob čili to dať na javo, jako spojuje mluviteľ v mysli svojej prísudok s podmetom. To sa deje vôbec trojím spôsobom: oznamovacím, rozkazovacím a vymienočným (§. 5) a vyobrazuje sa vlastne a hlavne sponou (§. 309 a 310). Ta sa preto všade, kdekoľvek je ňou samohláska nejaká, dobre nazýva i samohláskou spôsobu.

Oznamovací spôsob má sa k rozkazovaciemu i tvarom i významom svojím asi tak, jako nominativ ku vokativu (§. 303). Jako teda pády ty, tak i spôsoby ony sú priame; vymienočny spôsob naopak je kosý.

§. 319. Oznamovacím spôsobom dáva mluviteľ poslucháčovi vedeť, že on to, čo o podmete nejakom vyrieka, za skutočné, isté alebo nepochybné považuje. Má-li sa to však i skutočne čili opravdu tak, do toho reči samej o sebe niet vlastne nič.

Ona čo taká ponáša sa veľmi na maliara. Jako totižto ten krome krásnych vecí neraz i špatné maľuje, tak i ona nevyobrazuje len samej pravdy než prečasto i všelijaké protivy jej a to vždy primerene porekadlu: Jaký člověk, taká řeč.

Oznamovacím spôsobom, a síce dľa troch časov: prítomného, minulého a budúceho, vyslovujeme pravideľne všetky také úsudky a príhody, ktoré za pravdivé, isté a skutočné pokladáme, očakávajúc i od poslucháča, že o nich nebude po-

chybovať. Od pravidla toho odchyľujeme sa ponekuď len vtedy, keď minulým časom zlorečíme a budúcim i rozkazujeme a napomíname (§. 316 a 317, č. 2).

§. 320. Pravý rozkazovací spôsob u nás dávno zanikol. Terajší (§. 207) je vlastne roveň žiadaciemu čili optativu iných jazykov indoeuropských.

Z čeho medzi iným i to vysvitá, že Slovan od nepamäti vyniká vľudnosťou nad pokrvných svojich, Indoeuropcov.

Rozkaz vzťahuje sa vždy a žiadosť aspon zvätša k budúcnosti. Preto u rozkazovacieho spôsobu nemáme minulého času a prítomného od budúceho nerozoznávame též viacej než len tak, jako nedokonané slovesa odo dokonaných vôbec. Imperativy nedokonaných sloves totižto, jako na pr. *dávaj* a *hádž*, lišia sa od dokonaných *daj* a *hoď* len tým, že dej onými znamenaný v budúcnosti nečo potrvať, tými vyslovený naopak naraz pominúť má. Prirodzená vec je preto i to, že rozkaz. spôsob neraz zameňujeme i ukazovacím budúceho času (§. 317, č. 2) a že sa u *byť* onen od tohoto neliší pňom (§. 267, č. 2, b).

Menej vzájemnosti pozorovať medzi rozkazovacím spôsobom a minulým časom oznamovacím. Už toho m. onoho zriedka potrebujeme (§. 216) a naopak ešte riedšej. Imperativ totižto len u sloves hnutia zastupuje minulý čas, menovite *poď* a *hybaj*, ale i ty zvätša len vo složených vetách a s inými slovesy hnutia, označujúcimi lepšej minulosť, na pr.

Sobral, čo našiel, do obrusa a *poď* dòmov. Vzal valašku a cedidlo a *poď*, *zachytil sa* svetom. Nerozmýšľal dlho, ale *hybaj*, *zabral sa* do mesta. Čo mohla, zachytila a *poď* v nohy, *utekala*. Janík stužku uchytil a *poď* von dvermi. Najmladšia *poď* zase ku veštici (Pov. 17, 145, 201, 232 a 236). A *hybaj*, *skočí* do prosried kola (Slád. 188). Štikol som ho krížom na halapartňu a *hybaj* cez raž k našim (Kal. 100). Tamže na str. 65 stojací imperativ vety: *nedaj* Bože napred! je mi temný.

§. 321. Sebe samým obyčajne nerozkazujeme, s inými spolu čili množne naopak často. Tak sa to má i strany žiadosti. Preto u rozkaz. spôsobu niet osobitého tvaru pre prvú osobu jednotnú. Máme-li ho teda nahradiť, potrebujeme k tomu zakrnelého imperativu *nech* m. *nechaj* (§. 275) s prvou osobou

prítomného času oznamovacieho, na pr. Nech som dobrý (Kal. 63). Nech sem dobrým (Kol. 142).

Ta a pod. vety však sú vlastne složené, ale kusé, kedykoľvek bez *ať* znejú, čo jest u nás pravidlom. V češtine naopak objavuje sa spojka ta i o sebe i s *nech* ešte často, na pr. Nech ať mrtví pochovávají mrtvé své (Kral. Mat. 8, 22). Za to slýchať zas u nás aspon miestami uplné *nechaj:* Nechaj ho porazí! (Zpiev. I, 270) Nech som dobrý, nech píše, nech píšu, a iné pod. vety zakladajú sa teda na týchto složených: nechaj, ať som dobrý; nechaj, ať píše; nechaj, ať píšu. *Nechaj* je v každej z nich hlavňou, ostatok pobočnou vetou. Ona sa týka pokaždé tretej osoby, choť je vyslovená druhou, čo sa ostatne v rozkaz. spôsobe často deje, a síce tak, že patričný podmet len výnimkou sa objavuje vo vokative. Vysvitá to už ponekuď z príkladov obsažených v §. 275, jasnejšej z nasledujúcich: Pán Boh *daj* štestia, dievka moja! Pán Boh si *daj* i vám, starý otec! *Bože daj* štestia, stará matka! *Bože daj* i vám! (Pov. 15 a 22.) Rodičovia moji, pán Boh vám *vynahraď* tu stratenú pomoc! Pán Boh vás *opatruj!* Pán Boh *daj* dobrú noc! *Buď* pochválen pán Boh náš! (Zpiev. I, 236 a 308). Bůh *rač* chrániti! (Kol. 142) Sem patria i spojky: *buď, choť,* s čes. *chtěj* a *ne-chtěj* (§. 292), konečne i *bodaj.*

Bodaj, čes. *bodej* (§. 43) majú mnohí za citoslovo, čím však nenie, síce by sa i *nech* za to vyhlásiť muselo. Jako totižto to, tak i ono je vlastne hlavnia veta vzniklá vysutím spoluhlásky *h* z *Boh daj!* Slýchať ju však i tak čili s *h* ešte. *Bodaj* čili *bohdaj* rovná sa dálej predošlému *nech*, i tým, že je též vlastne tretej osoby a že sa po ňom čo hlavnej vete pobočná zbavuje též spojky, a síce *aby,* složenej z *a* a z aoristu slovesa *byť* čili *bych* (§. 208 a 276, č. 3). Dľa čeho na pr. porekadlo: Bodaj ťa hus kopla! vzniklo z tejto složenej vety: Boh daj, aby ťa hus kopla! Krome tretej osoby minulého času slýchať po *bodaj* i ostatnie a to obú čísel, v češtine konečne m. *bodej* veľmi zhusta i *ké-ž,* t. j. srední rod zájmena *ký* s príklonným *ž* (§. 76, č. 2 a §. 183). Naše *ke* v *ke-by* znie vlastne *keď* a vzniklo zcela tak, jako *teď* bežné v češtine viacej než u nás: nerovná sa teda pôvodom svojím tvaru *kéž* krome pňovej spoluhlásky *k* ničím. Významom však ponáša sa ono na toto tak, že ho vo vetách žiadacích vedľa *bodaj* též potrebujeme, zriedka i *ké-že, ké-ž* a *da-že.*

Príklady. *Daže* tebä, šuhaj, *daže* Perun trestal! *Bodaj* tebä na vršku mátalo! *Bodaj* si skamenel! *Bodaj*-s zdravá prebývala! *Bohdaj* skamenelo mé srdiečko! Keď ťa brali, *kéže* ťa i

vzali! *Kéž* ja mám posla verného! (Zpiev. I, 6, 13, 87, 104, 111, 184 a II, 378)

Poznámka. K vôli dôrazu opatrujeme rozkazovacie tvary slovesa obyčajne príklonným *že*, čes. *ž*, zriedka *da*. Pred oným oživa známka imperativu i u nás (§. 207), kde by ináč skupeniny ťažko vysloviteľné vzniknúť musely, na pr. *Povedzže* nám, Janíček belavý! *Čakajda* mä! (Pís. I, 116 a 117) Nedudrižе! (Kal. 63) *Darujže* mi na košielku plátna! *Spiže* mi! Hora, snížiže sa, sblížiže sa! m. sníž-že a sblíž-že sa (Zpiev. I, 265, 267 a 290). Každý národ *chvaliž* Hospodina! (Kol. 153)

§. 322. Vymienočný alebo spojovací spôsob i tam, kde sa zachoval, jako na pr. v latinčine a nemčine, zriedka sa objavuje u jednoduchej vety. Čo je povahe jeho (§. 5) zcela primereno. U nás on dávno zakrnel a nahradzuje sa oznamovacím a rozkazovacím (§. 276) a síce tým i samým aspon vo složených vetách, jako: *povedz* (povieš-li) pravdu, prebijú ti hlavu (Bern. 303); oným naopak vždy len so spojkami,. mimo *bych* a *bol bych,* ktoré s činným príčastím minulým i bezo spojek označujú vymienočnosť, ale vlastne též len vo složených vetách.

Také sú na pr. i: jedol bych! pil bych! (Pov. 550) a podobné, choť sa i jednoduchými objavujú. I v prípade tom totižto vzťahujú sa vždy aspon k myšlienkam a síce takým, ktoré keby sa vyslovily, boly by pobočnými vetami proti oným čo hlavním, na pr. jedol bych, kebych mal čo atd.

III) Shoda.

§. 323. Prísudok musí sa, nakoľko môže, srovnávať s podmetom preto, že oba patria do spolku, ktorý, pokuď v mysli väzí, nazývame myšlienkou a vetou, jaknáhle sa vyobrazí slovami (§. 2—8). Bez jakej takej srovnalosti pak niet vôbec žiadneho spolku.

Srovnalosť ta prísudku s podmetom menuje sa shodou a objavuje sa u nich prirodzene len tým, čím oba spoločne vládnu, t. j. osobou, číslom, rodom a pádom. Spôsob a čas naopak sú výlučné vlastnosti prísudkov, označovaných slovesy určitého tvaru.

Shoda je vôbec dvojaká: grammatická a logická. Ona sa zakladá na tvare, tato na význame slov. Každý jazyk

stojí o tu menej než o onu, t. j. dbá hlavne čili pravideľne o grammatickú shodu, o logickú naopak len výnimkou. Tej primerené spojenie prísudku s podmetom nazýva sa väzbou po smyslu.

§. 324. Najmenej sa srovnáva prísudok s podmetom v páde preto, že sa ten objavuje i v genitive a onen krom instrumentaľa i v ostatních kosých pádoch (§. 304, 307 a 308).

Stojí-li podmet v genitive, liší sa prísudok od neho i osobou, číslom a rodom, súc vždy tretej osoby, jednotného čísla a srednieho rodu (§. 313, č. 2).

Zbytkom by teda bolo v nasledujúcej nauke vety také i osobite ešte do úvahy brať.

Prísudky náležité podmetom nominativným naopak shodujú sa s tými predne osobou, súc pravideľne tej osoby, ktorej je podmet, a síce: buď prvej buď druhej buď tretej (§. 312).

Shoda osobná zračí sa viac alebo menej dokonále vždy na slovese preto, že obyčajne len to menievame dľa osoby, citoslova *na* a *no* naopak len výnimkou, riekajúc množne: *na-te* a *no-te.* Vo vetách, vynikajúcich slovesom *byť* a *nebyť* čo sponou (§. 309), zračí sa obyčajne na tej shoda osobná; vo všetkých ostatních naopak na prísudku samom.

Najčastej sa odchyľujeme od pravidla shody osobnej v rozkazovacom spôsobe, spojujúc druhú jeho osobu s podmetami tretej (§. 321).

§. 325. Shoda prísudku s podmetom čo do čísla riadi sa nasledujúcim pravidlom: s podmety jednotnými stáva prísudok i spona osobite vyslovená v čísle jednotnom, s množnými i dvojnými (§. 154 a 188, č. 2) v množnom.

Nedržíme sa pravidla toho:

1) Keď dvojíme a trojíme alebo vykáme a onikáme čili keď o osobách osobitej úcty hodných i samých mluvíme druhou a treťou osobou množnou. Cudzotou nenasiakly ľud náš trojí len o neprítomných osobách, prítomným naopak vyká. Mimo príčastia všetky ostatnie sklonné čiastky reči zostávajú pri tom pravideľne v čísle jednotnom a srovnávajú sa i rodom s

podmety, príčastia naopak objavujú sa v rodę najprednejšom čili v muzkom a v čísle množnom. Zvyku toho nasledovaním nemčiny spustili sa Česi viacej od Moravanov a ti vätšmi než my, onikajúc i tam, kde by vlastne vykať mali. Čeho práve tak pilne chrániť sa sluší, jako vôbec každej zbytočnej a škodlivej cudzoty a novoty. L'ud náš konečne zná sa i k opaku onikania, mluvievajúc jednotným číslom o množných podmetoch, chce-li bytosti nimi znamenané snevážiť.

Príklady. Vy ste starý, skúsený; vy skorej dač *budete* vedeť. Pán kapitáň nám *kázali* von z mesta ho vyviesť, čo si už *nevedia* s ním porady (Pov. 379 a 542). Čo vy, mamko, na to *dbáte,* keď vy *sama* muža *máte!* Mamka dobŕe *vedia,* že atd. Ešte ste mä, mamko, v živote *nosili,* už atd. Môže *vám,* mamičko, ľúto byť. *Vychovali* ste mä (Zpiev. I, 208, 327, 360 a 366). Pán kráľ *sú* doma? (Sláđ. 211) *Dali* mia sem moja máti. Náš tata ho (t. j. víno) *ľúbia,* oni vám mia *sľúbia* (Sušil 90 a 239). Ten pán oficír, co nás *hučili, buli jsú* Němec (Perly 132 a 168, pozn. 12).

Bože môj, dievčence, čože by z nás bolo, keby tých pesniček na svete nebolo? Veru by sme boli sťa ti *Handerburci,* čo nikdy *nespieva,* trebas *býva* v Turci (Zpiev. I, 62). Ty naše *nevesty* nevedia prať, ani ty šiatočky na sebä brať. *Úváľa, učierni* jako sára; tam *beží* k materi, nech ozvára (Tamže 158).

2) S hromadnými podmety spájali Slovania za starodávna pravideľne množné prísudky a to právom preto, že ony už i jednotným číslom množnosť znamenajú a čo také množne sa ani neskloňujú (§. 111 a 145, č. 1). U nás zachovaly sa v jednoduchých vetách len nektoré zbytky vazby tej i to nedosti spoľahlivé, jako menovite u *rodina,* kde množné číslo prísudku i znakom uctivosti byť môže. Vo složených vetách naopak objavuje sa množné číslo m. jednotného dosti často k vôli hromadnosti.

Príklady. *Otvárajte* dvere, novotná rodina! Ej *neplačte* vy, moja rodina! (Zpiev. I, 235 a 363) Za nami sa rúti *sila* vojakov, čo nás *premohli* a kráľa nám *zajali. Všetko* spalo, jako by *ich* bol poklal (Pov. 382 a 390). *Ptactvo* nebeské hnízda sobě *dělají.* Mnohý *zástup stlali* roucha. *Množství* veliké *přišli* k němu (Kral. Mat. 13, 32 a 21, 8. Mar. 3, 8).

3) Sú-li podmetom zájmena *to, toto, ono* a podobné a prísudkom skloniteľné čiastky reči, srovnáva sa spona i číslom i rodom s tým m. onoho, na pr.

To *sú* veliké dediny. Ono to *bol* pán uradník (Zpiev. I, 24 a 291). To mýľka bola (Slád. 214). Toto *sú* moje deti. *Nebola* to ľahká vec. To možná vec *nebola* (Pov. 453, 549 a 553).

§. 326. Rodom shoduje sa prísudok s podmetom pravideľne len tam, kde je nektorou z prechyľných čiastok reči (§. 107 a 119) vyslovený. Pozorovať však i tu viacej výnimok, menovite:

1) U všetkých prísudkov nominatívných, náležitých podmetom sredním a množným a vyslovovaných mimo podstatné meno ostatními prechyľnými čiastkami reči. Najbližšia príčina toho väzí v tej okolnosti, že u tých dotčený pád a roveň jeho čili akkusativ též srední a množný vo šlovenčine a v obecnej češtine dávno zanikol a nahradzuje sa ženským stále, v písemnej naopak, znajúcej sa ešte aspon po tvrdých spoluhláskach ku príponám jeho *a* aneb *á* (§. 160, 163, 173 a i.), len nekedy, jako:

Práva vyměřil-y. Minul-y čtyři leta. Jezera vyprahl-y. Ukázal-y se tři slunce a všeck-y zdál-y se býti jednostejné jasnosti (Dobr. 250).

2) U prísudkov primerených prirodzenému pohlaviu podmetov m. rodu mien jejich (§. 112 a 113) alebo tomu rodu, ktorého sú vlastné alebo aspon obyčajnejšie mena podmetov, na pr.

Zlatý Zúbok *omdlela* aj dušu *pustila* (Pov. 438). Uvilo dievča venoček, *zavalila* ho pod stoly (Zpiev. I, 137). Obluda *smeral* každé mesto (Hol. II, 63).

Tu sa vzťahuje *obluda* čo nadávka k *Černobohu*. Básnik všímajúc si toho viacej než onoho, dovolil si odchýlky od obyčajnej ináč väzby, zachovanej na pr. v tejto vete: Už obluda nosiť *isla* (Zpiev. I, 10), kde je *obluda* též nadávkou, týkajúcou sa *Zmoka*.

Dľa prirodzeného pohlavia potrebujeme najčastej mien zväčšovacích na *ina* a *isko*, nemluvíme-li o bytosťach nimi znamenaných opovržlive (Nauka 42 a 43), potom zmenšovacieho tvarom mena *knieža* a titularných, jako: *jasnosť, milosť, svetlosť, velebnosť, veličenstvo* a iné. V češtine k oným patrí i *hrabě, markrabě* a pod. pošlé z nem. graf a markgraf. Konečne i *děti*

a *dítky* opatruje ona rada od nepamäti muzkými prísudky i prívlastky a to preto, že sa deťmi vždy rozumejú i *chlapci* (Dobr. 249).

3) Neosobným vetám sluší prísudok i spona srednieho rodu a jedn. čísla, jak toho práve žiada všeobecný podmet vecný *ono* (§. 301 a 308, č. 4). Prichádza-li však vedľa toho podmet iný, srovnáva sa prísudok i spona s tým a ne s *ono* (§. 325, č. 3). Niet-li napokon vo vetách neosobných vôbec žiadneho osobitého podmetu, rovná sa v nich spona rodom prísudku aspoň nekedy, jako: *Bola* už tma (Pov. 204) miesto a vedľa: *bolo* už tma (563).

IV) Otázka a odpoveď.

§. 327. Chceme-li sa čeho dovedeť, pytávame sa o tom. Vety, ktorými sa to deje, nazývajú sa tázacími alebo zkrátka otázkami; ty zase, ktorými sa na ne odpovedá, odpoveďmi.

Dľa toho, čeho sa otázky vlastne týkajú, delíme ich na výrokové alebo vetné, jako: píše žiak? a slovné, jako: kto píše?

Výrokové otázky sú všetky ty, ktorými sa dovedáme, náleží-li vôbec prísudok podmetu či nenáleží. U nás a v latinčine lišia sa ony od odpovedí daných týmiže slovy mimo znak otázky samým prízvukom otázkovým o mnoho častej než u Nemcov. Ti si totižto v príčine tej obyčajne i slovosledom pomáhajú, pytávajúc sa pravideľne pravým opakom toho poriadku slov, ktorým odpovedať zvykli.

Tak na pr. naša otázka: Ona sa modlí? (Slád. 37) rovná sa slovosledom zcela nemeckej odpovedi: Sie betet. Čo otázka znie ta práve naopak: Betet sie?

Vetné otázky vynikajú však i osobitými slovy tázacieho smyslu, menovite: *či, li, zdá,* čes. *zda,* a *čo.* To objavuje sa v nich len tam, kde mluviteľ popredku chce vôbec oznámiť, že sa ide pýtať. Terajšia čeština opatruje *co* tu vždy príklonným *ž* (§. 331). *Li* je též príklonné, t. j. priráža sa též k iným slovám, menovite i k *či* a *zdá.* U nás to málo kedy slýchať a *-li* najviac len vo vymienočných vetách.

Vo *zdá* proti stčes. a srb. *za* je *d* sotva čirou vsuvkou (§. 90, č. 1). Mne sa zdá, že sa ono od *a-zda* len spojkou *a* liší a že je s tým spolu vlastne tretia osoba jedn. prítomného času oznamovacieho pošlá od zda-ť

sa a že sa partikulou zcela tak stala, jako: hádam, myslím, veď, vraj a iné tvary slovesné (Srovn. §. 331).

Príklady. *Čo* si nikdá stáda nevídal? *Zdá-ž* sa nemal vám krk vykrútiť? Zdá-li niesom dobrá? Zdá-li niesom veľká? (Hol. I, 3 a 127). *Což* ještě nemáte víry? (Kral. Mar. 4, 40) Či ty nebanuješ? Znáš-li, že atd. (Zpiev. I, 60 a II, 6) Či spíš? Či nespíš? Či by ste nedbaly? (Slád. 30 a 55) *Za* tě ľútá rozvlajaše búřa? (LS. 1, 13) t. j. Či ťa prudká rozvlnila búrka?

§. 328. Slovné otázky týkajú sa vždy len jednotlivých čiastok viet o sebe, na pr. kto píše? čo píše? kde píše?

Pýta-li sa kto tak, ten už vie, že prísudok *píše* istému podmetu skutočne náleží a len o to mu ešte ide, aby sa dozvedel poprvé o tej osobe, ktorá píše čili o podmete, podruhé o predmete a potretie o mieste písania.

Jako práve predošlé, tak i iné slovné otázky obsahujú v sebe pravideľne buď zájmeno buď príslovku tázacieho smyslu (§. 181 a 290), na pr.

Koho oženíme? Ďura Štefanovie. *Čí* je to domček? *Čije* to ptáča? *Zkade* si? Z Novej vsi. *Čo* tu hľadáš? Žobrem si. *Kde* ti je kapsa? Na jelši (Zpiev. I, 16, 163, 164 a 354).

Obsahuje-li už otázka slovná to slovo, ktorého sa práve týče, niet v nej prirodzene tázacích zájmen a príslovek. Dá sa však přec od vetnej aspon zvätša rozoznať a síce buď po prízvuku, ktorým v nej slovo to proti ostatním rázne vyniká, buď po tom, že sa ona ním počína, na pr. *Zázrak* je nemú počuť prírodu? Je to sokol? Sokol (Slád. 33 a 197).

§. 329. Otázka sa dovršuje odpoveďou, ktorá je buď prisvedčovacia alebo potakovacia buď záporná. O spojitosti otázky s odpoveďou dosti jasne svedčí ešte podnes najobyčajnejšia i u nás prisvedčovacia príslovka *áno*, čes. *ano*, vzniklá zo spojky *a*, slyšiteľnej i v čes. *a-rci*, a z *ono* (§. 63 a 292), po ktorom čo všeobecnom podmete vecnom (§. 301) bolo kedysi pravideľne slýchať prísudok: stáva sa, deje sa, stalo sa a podobné.

Dôkazom toho sú zase výňatky, vydané v Obzore (v Praze 1855. II, 120—129) z Kníh svědomí. Dľa tých totižto prisvedčovali Česi na otázky výrokové ešte na počiatku XVI stoletia najradšej spojkou *a* a zájmeny osobnými čo podmety, zamlčujúc po nich prísudky slovesné, na pr. na otázku: máš syna? odpovedali takto: a já m. a já *mám;* na: teď ste

nám plot zbořili? zase: a my m. a my *zbořili*. Šlo-li im však viac o dej sám než o podmet či len o to, čo sa stalo, prisvedčovali na poslednín a pod. otázky prirodzene neosobne čili takto: a ono m. a ono *se stalo*. Poslední ten spôsob odpovedania musel byť veľmi obľúbený, keď sa behom času tak otrel, že oba jeho živly splynuly konečne v jediné slovo; čo sa v češtine dokonálej stalo než u nás, kde sa *a* za vysuté *o* stále dlží. Spojku *a* slýchať ostatne i v záporných odpoveďach dosti často, jako na pr. vo vytknutej níže: A veru nič. Zbytočnou alebo neprirodzenou v odpoveďach vôbec nenazve jej žiadny, kto aspon to náležite rozváži, že Židi za starodávna ňou často i mluviť i písať počínali a tak spájali vlastne to, čo mluvili alebo písali, s tým, čo mysleli, čili svoje vlastné vety so svojimi vlastnými myšlienkami.

Krom *áno* prisviedčame ešte na vety výrokové a síce též určite i prísudky samými a slovami: *ba, hej* m. stbulh. *ej* (dľa §. 63, č. 2), *jakože* (dľa §. 331), *ovšem* (§. 195 a 292), *tak je, veru, i veľmi* (okolo Trnavy, snáď dľa maď. *igen is*); neurčite alebo pochybne slovami: *hádam, tuším, snáď* a podobnými, na pr.

Či ste voľakde ho nevideli? Ba, áno. Pôjdeš, Martinko môj? Pôjdem. Či mi kúpiš jarmočné? Kúpim. Ty, Elenka, prídeš? Jakože! (tu je zamlčano: *bych neprišla*) Či pôjdeš za mňa? Hádam (Slád. 195, 202 a 203). Či by ste mä nevzali do služby? Ba veru vezmem (Pov. 152).

Na slovné otázky naopak prisvedčujeme obyčajne tými slovy, ktorých sa ony práve týkajú, jak to už z príkladov daných v §. predošlom dostátočne vysvitá. Sú-li však slova ty v nich už obsažené, prisvedčujeme na ne i tak, jako na výrokové.

Na otázku na pr. vytlačenú na konci §. predošlého: Je to sokol? môžeme odpovedeť i: *áno, ovšem* atd.

§. 330. Záporne odpovedáme na otázky výrokové obyčajne samými príslovkami *ne, nie* a miestami aspon i *ni*. Pridávame však k *ne* často i sponu alebo prísudok slovesný, na pr.

Či by si neprišla so mnou? Nie ver ja. Či ešte spíš? Nespím (Pov. 43 a 234). Ale ťa tam nenašli? Nenašli (Kal. 102).

Nie je vlastne sťaženina vzniklá z ne-je (§. 268, č. 4): malo by sa ho teda len oproti spone alebo prísudku *je* potrebovať, jako na pr. v odpoveďach na otázky: je to kniha? je pán doma? bol žiak pilný? a podobné.

Písemnej češtine samotné *ne* v odpoveďach i inde zošklivili už prví značnejší grammatikári naši, menovite Ján Blahoslav, ktorý ho ovšem

veľmi neslušne „kozímu bečení“ lebo „vřesku *mé*“ podobným byť a stále slovami *nic* i *nikoli* nahradzovať učí (Gramm. česká. str. 119 a 120).

Na slovné otázky odpovedáme záporne najčastej zápornými čili s *ni* složenými zájmeny a príslovkami tázacieho smyslu, jako: nik, nič, nikde, nikdy, nikam a iné, na pr. Čo rozkážeš, najmocnejší králi? A veru nič (Pov. 252).

Tých so záporným *ne* nikdy neskladáme. *Ne* spájané s nimi odpovedá českému a stbulh. *né* (§. 183): nenie teda záporného než neurčitého smyslu.

Záporné *ne* má sa ostatne k *ni* syntakticky tak, že len *ne* mení záporné vety v tvrdivé, keď sa v nich opakuje, jako na pr. v tejto: Nám je ne-možno ne-spievať! (Slád. 51). *Ne* s *ni* naopak nemajú už u nás ani toľko tej moci, koľko u Čechov. Ti totiž aspon po *a-ni*, keď sa vo vetách opakuje alebo po *ne* nasleduje a pokaždé prísudkov jejich sa týka, radi tých ešte potrebujú bez *ne*, na pr. Aniž vím ani rozumím, co pravíš. Nesejí ani žnou ani shromažďují do stodol (Dobr. 267 a 268). U nás naopak ani v poslednom prípade neslýchať už prísudkov bez *ne*, na pr. Ne-bolo to ni-kdy a-ni ne-môže byť (Zpiev. I, 349). Slovom: u nás *ne* i po *ani* tak zobecnelo, že som v celom prvom svázku Zpievanok len jeden príklad bez neho našiel, a síce:

Ani pre kňaza ani pre kázeň *chodím* do kostola (str. 126). Že by tu *ne* omylom tiskovým abo nejakým iným chybelo, tomu odporuje predne metrum. Verš „aby ho videla“ totižto primerený patričnej čiastke onej vety čili „chodím do kostola“ je též len o 6 sylabách. Podruhé za starodávna bolo *ne* vedľa *ni* u všetkých Slovanov o mnoho riedšej v užitku než teraz.

§. 331. Viet otázkových nepotrebujeme len tam, kde sa čeho dozvedeť chceme, než vôbec i tam, kde živejšej, ráznejšej, prudšej mluvievame, menovite: keď náružive rozkazujeme, žiadame, vzdýchame, prosíme atd. I odpovedať môžeme prirodzene rezkejšej než obyčajne či též otázkovými vetami. K vôli tomu opatrujeme ich též často nelen príklonným *že* a *da* (§. 321, pozn.) než i *to* a *za*. Prirážkou *to* vyniká od nepamäti až podnes i tázacie zájmeno k-to a ponekuď ešte i záporné ni-št (§. 181).

Za majú nejedni zo spisovateľov našich za predložku, potrebujúc po

ňom akkusativných tvarov mien. Co by však i vtedy sotva bolo hodno nasledovať, keby sa dokázalo, že *za* je roveň nemeckému *für*, bežnému též v otázkach. Mne naproti tomu nezdá sa ono byť rozdielnym od tázacieho *za* (§. 327).

I zápornosťou podporujeme často enklitické prirážky.

Príklady. *Čože* som ja, milý Bože, dokázala! Povedz že nám, Janíček belavý! *koľkoda* si prešiel vrškov od Trnavy? *Kýže* ti Perun zuby ukázal? *Čože* je *to za* zelina? *Prečo* tam ideš? (m. nechoď tam!) (Zpiev. I, 6, 153 a 363). *Čia* sa *to* tak smutná kvíľba ozýva? *Kamže* ta svornosť zmizla? *Tak* sa mi odsluhuješ? Ach, *čo* si už počnem, *kam* truchlá mám sa obrátiť! (Hol. 113, 120, 135 a II, 150) *Nač* sa namáhaš? (m. nenamáhaj sa!) *Čo* si *to za* div zočila? Hojže Bože, *jak* to smutno, keď sa mladosť pominie! Ber len, veď *čože* stratím? *Čo* je toto *za* novina? Odhoď ho (sokola), *čo* ho máš vláčiť, veď ho, hádam, *neideš* jesť? (Slád. 50, 57, 123, 124, 194 a 202) Neviem? *Čo* bych *nevedel?* (Kal. 39) Čo si tak smutný? *Jakože nemám* byť smutný? (Pov. 29) Či ste nevideli dvoch pocestných? *Kdeže* by sa vám tu vzali? (Tamže 45)

V) Prízvuk a slovosled.

§. 332. Prísudok v holých vetách znie obyčajne vyšším alebo silnejším hlasom než podmet a spona, na pr. pilný vo vete: žiak bude pilný.

Vyriekanie prísudku alebo iných jednotlivých čiastok viet vyšším hlasom než ostatních nazývame prízvukom vety alebo vetným. Takým jest i ten prízvuk, ktorým sa vety otázkové od odpovedných (§. 327), potom i rozkazovacie, žiadacie a pod. od oznamovacích viac alebo menej rázne rozoznávajú. Ten prízvuk naopak, ktorým rečník celé vety alebo i jednotlivé čiastky jejich opatruje, aby na ne pozornosť poslucháčov osobite obrátil, nazýva sa rečnickým. I ten i onen je vôbec dvojnásobný: prirodzený a umelý alebo úmyseľný. Prirodzený prízvuk vety a reči je ten, ktorým jednotlivé čiastky viet alebo i celé vety proti ostatním obyčajne vynikajú. Umelý naopak záleží v jakýchkoľvek odchýlkach od prirodzeného.

V holej vete prirodzený prízvuk náleží prísudku, na pr. slovu *pilný* vo vete: žiak bol pilný. Kto miesto toho buď podmet *žiak* buď sponu *bol*

vyslovuje vyšším hlasom, ten prizvukuje umele alebo úmyselne, dávajúc tým na javo, že sa mu pokaždé ináč má rozumeť než obyčajne čili keď prirodzene prizvukuje.

Vysloví-li totižto kto podmet tej vety vyšším hlasom než prísudok a sponu, ten má úmysel, aby sa mu asi tak rozumelo, jako keby bol obšírnejšej riekol: *žiak* a ne sluha alebo ktokoľvek iný bol pilný. Podobne za zmení význam tej vety, keď sa v nej spona *bol* vysloví s prízvukom.

§. 333. Krome prízvuku vety a reči možno v každom jazyku rozoznať ešte i prízvuk slov. Ten je vždy len prirodzený a riadi sa u nás nasledujúcimi pravidly:

1) Každé slovo o viacej sylabách má prízvuk na prvej, nech je jakákoľvek: či dlhá či krátka, jako na pr. v drahá a dráha.

2) Jednoslabičné predložky pokladajú sa s náležitými k nim pády (§. 280—284) za jedno slovo a vynikajú ony prízvukom tak, že na pr. v *do roka* a *na strome* prvé sylaby pádov čili *ro* a *stro* znejú bez prízvuku. Záležia-li však predložky vo dvoch alebo viacej sylabách, nezbavujú pádov k nim patriacich prízvuku a dľa č. 1 vynikajú ním i ony, jako: podľa vôle, zpomedzi stromov.

3) Podružné a síce jednoslabičné tvary zájmen osobných: *mä, ťa, sa, ho* a *mi, ti, si, mu* splývajú s predchádzajúcimi slovy též v jedon celok (§. 172) a čo také znejú vždy bez prízvuku. Preto hlavne sa i zovú príklonnými. Dľa čeho i iné príklonné slovca, menovite: *že, da, li* a *to* sú bezprízvučné. Spojky *a, ať, ač, až, či, než, pak, že* a podobné konečne znejú s prízvukom len vo složení s inými o sebe též bezprízvučnými slovcami, na pr. *a* v a-by, *či* v či-li, *než* v nežli atd.

§. 334. Slovosled čili poriadok, ktorým sa jednotlivé slova čo čiastky viet alebo jednotlivé vety čo čiastky složených jedna za druhou objavujú, je též dvojnásobný: prirodzený a umelý. Ten sa ináč i prestavom a prevratom nazýva.

Jazyk náš s inými skloňovania ešte schopnými vedie si v tom veľmi slobodne. Tak na pr. vetu „žiak je pilný“ môžeme viacráz bez porušenia smyslu prestaviť: pilný je žiak, žiak pilný je atd.

Podobne môže latinčina vetu „Cæsar coluit omnes utiles artes“ výše storáz prevrátiť, frančtina naopak, skloňovania skoro zcela zbavená súc, primerenú jej ani dvarazy. Bezpečne teda riecť možno, že čím je ktorý jazyk schopnejší skloňovania slov, tým sa väčšou slobodou honosí u slovosledu a naopak. Příčina čeho je ta, že slova náležite sklonené už i príponami samými dosti jasne objavujú hodnotu svoju vo vetách. Otrely-li sa ty alebo zanikly-li docela, obživujú a nahradzujú sa medzi iným i slovosledom.

Ale i najohebnejšie jazyky držia sa preca vždy len istého zvykom ustáleného počtu prevratov, chráňac sa viac alebo menej pilne všeckých ostatních. Tak je to i u nás. Príklonné slovca na pr. musia už vždý za inými slovy stáť. Podobne nesmejú ani tvary pomocné: *som, si, je, sme, ste* a *sú* v opísaných minulých časoch nikdy s počiatku viet a bezposredne po spojkách *a* a *i* sa objavovať, na pr. „som pracoval a som sa trápil“ prieči sa už terajšiemu slovosledu naskrze. Dľa toho ani *sa* po *a* a *i* nemá hneď prichádzať než aspon o jedno slovo dálej: pracoval som a trápil sa, alebo: pracoval a trápil som sa, pracoval som a trápil som sa.

B) Vyvinutá veta.

§. 335. Holá veta ponáša sa veľmi na zvierata tak jednoduše ustrojené, že krome žaludka a toho, čo k nemu práve neodbytne patrí, nemajú žiadnych iných údov. Jako však v prírode medzi tými a človekom žije ešte ohromné mnoztvo zvierat prerozmanite ustrojených či viac alebo menej udatých, vyvinutých: tak i v každej mluve krome holých viet slýchať ešte premnoho iných rozmanite ustrojených.

Prvá vrstva tých obsahuje v sebe jednoducho vyvinuté vety. Ty sa ináč i rozšírenými a zaodenými zovú a síce preto, že sa v nich objavuje jedno alebo i viacej takých slov, ktoré buď len jednu buď i všetky hlavnie čiastky jejich rozmanite určujú alebo obmedzujú bez toho, že by boly i samy o sebe vetou, jako na pr. slova *list, otcovi, o peniaze, pilný, iste* a *chvály* v týchto vetách: syn píše list otcovi o peniaze, pilný žiak iste je hoden chvály. Ty a podobné určovacie čiastky viet menujeme vôbec vedľajšími alebo pobočnými, oso-

bite pak i doplňkami, príslovečnými určeniami a prívlastkami.

Doplňky alebo najbližšie predmety sú všetky také slova u sloves a prídavných mien, bez ktorých je pojem týchto jaksi kusý alebo neuplný, jako na pr. *list* a *chvály* vo vetách predošlých. Slovesa i prídavné mena, potrebujúce doplňku nejakého, zovú sa preto predmetnými (§. 197). Príslovečné určenia alebo vzdálenejšie predmety naopak sú mimo prívlastky všetky ostatnie vedľajšie čiastky viet, jako *otcovi, o peniaze* a *iste* v predošlých vetách. Ony sa preto tak menujú, že zvätša v príslovkách záležia.

Zamlčí-li totižto mluviteľ vo vetách predošlých slova *list* a *chvály*, nevyrozumie mu poslucháč a, ide-li mu o to aspon ponekuď, bude sa ho iste predo všetkým iným pýtať: *čo* a *čeho?* Ide-li mu však o to ešte viac, obráti sa k mluviteľovi na pr. u prvej z dotčených viet i s inými otázkami, jako: *komu? prečo? kde? jako?* atd. Odpovie-li sa mu i na ty otázky na pr. takto: syn *pilne* píše *doma* list *otcovi o peniaze*, oznáma sa mu krome tej veci, ktorej sa písanie bezposredne týče, i iné okolnosti písania, menovite: dativom *otcovi* cieľ, akkusativom s predložkou *o* čili *o peniaze* príčina, príslovkami *pilne* a *doma* konečne jakosť a miesto písania.

Prívlastky alebo prídavky, prímetky a prístavky sú všetky ty slova, ktorými podstatné mena a iné spôsobom tých potrebované čiastky reči a síce nelen čo podmety a prísudky než i čo doplňky a príslovečné určenia opatrujeme, jako na pr. *ubohý, obšírny* a *svojemu* vo vete predošlej, znie-li takto: ubohý syn pilne píše doma obšírny list otcovi svojemu o peniaze.

Vyvinuté vety sú ostatne len natoľko rozšírené, nakoľko skutočne a vždy záležia vo viacej slovách než primerené im holé. Významom čili smyslom naopak sú ty vždy širšieho objemu než ony, jako na pr. „žiak píše" proti „žiak píše list."

V poslednej vete totiž obmedzuje, ohraničuje a práve tým určuje sa písanie menovaním tej veci, ktorej sa ono bezposredne týče. Pridáme-li k nej ešte dativ *otcovi*, obmedzíme písanie ešte viac. Čím je teda v ktorej vete viac vedľajších čiastok, tým jest užšieho smyslu a naopak.

§. 336. Vedľajšie čiastky viet označujú vôbec ty pomery lebo okolnosti, ktoré viac alebo menej mávame vždy na zre-

teli, keď podmetu nejakému nečo prisudzujeme; menovite: miesto alebo priestor, čas, spôsob a príčinu.

Miesto označujeme najčastej primerene otázkam: *kde? kam? odkuď?* a *kade?* riedšej na iné (§. 339), na pr.

Otec sedí *doma.* Syn je *na poli.* Dcéra pradie *vonku.* Žiak ide *z domu do školy.* Svetlo vniká do izby *oblokom.*

Čas oznamujeme síc už i samým menením sloves dľa neho (314). Máme-li ho však určitejšej ustanoviť, stáva sa to též i pobočnými čiastkami viet a síce na otázky: *kedy? odkedy? pokuď? dokuď?* a iné, na pr. žiak *včera* písal, *dnes* bude odpočívať *od rána do večera* atd.

§. 337. Spôsob označujeme síce též i samým menením sloves dľa neho (§.318), ale jako čas tak i ten len vôbec. Často ho však treba zároveň času i osobite oznámiť. Čo sa trojako stáva: dľa jakosti, koľkosti a vzťažnosti.

1) Dľa jakosti označujeme spôsob na otázky: *jak-ý,-á,-é?* a *jako?* buď samotne buď i srovnaním, o ktorom u koľkosti osobite ide reč. Samotne určená je jakosť na pr. vo vetách: *pilný* žiak sa *rád* učí, buďme *dobrej vôle,* mluvievame *obyčajne na hlas.*

2) Koľkosť oznamujeme na otázky: *koľko? koľkoráz? nakoľko? pokoľko? po čom? za čo?* a iné též buď samotne buď srovnaním. Ono sa deje, riekame-li na pr.

Postím sa *dvarazy za týždeň: poprvé* v piatok a *podruhé* v sobotu. Kamenný most prazký je *862 lakte* dlhý, vystavenie jeho *mnoho práce* stálo.

Srovnaním oznamujeme, že sa osoby alebo veci, o ktorých práve ide reč, činnosťou alebo vlastnosťou nejakou buď rovnajú iným buď ich prevyšujú. Rovnosť a síce dľa jakosti označujeme, riekajúc na pr. oči mu *stlpkom* (= jako stlpok) stály, ja som *tak* dobrý *jako* ty; dľa koľkosti: ja *toľko* unesiem *koľko* ty atd. U nerovnosti rozoznávame dva stupne: vyšší a najvyšší čili komparativ a superlativ. Komparativ oznamuje, že činnosť alebo vlastnosť nejaká prvému členu srovnania vätšmi prislúcha nežli druhému, na pr. ja *viacej* unesiem *než* ty, ja som *lepší od tebä.* Superlativom zas označujeme, že prvý člen srovnania činnosťou alebo vlastnosťou nejakou naj-

vätšmi vyniká zo všetkých, na pr. ja *najviacej* unesiem *zo všetkých*, ja som *najlepší medzi všetkými.*

3) Dľa vzťažnosti či dľa ohľadu k nečemu určujeme spôsob najčastej na otázky *čím? strany* alebo *dľa čeho?* na pr.

Ja som *rodom* Slovák. Môj brat je *remeslom* krajčí. Boh trestá hriešnikov i *strany tela* i *strany duše.*

§. 338. Príčina čili to, prečo a načo sa čo deje, je vôbec trojaká: vecná, logická a mravnia.

1) Vecná príčina delí sa zase na skutočnú, možnú a pripustenú.

a) Skutočná príčina je buď činná buď trpná. Činná i sama o sebe koná nečo a, je-li osobou, nazýva sa pôvodcom, na pr.

Zvierata hynú *hladom.* Trasiem sa *od zimy.* Všetky veci sú *od Boha.* Na Devíne *Mojmírom* založený bol chrám.

Trpná príčina naopak pôsobí len vtedy, keď sa jej práve k vykonaniu nečeho potrebuje, a nazýva sa trojako: posriedkom, nástrojom a látkou. Tou je každá vec, z ktorej sa nečo robí, a ta, ktorou sa nečo robí, je nástroj, na pr. *z dreva* robievame *nožom* rozličné veci. Objavujú-li sa osoby alebo smyslene samostatné bytosti (§. 109) nástrojom, zovú sa posriedkom, na pr.

Pošleme list *po sluhovi.* Mnohý *skrze malého* dojde cieľa veľkého. *Mlčaním* človek mnoho reči odbude.

b) Možná príčina nazýva sa vymienkou, ale v jednoduchých vetách označuje sa zriedka, i to zvätša nespôsobne, jako na pr. keď rekneme: v prípade neprítômnosti pánovej (m. nebude-li pána doma) oddaj list sluhovi.

c) Príčina bez účinku menuje sa prípustkou, na pr. *napriek* všemožnému namáhaniu nič som nevykonal.

Ostatne i prípustka lepšej sa dá označiť vedľajšou vetou: *choť* alebo *trebas* som sa všemožne namáhal, *preca* som nič nevykonal.

2) Logická príčina záleží v dôvode alebo dôkaze, na ktorom sa úsudok mluviteľov zakladá, na pr.

Poznať ptáka *po perí* a človeka *po reči.* Niet na svete *podľa mojeho vedomia* lepšej veci nad dobré svedomia. Viem to *zo skúsenosti.*

3) Mravnia príčina nazýva sa **pohnútkou** a účinok alebo cieľ jej **úmyslom, účelom**, na pr.

Kain zabil Abela *zo závisti.* Urob to mne *k vôli.* Stane sa ti *po vôli.* Mučedelníci modlievali sa za trapičov svojich *príkladom* Spasiteľovým.

§. 339. Posriedky, ktorými práve vylíčené pomery vo vetách jednoduchých osobite označujeme, sú: **pády**, hlavne kosé (§. 108, 302 a 303) a síce buď **samé** čili **čisté** buď **s predložkami** (§. 280); **príslovky** či vlastne též pády a slovesné tvary viac abo menej zmeraveľé (§. 278, 286 a 287) a **srovnávanie** prídavných mien i príslovek (§. 107, 168 a 289).

Viac okolností hlasite svedčí podnes ešte o tom, že prvotná osnova jazykov je smyseľná.

Tak na pr. obecné meno nadsmyseľných osob čili *du-ch* pochádza neomylne od koreňa *du*, ktorý čo *du-ť* pôsobenie vonkoncom smyseľné znamená.

Pravda je teda i to, že jazyky indoeuropské prvotne též len o vyobrazenie okolností **priestorných** či miestnych dbaly a že si vlastne k vôli tým utvorily šesť kosých pádov a síc o **ablativ** viacej nežli sa ich u nás podnes ozýva. **Prvotný úkon** tých záleží teda v označovaní rozličných smerov priestorných, menovite: ablativ znamenal s prvoti miesto čili stanovisko to, odkuď podmet pôsobiť počína. Viacej myseľné pomery též otázke *odkuď?* primerené označoval kedysi genitiv. Po zaniknutí ablativu prevzal úkony jeho, osobite u nás a Litevcov genitiv. Cieľ, kam pôsobenie podmetu smeruje, znamenával sprva dativ, jako podnes veľmi pravideľne v srbštine. V latinčine prešiel prvotný ten úkon dativu zvätša na akkusativ. Niet teda divu, že ten skoro zcela už prestal v nej byť posredníkom medzi ablativom alebo genitivom z jednej a dativom z druhej strany. Takým uznávajú akkusativ zjavne i najznamenitejší jazykozpytci našeho veku, nazývajúc a to veľmi príhodne **prechodnými** všetky slovesa, ktoré ním samým čili bez predložek bývajú doplňované (§. 197). V jazykoch totižto zachovavších dativ cieľa akkusativ označuje podnes ešte dosti zretedeľne najbližší predmet čili tu prekážku, ktorú pôsobenie slovesom znamenané preniknúť alebo prez ktorú prejsť musí.

aby cieľa svojeho dosiahnuť mohlo. Lokaľ znamenal prvotne miesto na otázku *kde?* instrumentaľ konečne na *kade?* **Podružného úkonu** naopak sú kosé pády všade inde a menovite tam, kde sa nimi pomery času, spôsobu a príčiny označujú.

Ostatne i smerov čiste priestorných jest o mnoho viacej nežli šesť. Nemôže ich teda všetkých toľko pádov o sebe čili bez pomoci označiť. Tej sa im dostáva pravideľne od predložek, a síce prirodzene tým častej, čím je v ktorom jazyku menej pádov a čím vo ktorom z nich prvotný význam prípon pádových viacej zatemnel.

Prijdú-li jazyky o kosé pády zcela, nahradzujú ich všetký viac alebo menej dôsledne pňami slov a predložkami, jako na pr. všetky **romanské**, vzniklé smiešaním latinského s keltským, germanským a s inými, menovite: francúzky, vlaský, španielsky, portugalský a valasky či romunský, a z nárečí slovanských **bulharské**. To prípony genitivu a dativu nahradzuje zvätša predložkou *na* a nominativnú zájmenom ukazovacím *t*, *tà*, *to* čo **členom**, riekajúc na pr. glado-t, voda-tà a pole-to m. nem. *der* hunger, *das* wasser a *das* feld. Právom sa teda pokladá nekdajšia prípona toho pádu, hláska *s*, za zájmeno ukazovacie (§. 302) a prípony kosých pádov za také predložky, ktoré sa prikladajú ku pádom a preto by sa vlastne **príložkami** zvať maly, jakou na pr. u nás bolo kedysi *dľa* a u Rímanov *versus* i *tenus*.

§. 340. Určené čiastky viet proti určovacím alebo vedľajším menujú sa **základnými**.

Dľa pádu majú sa vedľajšie čiastky viet k základným vôbec dvojako: buď sa totižto rovnajú ním sebe vospolok buď **nerovnajú**. V prípade prvom sú vedľajšie čiastky so základnými **sriadené**, jako na pr. prívlastok *môj* s podmetom *klobúk* vo vete: môj klobúk je nový; v druhom naopak sú ony týmto **podriadené**, jako též prívlastok *brata mojeho* proti podmetu *klobúk* v tejže vete, znie-li takto: klobúk brata mojeho je nový.

Jako v tých tak i v iných vetách prívlastkami určujeme základné slova i sriaditeľne i podriaditeľne. Doplňky a príslovečné určenia naopak sú základným čiastkam viet obyčajne podriadené, sriadenými naopak objavujú sa ony zriedka, menovite len vtedy, keď ich sriaditeľnými prívlastky nahradzujeme, riekajúc na pr. *celý* m. *zcela* alebo *celkom* som utrápený, dlho *smutný* m. *smutno* sedel atd.

O slovesách a prídavných menách proti doplňkom riekame mluvnicky, že ony tým pádom, ktorý ich práve doplňuje, riaďa alebo že sa ony s ním viažu, spájajú; že sú s ním bežné alebo v užitku, na pr. miesto „sloveso *hýbať* doplňuje sa instrumentaľom“ riekame, že ono tým pádom riadi, že sa s ním viaže atd. Tak mluvievame i o predložkách, na pr. o *k*, bežnej s dativom, že ona tým riadi, že sa s ním spája atd.

§. 341. Vedľajšie čiastky viet a menovite doplňky a prívlastky záležia veľmi často vo slovách, ktoré sú so základnými tohože koreňa alebo aspoň podobného významu, jako: boj bojovať alebo biť, život žiť, smrťou mreť, šumom šumeť; konečný koniec, večný vek, prácu konať. Ty a pod. vedľajšie čiastky menujeme vnútornými, ostatnie zovnútornými.

Ty sú zase dvojaké: stále a nestále. Stálymi menujeme všetky ty vedľajšie čiastky, ktoré sa s istými základnými ustavične alebo aspoň o mnoho častej spájajú než iné. Slovesa takými doplňky opatrené sú často opisy sloves nedoplnených alebo príslovkami určených. Tak na pr. *život viesť* znamená to, čo *žiť; dušu pustiť* a *kosti složiť* to, čo *umreť; biedu* alebo *núdzu treť* to, čo *biedne žiť* atd. Podstatné mena určené též prívlastky stálymi rovnajú sa zase často podstatným menám alebo prídavným o sebe potrebovaným, na pr. *dar Boží* znamená neraz *chlieb; dobrej* a *zlej vôle byť* zase bez mála to, čo *veselým* a *mrzutým byť.*

V tých a pod. stálych spôsoboch mluvenia čili idiotismoch záleží podstata, duch alebo jadro jazyka. Ony sú preto o mnoho spoľahlivejším meridlom rydzosti a zachovalosti jeho nežli slova samy o sebe. Čím je teda v ktorom jazyku viacej idiotismov, tým je jadrnejší a rydzejší, choť by bol i preplnený cudzími slovy, jako na pr. anglický; čím naopak ktorý z nich prišiel behom času o viac idiotismov, tým je práznejší ducha lebo života. Niet-li pri tom presiakly cudzími slovy, smie sa len asi natoľko pokladať pekným, nakoľko ta larva, o ktorej liška dľa bájky pripomänula, že mozgu nemá.

§. 342. Prízvukom sú základné čiastky vyvinutých viet obyčajne podriadené vedľajším, znejúc pravideľne nižším hlasom od týchto. Ide-li však mluviteľovi o nektorú z nich viac než o vedľajšie, opatruje pokaždé tu z nich prízvukom, na ktorú pozornosť posluchácovu práve obrátiť chce.

Slovosled týchže viet riadi sa prirodzene asi nasledujúcimi pravidly:

1) Doplnek stáva po základnom slove, príslovečné určenie naopak i za i pred týmto, na pr.

Sova nevysedí *sokola.* Čnosť *so závisťou spolu* chodí (Bern. 287 a 307). Otec pozrel *von oblokom* (Pov. 259).

2) Prívlastok sriadený predchádza, podriadený naopak nasleduje základné slovo, na pr. *Krásna* panna polovica *vena* (Bern. 310).

Značnejšie výnimky zpod pravidel tých vyložené sú nížej osobite.

I) Určovanie sriaditeľné.

Prívlastok.

§. 343. Prívlastkom sriadeným bývajú najčastej prídavné mena jakosti a bytné i dejné (§. 158, č. 1 a 3), riedšej ostatnie a iné skloniteľné čiastky reči, sú-li aspoň ponekuď i prechyľné.

Ony mimo *rád* (§. 346) čo prívlastky sú vždy určitého tvaru a tohože čísla so základnými slovy. Rodom naopak lišia sa prídavné prívlastky vôbec od určených slov častej a síce vo slovenčine a v obecnej češtine stále, sú-li základnými slovy množné nominativy a akkusativy srednie (§. 326, č. 1). S titularnými meny, spomänutými v tomže §. pod č. 2, naopak shodujú sa prívlastky rodom vždy, s ostatními z nich sa zas i lišia zároveň prísudkom, na pr.

Vaša Jasnosť, tamtoho ukojte! Pripáli belko, *sňahosrstý* psisko (Slád. 178 a 213). Nepôjdem za tebä, ty *starý* vdovčisko! *Daromné* chlapčiska, mám vás jako v poli *planého* strniska! Vyskočilo oknom *biele* psisko (Zpiev. I, 270, 301 a II, 387).

Veta: nestaraj sa, *milá* brachu! (Tamže II, 113) týka sa osoby ženskej. Ženský prívlastok, v nej je teda prirodzenému pohlaviu primerený zároveň prísudkom dvú prvých príkladov obsažených v §. 326 pod č. 2: nasledovne liší sa od opovržlivých, spájaných v obecnej češtine často s menami muzkého rodu a muzkých osob, jako: *ničemná* kluku (chlapče)! a pod. Prívlastok onen vedľa *brachu* slýchať i u Čechov. Najviac sa ponáša na ty ženské, ktorými opatrujeme jednotný gen. a akk. *matera,* choť i muzky vypadá, na pr. Bojím sa *tej tvojej* matera. Nehoden si poznať *tej mojej* matera (Zpiev. I, 228 a 262). Tvar ten, zapomänutý v §. 138, slý-

chať i o sebe: Odpytujže od otca, matera! (Tamže 236) Matera mi zobudíte! (Slád. 229) Prastarým a už i preto pamäti hodným uzná ho ostatne každý, kto vie, že sa primerený jemu peň *mâtar* objavuje muzkým i vo Vêdách a starej perštine (Bopp, vergleich. Grammatik, 2. vyd. III, 189).

Vnútorné a stále prívlastky patria z väčša též do oboru prídavných mien jakosti. Oných jest o mnoho menej než týchto, menovite:

Kúdelečko *kúdeľná*, nebudem ťa priasti! Kyselica *kyselá* štyri roky visela (Zpiev. I, 313 a 317). Tých neposlušníkov na *večné* veky zaklínam. Chcela ho *konečným* koncom z paláca odpratať (Pov. 312 a 370). Kýže ti Perun, *perunský* Perun, zuby ukázal! (Zpiev. I, 6)

Zo stálych prívlastkov najobľúbenejší je menovite piesňam našim *biely* alebo *bielený*. Najčastej ho slýchať u mien, znamenajúcich údy tela mimo oči, jako: *líce* a *tvár* (Zpiev. I, 21, 35, 302 a i.), *ruka* a *noha* (Tamže 237, 241 a i.), *driek* a *život* (I, 88 a II, 8); riedšej u iných, jako: dom, dvor, hrad, zámok, lavička atd. (I, 85, 87, 88 a II, 468—470). Líce a tvár sú však i *červené*, *oči* najčastej *čierne* a *sivé*, *vlasy žlté* (I, 70—75). *Zem* sa líči najradšej *čiernou* (I, 239, 251, 383 a i.), *svet* zase *širym* (I, 111, 113, 117 a i. Pov. 59 a 61. Slád. 73 a 240). *Pole* je též viac *šíre* (Zpiev. I, 102, 107, 108, 111 a i.) než *pusté:* Šly ony pustými poliami celý Boží deň (Pov. 336). Miesto *Boží* slýchať u *deň* i *od Boha:* Tak to šlo každý od Boha deň (Tamže 259 a 260). Krome toho prichádza *Boží* často i s menami *človek* (Zpiev. I, 233 a 353) a s *dar* m. *chlieb* (Tamže 5). O *dobrý* a *zlý* u genitivu *vôle* vidz §. 341 a 350. *Horký* čo žalostný ozýva sa zhusta v odpoveďach žalostne alebo ironicky záporných, na pr.

Či dač nevidíš? *Horké* nevidím! Ten ťa zje. Ej *horký* zje! Teraz už dám lepší pozor. Ale *horkýž*e jeho pozor! (Pov. 93, 100 a 562) A ten slávik, ten, vraj, vodu pije. *Horká* jeho voda — čo tam zhnije! (Slád. 356)

Prídavné mena jakosti čo prívlastky stávajú obyčajne len vtedy za základnými slovy, keď sa predložky prêd nimi opakujú, čo sa za starodávna vôbec o mnoho častej dialo než teraz (Poč. 117, 100), na pr.

Už je *za* horičkou *za* vysokou, *za* vodičkou *za* hlbokou. Ja *za* horou *za* vysokou, ty *za* vodou *za* hlbokou. Kebych mala

jako nemáni, dala bych mu na dolomán, *na* dolomán *na* belasý. Po čože si prišiel *pod* oblôček *pod* náš? (Zpiev. I, 97, 102, 129 a 169).

§. 344. Prídavné mena a zájmena prisvojovacie (§. 158, č. 2 a 176), vyjmúc tázacie *čí* (§. 181), naopak objavujú sa i mimo opakovania predložek veľmi často po základných slovách a síce preto, že zastávajú podriadené prívlastky genitivné (§. 349, 350 a 351), na pr.

Jazyk jest dar *Boží* (Nár. 4). Boh *náš* je láska a láska *jeho* v kráse sa svetu zjavila (Slád. 107). *L'udský* jazyk veliká zlosť. Slničko zachodí za háj *kalinový*, zimná rosa padá na list *javorový*. Prestierajte stoly *javorové*, obrusy *kmentové*. Počkajte, *peštianski* páni! Javore, pod tebou sú *kremnické* dukáty a *bavorské* groše (Zpiev. I, 100, 291, 308, 366 a 369). *Súsedova* krava viacej mlieka dáva (Bern. 308).

Zájmena prisvojovacie, pošlé od osobných, shodujú sa v nemčine a latinčine nelen rodom a číslom so základnými slovy než i osobou a síce s podmetom, keď je ten majiteľom alebo pôvodcom bytosti znamenanej základným slovom. Shoda ta ozýva sa už i u nás, na pr.

Nechcel som slúchať pána *mojeho* (Zpiev. I, 363). Já *moju* pesničku započnem (Hol. I, 58). Ukážže mi *tvojho* sokola! (Slád. 198)

Väzba taká však prieči sa duchu slovančiny asi tak, jako na pr. spájanie akkusativov zájmen 1 a 2 osoby m. zvratného *sa* so slovesy týchže osob, jako: myjem *mä*, myješ *ťa* atd. m. myjem *sa*, myješ *sa*. Treba sa jej teda všemožne chrániť a držať prvotnej, žiadajúcej zvratného *svôj* m. *môj, tvôj, náš* a *váš*, a síce nelen u prívlastkov než i u prísudkov, týkajú-li sa ty též podmetov 1 a 2 osoby čo majiteľov alebo pôvodcov, na pr.

Budeš bitá od *svojej* mamičky. Já budem bitý od *svojho* tatíčka (Pís. II, 134). Naprav *svoju* chybu. Chodíme svetom po *svojej* práci (Pov. 394 a 563). Oj ľudia, znám ja *svojho* Jefrema. Dovoľte, bratia, *svojmu* spevcovi zpomneť si na žitie svoje (Slád. 136 a 147). Ber sa radej po *svých!* (t. *prácach*. Hol. II, 120). Už sme *svoji* (Zpiev. I, 19).

§. 345. Číslovky čo prívlastky shodujú sa též zvätša s určenými slovy rodom i číslom, t. j. všetky mimo **základné** od **pät** počnúc až do nekonečna a **hromadné** (§. 189 a 190). Po tých totiž čo akkusativoch objavujú sa určené slova v genitive a, sú-li podmetami, ešte i prísudky jejich v 3 osobe jedn. srednieho rodu, zriedka po smyslu v množnom čísle a v rode primerenom určenému slovu. Sú-li však základné číslovky ony sklonené dľa §. 189, nelišia sa pádom od určených slov a prísudky shodujú sa s tými, na pr.

Kúpil *troje* zlatých jablk a *tri* červené ručníky. Pribehlo k nemu *dvanásť* krásnych sŕn (Pov. 224 a 245). *Dvanásť* trubáčov trúbilo, *štvoro* pacholiatok spievalo (Pís. I, 64). *Šesť* dní do týdňa a *siedma* nedeľa. Z *triciati* koníčkov vyberať mi dali. Keby ja vedela, že je už na márach, dala bych mu zvoniť na *dvanástich* farách, v *dvanástich* kostoloch. Kto pri ohni sedí? *Dvanásti* zbojníci a *trinásty* starý, všecek dorúbaný (Zpiev. I, 339, 373, 388 a II, 37). Stálo najširších *troje* brán (Hol. II, 37). *Sto* bojov nado mnou *zahučia*. Na staji rehce *sto* vrancov. *Štyri a dvacať* hodin minulo. *Tisíc* si ty premôhol skáz, v ranách *tisícich* ty víťaz! (Slád. 14, 143, 218, 377) Budem sa na *šiesti* paripách voziť (Kal. 35). *Jedenácte* učedlníkův *šli* do Galilee (Kral. Mat. 28, 17).

§. 346. Mnohé z prívlastkov prídavných a číselných objavujú sa v našej a lat. reči tam, kde nemčina radnej príslovek potrebuje, menovite: *rád* a *nerád* vždy, z ostatních najčastej *celý* a *všetok* m. celkom a *prvý* m. poprvé, riedšej iné. Opakuje-li sa prívlastok, opatrený príponami zmenšovacími alebo zvätšovacími, jako: *novučičký nový* a *velicižný veliký*, zastupuje též príslovky *veľmi, zcela* a podobné, na pr.

Nerada ja robím, *nerada* pracujem; *rada* pekne chodím, *rada* i tancujem (Zpiev. II, 82). Kráľ bol *celý* zbaláchaný. Kráľovič sa poberal dálej aj *veselý* aj *smutný* (Pov. 54 a 321). Môj má být *celý!* Jedom je *celá* zaliata. *Prvý* bača kulaček zdvihne (Slád. 150, 190 a 361). *Prázny* sa vracal každý. Zazni mi *prvá* o Slávovi, zazni *posledňia* pieseň! *Všecka* bola pekná. Zmizla *celá* rozkoš. Naňho *chytrý* hupky vysadne. Chcel *samotný* bohovať na tróne (Hol. I, 4, 15, 39, 60; II, 42, 63 a 91). Hansu Slávové *prví* založili. Hned sem *zdravý* z lože svého skočil. Tan-

cují tu *bosí* (Kol. 198, 344 a 562). Peň bol *plnučičký plný* včelami. Vykopal *hlbokú hlbočiznú* jamu. Radšej ti my dáme *novučičký nový* mešec. To bola *veliká veličizná* včela (Pov. 430, 521, 529 a 537).

Príslovky m. sriadených prívlastkov naopak zriedka slýchať, skoro len *leda* m. *ledajaký*, na pr.

Řeč vaše jen *leda* řeč (Kol. II, 50). *Leda* dievčatko (Zpiev. I, 358). Pri tom nebude od veci *leda* i v nasledujúcich a pod. vetách vziať do úvahy: Oženil sa *ledabol*, vzal si *ledabolku*. Oba boli *ledaboli*, srebali poliovku (Tamže 259).

§. 347. Podstatné mena čo sriadené prívlastky zovú sa osobite prídavký a prístavkami.

Prídavky záležia obyčajne v jednom podstatnom mene, stávajúcom pred, zriedka za určeným slovom, jako: *pán* otec a Kristus *pán*. Prídavné mena a číslovky čo prídavky naopak prichádzajú vždy po základných slovách, shodujúc sa s nimi i číslom a rodom, jako: Aleksander *veliký* a Štefan *prvý*. Z podst. mien len prechyľné (§. 119) sú tohože rodu so základnými slovy. *Pani* sa však nikdy ani neskláňa (§. 73, č. 4) a *mrcha* m. mrchavý či zlý zriedka, na pr.

Nitra milá! Ty si bola bydlo *krála* Svatopluka. Bela *štvrtý* z nej pil. Prijde vám pochvala od *pani* kráľovnej, od *pána* ciesara. *Pani* matku prosiť budem: *pani* matko staričká, proste *pána* tatíčka! Sám *chudák* nič nemám (Zpiev. I, 29, 31, 362, 385 a II, 64). Povedzte *pani* sestrám (Kal. 68). Mám *mrcha* ženu. Deti *mrcha* macochu dostaly (Zpiev. I, 255 a 270). Na tebä *biednu* vladár sa lakomí (Slád. 357). Krčmár sa zľakol *ozruty* chlapa (Pov. 530).

Prístavky sú obyčajne o dvoch alebo i viacej slovách, oddeľovaných čiarkami od ostatních čiastok viet. Ony čo také pravideľne po základných slovách stávajú, shodujúc sa s nimi rodom i číslom, nakoľko práve môžu, na pr.

Gejza, *kráľ uhorský*, prijal Nemcov prvší. A on, *šelma ošklivý*, ide hore dolu. Žnica som ja, žnica, *dobrá robotnica*. Sokole, *biely pták*, ty vysoko lietaš. Chudobný, *ten nevoľný*, nech ide do vojny (Zpiev. I, 41, 193, 300, 309 a 365). Ja som vás vetrov divých, *kvetin tyranov*, na večné veky zbavila. Ružičky moje, *kvety čistoty*, čo sa vy ráno rosíte? Nad Váhom, *riekou*

našej rodiny, hrozná sa vypína skala (Slád. 56 a 362). Sám spev, *moja prv najväčšia zo všeho rozkoš*, príjemný mi nenie. Z pyšna si vykračujú Bor a *syn jeho*, Vlastoň obratný (Hol. I, 56 a II, 69).

II) Určovanie podriaditeľné.

1) Prívlastok.

§. 348. Prívlastok podriadený objavuje sa najčastej v genitive, riedšej v ostatních kosých pádoch a síce v dative a v instrumentali i čistom, v akkusative a lokali naopak len s predložkami. Onoho sa preto tu i viacej druhov rozoznáva. Najobyčajnejšie z nich sú tyto: genitiv privlastňovací, látkový, opisovací, srovnávací, rozdeľovací a doplňovací. Prvé dva genitivy určujú základné slova dľa príčiny, tri nasledujúce dľa spôsobu (§. 337 a 338), poslední čo do podstaty tak jako doplňky, ktoré práve zastupuje (§. 357).

§. 349. Genitiv privlastňovací označuje tu bytosť, od ktorej znamenaná základným slovom pochádza lebo ktorej ta buď čo skutočný majetok buď čo iná jakákoľvek vlastnosť prislúcha. On sa preto dobre menuje i genitivom pôvodu a majetku, tentô zas i prisvojovacím, na pr.

Noc je odpor *svetla*, smrť odpor *života*. Vtip je *zábavy* príjemný spoločník. Breh *šťastia* je strmý. Na hrade tomto, hrade *zlosti*, býval raz Ctibor, pán *toho okolia* (Slád. 10, 320, 329 a 368). Smrť *reči* je smrť *národa* (Záborský).

Genitiv ten vôbec a prisvojovací osobite o mnoho riedšej sa objavuje v jazyku našom než na pr. v nem. a latinskom, kde niet prídavných mien prisvojovacích primerených našim vypadajúcim na *ov* a *in* (§. 158 a 160). Ty totižto, vznikajúc z podstatných mien osobných muzkého a ženského rodu, zastupujú genitivy jejich a síce pravideľne len tam, kde by ty o sebe čili bez prívlastku, prístavku alebo bez určovacej vety prívlastkovej vety stáť maly (§. 344). Miesto *Bohov* riekame v prípade tom vždy *Boží* mimo *deň*, vedľa ktorého slýchať i *od Boha* (§. 343), čím sa pôvod *dňa* práve tak jasne ustanovuje, jako *daru* v tejto vete: To je dar *od Janíčka* (Zpiev. I,

134). Je-li však treba genitiv prisvojovací nektorým z dotčených spôsobov určiť, nezameňuje sa pravidelne ani u *Boh* ani u iných podstatných mien a zájmen, schopných prídavného tvaru prisvojovacieho, týmto, na pr.

Nitra milá! Ty si bola bydlo *kráľa Svatopluka*. Ty si bola svaté mesto *Methodovo*, keď tu *našim* otcom kázal *Božie* slovo (Zpiev. I, 29). Syn *Boží* jsi ty. Ty jsi Kristus, syn *Boha živého* (Kral. Mat. 14, 33 a 16, 16).

Ale slýchať u nás ešte neraz prídavné mena ty i m. genitivov, na pr.

Nášho kráľova (m. *kráľa*) dcéra je chorá. To je brat *toho tátoš-ov* (m. *-a*), čo na ňom drak chodí. Ten zámok je *jednej Ježibab-in* (m. *-y*). To bola žena *mladého kráľ-ova* (Pov. 128, 152, 226 a 347). *V nášho pán-ovom* (m. *-a*) dome stojí ruža na stole (Zpiev. I, 307).

Za starodávna boly prídavné mena prisvojovacie i v češtine tak obľúbené, že ich m. genitivu nelen základných slov než i prídavkov k nim patriacich potrebovala, na pr. šel k dvoru *královu Svatoplukovu* m. *královu Svatopluka* alebo *krála Svatoplukovu* a terajšieho *krále Svatopluka* (Poč. 116, 97). Teraz ozýva sa väzba ta v nej už len u *páně* (§. 161), keď sa rieka na pr. takto: knihovna *páně Šafaříkova* (m. *pána Šafaříka)* byla prodána za 20.000 zlatých.

Miesto samotných genitivov *človeka* a *ľudí* riekame *človečí* a *ľudský*. Týmže pravidlom spravujú sa zvätša i iné prídavné mena vzťažné poślé príponami *í* a *ský* od podstatných mien, znamenajúcich rozličné stavy čili hodnosti, úrady, remesla atd. potom národy, zvierata, čiastky sveta, krajiny, vrchy, okolia, chotáre, mesta, dediny a pod. na pr.

Došly mi noviny z *francúzkej* krajiny. Neprijdú viac lúpiť do *uhorskej* zeme. Ej niesom ja z *židovského* pokolenia. Ja som z rodu *kráľovského* a zo stavu *valaského*. V *žilinskom* poli *hrnčiarsky* zámok je vystavený. Netopier do *myšej* dierky skočil (Zpiev. I, 22, 29; II, 18, 58 a 130). Kdeže sú moje *armorské* deti? (Hol. I, 114)

Genitivy mien zvieracích a miestnych s predložkou *z* určujú pôvod jasnejšej než primerené im prídavné mena vzťažné, na pr.

Vidí jednu srsť *z myši*. Najde jedno krýdelko *zo včely*. Zazre jednu srsť *z vlka* (Pov. 265 a 266). Švárny Janík *zo Štiavnice*

bude ružu voňati. Ono to bol *z mesta* pán uradník (Zpiev. I, 18 a 291). Mne to maľoval milý pán Boh *z neba* (Pís. I, 52). Dvoch som daroval *z Turca* barancov (Hol. I, 6). *Zo Spiša* chlapi dvoria si teraz okolo Trenčína (Spevy 42).

§. 350. Prídavné mena prisvojovacie, pošlé od rodinných mien podstatných príponou *ov*, zameňujeme často nesklonným tvarom vypadajúcim na *ovie* a Česi prastarým genitivom množným na *ovic*, na pr.

Koho oženíme? Ďura *Štefanovie*. Kohože mu dáme? Maru, *Kalinovie* (Zpiev. I, 16). Martin *Hudcovie* veru odolá žalobe jakejkoľvek (Slád. 214).

Tvarom prídavné a významom podstatné mena (§. 164 a 166, č. 2) ani rodinné ani iné sa nemenia príponami *ov* a *in* znova v prídavné. Preto zostávajú tam v genitive, kde sa ten u iných prisvojovacími prídavnými zameňuje, alebo kladú sa do dativu, ktorý menovite často slýchať i m. prisvojovacích zájmen osobných, riedšéj m. iných takýchže prídavných a genitivov, na pr.

Nešťastné sveta márnosti *Beleznaymu* donesly do hrobu kosti (Zpiev II, 36). Ústa *mi* spievajú, oči sa *mi* smejú; ale od srdiečka slzy sa *mi* lejú. Už *ti* nevoňajú rozmarínom líčka. Kto *tomu* príčina? (Tamže I, 103, 145 a 294). Matera *mi* zobudíte! (Slád. 229). Trikrát reč uviazla *mu* v hrdle (Hol. II, 17). Býval kedysi *pánu Bohu* za chrbtom medzi horami (Kal. 115). *Takej panne* nikde ani chýru ani slychu nepočuli. To je najvätšia striga, *tým dvom* matka. Zmizol *starcom* z očú. Zahrab kvapku pod oblok *kráľovi*. Na pravom pleci *mu* sedel sokol (Pov. 188, 302, 382 a 561). Syn bláznivý zámutkem (slov. zármutkom) jest *matce své* (Kral. Přísl. 10, 1).

§. 351. Čistý genitiv látky slýchať ešte u Rusov a Srbov často, u nás naopak opatruje sa buď predložkou *z*, v češtine i *od*, buď sa zameňuje prídavnými meny, na pr.

Ty nemáš stola *z lipového dreva*. Mala živôtok *zo zlatohlavu*. Uvädlo *z rozmarínu* perko. Zlomil Janík pero *zo sriebra*, *zo zlata*. Brány *slamené*, múry *voštené*, oblôčky *z ľadu*. Pán Sova Jánoš má *z pavučiny* preostrý paloš. Ptáčkov šibencov kázal

na ražni *z dreva* obracati. Varte ich v *koženom* hrnci (Zpiev. I, 23, 130, 139, 228 a II, 130). Tubalkain byl řemeslník všelikého díla *od mědi* a *od železa* (Kral. Gen. 4, 22).

Sriebra v „zlatý sriebra" a podobných spojeninách nemám už teraz za genitiv látky než radnej za rozdeľovací a síce hlavne preto, že m. neho nikdy neslýchať *zo sriebra* než *na* alebo *v sriebre* a *strieborný*. Poznámke tej však nemá sa tak rozumeť, jako by sa genitiv látky od rozdeľovacieho podstatne líšil. Oba sú totižto rozličné síc, ale najpríbuznejšie obmeny prvotného, otázke *odkuď?* primereného úkonu genitivu (§. 339).

§. 352. Genitiv opisovací alebo jakosti označuje podobu a povahu osob a vecí, ale len tam, kde sú mena oných určené nektorým zo sriadených prívlastkov prídavného tvaru (§. 343—346), na pr.

Šuhajko! pekného si *mena*. Páči sa mi šuhaj bieleho *čela*. Jednej *mysli* buďme! (Zpiev. I, 77, 126 a 223). Otec veľmi dobrej *vôle* bol. Kráľ bol trochu dobrej *vôle* (Pov. 187 a 417). Býval on vždycky najveselšej *mysli*. Junák to dobrý, *ducha* vysokého (Žel. 29 a 38). Zázračnej knihu mi *veličavy* na kvetnú dlažbu prestrela. Kej je *povahy?* (Slád. 35 a 214) *Tvári* Oslav krásnej a *vlasov* bol na hlave bielych. Tak pevných *kostí*, tak ohromnej *vlády* bol ovšem (Hol. I, 26 a II, 136). Měsíc *blesku* líbezného stál. Vidím klečeť starce slepého, *vlasů* bílých, *roucha* černého (Kol. 253 a 619). Buď dobré *mysli!* (Kral. k Luk. 12, 19)

Slova *rozmar* a *rozpoložení* sú opovrženia hodné stvory ponemčených myslí, kdekoľvek ich slýchať v terajšej češtine m. *mysl* a *vůle*, opatrených stálymi prívlastky *dobrý* a *zlý* u prísudku *byť*, jako v treťom, štvrtom a posledňom z príkladov predošlých.

§. 353. Najčastej i najlepšej zameňuje sa opisovací genitiv instrumentaľom ohľadu a to tak, že sa prívlastok k onomu patriaci shoduje s menom osoby alebo veci opísanej. Riedšej sa objavuje i ten v instrumentali opatrenom predložkou *s* a v lokali s *o*. Akkusativ s *na* zdá sa v prípade tom nemčinou zarážať, na pr.

Dáš *bieleho perím* kohúta predo dverce. *Zrelšieho vekom* porazí Sigmara. Vziať kážu tri *zlaté ostím* a *steblami* klásky. Streskoce tri sto Mòren *ústami čiernych* (Hol. I, 44; II, 135, 185 a 212). Blahoslavení *chudí* (= chudobní) *duchem* (Kral. Mat. 5,

3). Tu sa vydvihol z plameňa človek *so šedivou bradou* a *plešivou hlavou* (Pov. 137). Sestro *s zlatýma krýdlama!* Už sa (m. *sú* dľa §. 268, č. 3) hviezdičky nad nama. Má tri dvory *o deviati havránkoch* (Zpiev. II, 393 a 396). Vyjde drak *o dvanástich hlavách.* Dcéra bola *na zrast* hodne *veľká* (Pov. 56 a 376). Gorazda *výborného na čnosť* a *nepodlejšieho na múdrosť* chceli sebou vziať (Hol. II, 244).

§. 354. V čistom genitive srovnávacom objavuje sa meno druhej zo srovnaných bytostí u Čechov ešte podnes o mnoho častej než u nás. My totižto držíme sa ho stále už len po príslovkách *níže* a *výše,* ináč *poníže* a *povýše;* po iných komparativoch naopak opatrujeme ho predložkou *od* alebo zameňujeme akkusativom s *nad,* po superlativoch zas i instrumentaľom s *medzi* a m. *od* kladávame predoň *z,* na pr.

Postavil dve jedličky vysoké výše *domov.* Mladý čas je drahší *od* čistého *zlata.* Tam trávička raste povýše *kolena.* Už je žitko zralé níže *Belehradu.* Zasačíme níže *mlýna.* Poníže *mlýna* hustá vrbina (Zpiev. I, 24, 69, 296, 299, 137, 139 a 341). Netreba mi lepšieho *od tebä* (Pís. I, 127). Tvé oči peknejšie *od očí* hrdličky, líca milostnejšie *od ruže* rannej. Lepší *nad bukvu* orech. Lepšia ona *nado* všecky je *panny* (Hol. I, 43 a 44). Je *nad šťastných* šťastný (Slád. 176). Není služebník větší *pána* svého *Nad pověsť* žádného rychlejšího posla není (Kral. Ján 13, 16 a k Jos. 22, 11). Moudrosť dražší jest *nade* všecko *zboží* (Vulg. Přísl. 3, 15). On bol najvätší *medzi* všetkými *obrý* (Pov. 420). Nejkrásnější *nade* všecky *cnosti* cnosť, jenž vlastní cnosti ukrývá (Kol. 4). Had byl nejchytřejší (= najfalešnejší) *ze* všech *živočichů* polních (Kral. Gen. 3, 1).

§. 355. Genitiv rozdeľovací je dvojaký: čistý a predložkou *z* opatrený. V onom objavujú sa mena takých celkov, ktoré sa buď prirodzene buď úmyseľne delia len hmotne čili tak, že sa ani najmenšia čiastka ich buď skutočne nelíši menom od nich, jako u všetkých podstatných mien hmotných (§. 111), buď že sa úmyseľne nedbá na osobité než len na obecné mena čiastok, na pr. na *človek* u mien smyseľných osob, jako: pán, sedliak, žiak a iné; na *zver* u: holub, kôň, pes a iných. Čiastky tých i oných celkov označujeme;

1) Podstatnými meny, znamenajúcimi mieru, váhu a počeť buď určite, jako: *cent, funt, hoľba, kyla, merica, míľa, okov, siaha* a iné; buď neurčite, jako: *časť, hajno, krdeľ, ostatok, vrece, zbytok* a iné. Mena hmotných a hromadných celkov zostávajú pravideľne v genitive jednotnom a prísudok shoduje sa s menami čiastok, zriedka s onými čili po smyslu, na pr.

Časť *jedných* píska, časť *iných* mulitánky nadýma. Čiastka *ich plètú*, čiastka tuhé náprsníky *robia* (Hol. I, 8 a II, 20). Nemám v dome *kvapky mlieka* (Zpiev. I, 281). Nahrnula sa *kopa chlapcov*. Ukáže mu krdeľ *holubov*. Neostala mu ani *omelinka chleba* ani *kvapočka vody*. Vdovica našla *mešec dukátov*. Dal mu *kus chleba*. Poslal ku kráľovi *hrudu syra*. Dal mu *pohár vína* a *okruch chleba* (Pov. 175, 264, 368, 377 a 539). Mám *bratov* celý *roj*. *Pár dievčenec* drkoce (Slád. 214 a 223). *Psův* a *chrtův hávěď* veliká sa hemžila (Kol. 567). Lepší *funt zlata* než olova deset. Lepší *hrsť jistoty* než *pytel* (= vrece) *náděje* (Přísl.)

2) Číslovkami hromadnými a základnými od *päť* počnúc až do nekonečna (§. 345).

3) Zájmeny *čo, nečo* a *nič*. Jako však po číslovkách práve spomänutých, tak i po tých len čo nominativoch a akkusativoch stávajú mena celkov v genitive a síce prídavné a podobné im čiastky reči, niesu-li prísudky, vždy v jednotnom rodu sredniého, zastupujúc zvätša podstatné mena odťažené (§. 300). Čo prísudky naopak objavujú sa ony pravideľne v nominative, v genitive len výnimkou, a síce též sredňom preto, že sa zájmena dotčené pokladajú též za také, na pr.

Čo tu *dobrého* slýchať? Viem o všetkom, čo kde *znamenitého* jest. Nič *zlého* sa mi neprihodilo (Pov. 3, 189 a 409). Nemám *svého* zhola nič. Dajže nám, kuchárko, nečo *vareného!* Nevykázal som nišť ni *dobrého* ani *nového* (Zpiev. I, 207, 243 a 363). V mysli jeho dozrieva nečo *neobyčajného* (Žel. 11). Majú poklady čos' *mohutného* (Slád. 263). Nuž či je to čo *zlého?* (Kal. 63) Dejtež co jest *císařova*, císaři a co jest *Božího*, Bohu (Kral. Mat. 22, 21). Vulgata i tu i u Mar. 12, 17 a Luk. 20, 25 drží sa neďôslednej väzby: *císařovo* a *božího*.

4) Príslovkami znamenajúcimi počeť neurčite, jako: *mnoho, málo, dost, hojne, plno, koľko, toľko, nekoľko* a iné, ale též len čo nominativami a akkusativami. Miesto *mnoho* riekame i *hrôza,*

moc a *sila*, spájajúc s nimi čo podmetami prísudky i po smyslu čili sredniého rodu, na pr.

Nahrnulo sa hrôza myší. L'udí *bolo* neslýchaná sila. Sila ľudstva *pohynulo*. *Shrklo* sa sila kniežat (Pov. 267, 367, 501 a 508). *Čeľadi* sa sošlo *hodne*. Bola tam sila krásnych *parip*. *Jedenia, pitia* bolo až *nazbyt*. *Chleba* vždy bolo dosť. Mám moc *husí* (Tamže 157, 316, 383, 389 a 538). Truchlých *síz* dosti naliala. Nenie k tomu *vlády na dostač* (Hol. I, 15 a 79). *Synov viac* má otec tvôj? *L'udstva* sa rozchádza sila (Slád. 214 a 379). Koľko hláv, toľko klobúkov. Koľko krajov, toľko obyčajov (Bern. 290 a 294).

Sem a síce pod č. 3 a 4 patria i genitivné podmety a doplňky, spomänuté v §. 304 a 365.

§. 356. Predložkou *z* opatrujeme rozdeľovací genitiv teraz o mnoho častej nežli za starodávna (Poč. 114, 91), označujúc ním také celky, ktorých buď nemôžeme buď nechceme hmotne rozdeliť, a to najčastej po prídavných komparativoch a superlativoch, po zájmenách tázacích a obecných: *kto, ktorý, nikto, každý, žiadon, nektorý* a podobných, konečne po číslovkách základných, riadových a obecných, na pr.

Vlkolak mal tri dcéry. *Najmladšia z nich* bola veľmi utešená. *Ktože* je *z vás* smelého srdca? Pokloní sa *jedon z nich* (Pov. 22, 201 a 516). *Kto* rozumie *z prítomných* tým citom? (Žel. 10). *Z pozdních potomkov* Moravy *nekto* ten kraj náš z otroctva vybaví (Spevy 28). *Nik z vás* nemá nič proti tomuto? (Slád. 214). *Z baranov* jak *všecko* je veľké! Prední *všetci zo starcov* škaredým okom patria (Hol. I, 3 a II, 118). *Žádný z nich* nebyl očištěn (Vulg. Luk. 4, 27).

§. 357. Doplňovací genitiv zastupuje najčastej akkusativ, riedšej iné doplňky sloves u primeraných tým mien podstatných, jako: počiatok alebo počatie *práce*, dôkaz *nevinnosti*, kráľ *vody* a iné proti: počať *prácu*, dokázať *nevinnosť*, kraľovať *nad vodou*. Neakkusativné doplňky slovesné však objavujú sa neraz i u mien m. genitivu, na pr.

Brat môj je *kráľ nad ohňom*. Kráľ *nad vetrom* sa zamyslel. Tam je kráľ *nad časom* (Pov. 141 a 142). Mladosť je *túžba*

živá *po kráse* (Slád. 80). Túženie po sláve (Žel. 31). Chcel sa striasť *starostí* o svojho *sestrenca* (Kal. 27). Opatrnosť těla jest *nepřítelkyně Bohu* (Kral. Řím. 8, 7).

§. 358. Z ostatních prívlastkov osobitej zmienky sú menovite ty hodny, ktorými prvý čili určovací článok složených podstatných mien iných jazykov, na pr. nemeckého a maďarského, opisujeme, jako:

Kľúč od izby m. zimmer-schlüssel, szoba-kulcs; kľúč od veže (Zpiev. II, 395) m. thurm-schlüssel, torony-kulcs; zahrádka na kviete (Hol. I, 61) m. blumen-garten, virág-kert; boty do blata m. koth-stiefeln, hra v karty m. karten-spiel, masť na vlasy m. haar-salbe, šatka na krk m. hals-tuch, šaty do roboty a na sviatok m. alltags- a feiertags-kleider.

Krome tých a podobných prívlastkov podriadených nahradzujeme často i sriadenými prvý článok cudzích podstatných mien složených, riekajúc na pr.

domáci pán m. haus-herr, hlavnie mesto m. haupt-stadt, morská voda m. meer-wasser, slonová kosť m. elfen-bein, rybia masť m. fisch-thran, kozie mlieko m. ziegen-milch, pšeničný chlieb m. weizen-brod a iné.

Máme konečne mnoho jednoduchých mien podstatných primeraných cudzím složeným. Vypadajú zvätša na *ár, iarňa, ierňa, ovňa, ec, inec, ník, ica, nica, ina* a *sko* lebo *ště*, jako:

rezbár bild-hauer, tesár zimmer-mann, sušiarňa dörr-haus, mučierňa folter-kammer, ľadovňa eis-grube, očistec feg-feuer, pútec haar-scheitel, ovčinec schaf-stall, zlatník gold-schmied, rukavica hand-schuh, okenica fenster-laden, jelenina hirsch-fleisch, bučina buchen-holz, hrachovina erbsen-stroh, hrachovisko erbsenfeld a iné.

Kto by sa pretó jazyk náš haniť opovážil, tomu medzi iným to pripomänúť sluší, že frančtina složených slov vôbec snáď ešte menej má od slovančiny a preca je celému vzdelanému svetu tak vzácna, jakou na pr. nemčina nikdá nebola a sotva i kedy bude.

2) Doplnek a prislovečné určenie.

§. 359. Doplnek objavuje sa najčastej v akkusative čistom, riedšej s predložkami a v ostatních kosých pádoch; príslo-

večné určenie zase práve naopak riedšej sa označuje akkusativom než ostatními kosými pády a síce čistými o mnoho sporej nežli s predložkami.

Hranic medzi tým a oným nemožno ešte na ten čas tak dokonále ustanoviť, jak by toho neodbytne bolo potreba k rozdeleniu nasledujúcej nauky o kosých pádoch. Ona je teda dla počtu tých rozvržená a má hlavne objasniť užívanie pádov čistých, predložkami opatrené naopak len mimochodom, a to poriadkom primeraným §. 336—340.

Akkusativ.

§. 360. Akkusativom na otázky *koho* a *čo?* doplňujeme nelen všetky prechodné slovesa vôbec a príčinné osobite (§. 197) než i z neprechodných nektoré.

Prechodných sloves jest o mnoho viacej než neprechodných. Vysvitá to dostatočne už z toho, že len dve vrstvy sloves a síce: druhá a tretia obsahujú zvätša neprechodné, ostatnie štyri naopak o mnoho viacej prechodných než neprechodných (§. 229, 234, 242, 245 a 260). Krome toho mnoho neprechodných mení sa predložkami v prechodné (§. 284, 2).

Ku príkladom obsaženým v §. dotčenom pridaj ešte aspon tyto: Šuhaj *schodil* sveta strany, všetky krajny *precestoval.* Nám je nie žobráctvom almužnu *vymodliť.* Duch silný biedu *premôže.* Slabé hrozby slepých *vysmejte.* Suďbo, čos' kraj jeho *rozplakala?* (Slád. 325, 335, 369 a 379) Ciesar *sbehá* sál (Žel. 61). Chlapci *uspia* bratov (Hol. I, 224). Mňa smutnú, truchlú nikto *nerozsmeje* (Zpiev. I, 112).

Akkusativných doplňkov máme teda náramnú silu, ale prec o mnoho menej než Nemci a Rímani preto, že ich neraz zameňujeme genitivnými (§. 365). Najvážnejšie z nich sú s t á l e a v n ú t o r n é (§. 341).

§. 361. Stále doplňky objavujú sa len u sloves prechodných. Najčastej slýchať asi nasledujúce z nich: *biedu* alebo *núdzu* a *psotu treť* (Pov. 30, 380, 407 a i.) m. biedne žiť či živoriť; *dušu pustiť* a *vypustiť* (Pov. 221, 333 a i. Zpiev. I, 8 a Slád. 193), *oči zavreť* (Pov. 257), *kosti složiť* (Zpiev. I, 34 a Slád. 216) a *život položiť* (Zpiev. I, 315) m. mreť a umreť; *oheň klásť* (Pov. 8, 10 a i.) m. nem. machen či robiť; *omšu slúžiť* (Zpiev. I, 210) m. nem. lesen čili čítať; *päty ukázať* (Tamže 137), ináč *dať sa v nohy* (Slád. 175) m. utiecť; *pokoj*

dať (Kal. 27) m. nem. sein lassen, t. j. nechať byť; *pozor dať* (Pov. 565 a Zpiev. I, 250) m. lat. attendere; *pravdu mať* (Kal. 105 a Slád. 51), ináč *dobre mať* (Pov. 88 a Slád. 69) m. nem. Recht haben; *prísahu složiť* (Hol. I, 50) m. prisahať; *predok viesť* (Pís. I, 112 a Zpiev. I, 327) m. po predku ísť; *život viesť* alebo *vek tráviť* (Hol. I, 40 a 168) m. žiť; *kupectvo* alebo *obchod, remeslo* atd. *viesť* m. nem. treiben čili hnať; *ovoce niesť* (Slád. 337) m. rodiť; *vajce niesť* (Pov. 355, 363 a i.) m. nem. legen čili klásť; *osoh* alebo *užitok vziať, brať* z nečeho (Zpiev. I, 347 a Pís. I, 127) m. nem. haben či mať; *skázu vziať, brať* (Pov. 123, 237, 296 a i.) m. zahynúť; *prácu konať* (Hol. II, 247) m. pracovať, nečo *vykonať* m. nem. ausführen, durchführen čili previesť, vyviesť; *ranu, smrť, strach* atd. *podstúpiť* (Zpiev. II, 16) m. erleiden či vytrpeť.

V češtine už i z tých idiotismov nejedon buď uplne zanikol buď sa aspoň riedšej ozýva než cudzinské náhrady jeho. Tak na pr. slýchať v nej už len dľa nemčiny *trpěti* m. *tříti* bídu, podobne *dělati* m. *klásti* oheň; vedľa *sloužiti* zas i *čísti* mši; ba i vejce *klásti* m. *nésti* atd.

Nektoré z ostatních nárečí slovanských naopak idiotismy toho druhu tak rady majú, že nejednomu z nich daly i v jedno slovo splynúť. Tak na pr. Rusi riekajú *gore-mykať* m. našeho biedu treť a dľa toho i *goremyk-a* a *goremyč-nyj* m. bedár a bedársky. *Gore*, čes. *hoře*, je podstatné meno primerené našemu prídavnému *horký* (§. 343) a príslovke *horko* lebo *horce*, znamenajúcej i *biedne*, na pr. Chudobná mä mati mala, *horko*, ťažko vychovala (Zpiev. I, 40). Podobne slýchať u Srbov *dan-gubiti* čili deň hubiť m. zaháľať alebo lenošiť, u Slovincov *ver-jeti* čili vieru jať m. veriť atd.

§. 362. Vnútorné doplňky slýchať i u neprechodných sloves, ač i riedšej než u prechodných, na pr.

Dievča *krok kročí*, idú o ňom reči. Mužný *boj*, rodáci, *bíme!* (Zpiev. I, 270 a II, 369). *Usniže* mi aspoň jedon *sníček!* (Tamže I, 267 a Pís. II, 137). Či *spíš sen* (m. sep-n dľa §. 91 a 271) večný mladosti? Pekný *život* ty kvety *žily*. Budú si *poviedať povesti* o ňom (Slád. 30, 116 a 219). Sem patrí medzi iným ešte i: *obeť obetovať*, ozývajúce sa veľmi často menovite v 3 kn. Mojžíšovej, a *sľub sľubovať* dľa zvratných viet: Sľuby sa sľubujú (Slád. 324 a Bern. 307) a: Snilo sa mi snisko (Zpiev. II, 387).

Sen *mať* a sľub *činiť* sú teda germanismy. Prvý z nich objavuje sa na pr. v tejto vete: Taký sen som nikdy nemal (Slád. 232); druhý nelen

vo Vulg. než i v Kral. Num. 6, 2; Deut. 23, 21; Žalm 132, 2 a inde; kdežto by tým skorej malo stáť *slib slíbiti*, čím je viacej pravda, že lat. Vulgata nelen na dotčených mestách než i inde častej potrebuje též slovesa tohože koreňa s *votum* čili *vovere* než *facere* a iných.

§. 363. Ku vnútorným doplňkom aspon po smyslu patrí i *sa* u **zvratných** sloves (§. 197). Od tých lišia sa **vzájemné**, jako: biť sa, vadiť sa a iné, len významom ponekuď. Zvratné pôsobenie totižto týka sa pokaždé tohože podmetu, od ktorého práve pochádza čili tak, že ten jest i predmetom spolu. Vzájemné slovesa naopak znamenajú obapoľné čili také pôsobenie, ktorým dva lebo i viacej podmetov sebä vospolok prenikajú, na pr. chlapci sa bijú, čo práve toľko značí, jako keby sme rekli: chlapci *jedon druhého* alebo *jedni druhých* bijú. Tvarom a väzbou však rovnajú sa vzájemné slovesa zvratným uplne, menovite: *sa* objavuje sa u nich vždy čili i tam, kde latinčina a nemčina akkusativu zájmen 1 a 2 osoby potrebujú. U *sa* teda niet u nás ešte ani najmenšej stopy tej odchýlky, ktorá sa k nám u *svôj* (§. 344) vludzovať počína. I ostatnie pády tohože zájmena zastupujú pošlé od zájmen 1 a 2 osoby, kdekoľvek sa ty v latinčine a nemčine vzťahujú k osobám týmže čo podmetom viet.

Dľa čeho na pr. neriekame len: myjem *sa* a myjeme *sa* m. lavo*me*, ich wasche *mich* a lavamus *nos*, wir waschen *uns*; než i kúpim *si* knihu, kúpiš *si* knihu atd. m. emam *mihi* librum, emes *tibi* librum a ich werde *mir* ein buch kaufen, du wirst *dir* ein buch kaufen.

Ide-li nám o doplnek *sa* viacej než obyčajne (Srovn. §. 312), vyslovujeme ho závažnejším tvarom jeho čili *sebä* a pridávame k nemu ešte často i prívlastok *sám*. Tak zachádzame v tomže prípade a menovite po predložkách skoro stále i so *si* a s ostatními príklonnými tvary zájmen osobných či s *mä, ťa, ho* a *mi, ti, mu*, na pr.

Možno mi *sebä samého* zhubiť. *Sám sebä* oklamať musíš. *Mňa tebe* by boli vzali! (Slád. 32, 38 a 202) Nebanujem *tebä*, ale *sama sebä*. Rozchádzame sa *od sebä* daleko. Ja to nedám ani *na sebe* znať. Sama sa *na sebä* čudujem. Dajme pozor *na sebä!* (Zpiev. I, 127, 139 a 250)

Mať sa, riedšej *viesť sa* a *byť* s dativom riekame m. lat. *valere* a nem. *sich befinden, ergehen* a pod. sloves čili tam,

kde o tom mluvíme, jako sa komu či osobne či hmotne vedie, na pr.

Jako sa máte? (Slád. 142) Veď sa ja dobre mám. *Sedliačkovi* dobre je (Zpiev. I, 128 a 279). Dobre sa maj, svodná sveta márnosť! Dobre sa majte, Slováci! (Hol. I, 138 a 145) Jakože sa ty máš, dievko moja? Začala rozkladať, jako sa *jej* vodilo. Musí *jej* dobre byť. Zle sa vodí *ľuďom* zlým (Pov. 16, 17 a 139). *Všeckým* je dobre, len *mne* zle (Pís. II, 48).

U Čechov slýchať už v prípade tom neraz i nevoľný preklad nemeckého *sich befinden* či *vynacházeti se.*

§. 364. Z neosobných sloves objavuje sa akkusativ a síc osoby u: *boleť, svrbeť* a *ziabsť* dľa obdoby osobných: mrzeť, tešiť a podobných. Mena vecí, ktorých sa zima týče, stávajú též v akkusative, ale s predložkou *v;* boľavých a svrbiacich naopak v nominative, na pr.

Hlavička mä bolí. Bolí mä srdiečko (Pís. I, 135—138). Hneď mňa hlávka *odbolí.* Srdce mä *zabolelo* (Zpiev. I, 154 a 385). Bolí mä celé telo (Pov. 311). Včera mne dlaň svrběla (Kol. 353). Ziabe mä v ruky, v nohy atd.

Podobne i vedľa neprechodného slovesa *stáť,* keď ho prechodne či m. lat. *constare* a nem. *kosten* potrebujeme, slýchať akkusativ osoby a krome toho i cenu znamenajúci a síce buď o sebe buď s predložkou *za,* na pr.

Nechám ti ja prsteň zlatý, čo *mä* stojí *tri dukáty* (Pís. II, 70). *Za nič* dievča nestojí (Zpiev. I, 271). Nestojíš *dva domy* (Slád. 357). Dobrá rada stojí *groš* (Pov. 337).

§. 365. Jako nominativ (§. 304), tak i doplňovací akkusativ zameňujeme pravideľne vo dvoch prípadoch genitivom rozdeľovacím a síce:

1) tam, kde prechodné pôsobenie podmetu nepreniká najbližšieho predmetu zcela než len čiastočne. Strany toho rozvrhujú sa predmety na dve vrstvy. Do prvej z nich patria hmotné a hromadné (§. 111), do druhej všetky ostatnie. Mena oných objavujú sa o mnoho častej v dotčenom genitive než týchto a síce preto, že ony znamenajú celky prirodzene, tyto naopak len násiľne deliteľné. Z tejže príčiny genitivom

mien hmotných a hromadných m. akkusativu dáva mluviteľ vždy na javo, že sa pôsobenie podmetu týka čiastky celkov onými meny znamenaných, jako na pr. slovom *vody* vo vete: daj mi vody. Genitivom ostatních mien naopak nemieni nikdy čiastky bytostí onými znamenaných než čiastku času čili to, že pôsobenie podmetu na predmet má len do istého času potrvať a potom prestať, jako na pr. keď rekne: daj mi *noža*, čo práve toľko značí, jako keby bol riekol: daj mi nôž *na chvíľku* alebo *na okamženie*. Zo sloves najčastej slýchať genitiv ten u složených s *na*, riedšej u iných a jednoduchých, na pr.

Načrel *vody*. Navarím z vás *masti*. Musíš do rána *múky* namleť a *chleba* napiecť. Kázala do kotla *vody* nanosiť. *Chleba* nakrájal, *brindze* namelil. Valivrch nasnášal *dreva*, nasypal *kaše*, nasekal *mäsa*. Naber si *peňazí* (Pov. 15, 24, 41, 42, 54, 95, 96 a 190). Či pripravila tej *masti?* Dá mi tej *masti*. *Sveta* chcel skúsiť. Janko si dodal *chuti*. Strigy daly im *peňazí*, *zbožia* aj kravu (Tamže 23, 27, 89, 130 a 142). Podaj mi *ručníčka* bieleho! Žena pýta *múky*, *soli*, čižmičky, pekný čepiec (Pís. I, 114 a II, 143). Darujže mi na košielku *plátna!* Ja *sveta* skúsim. Dajte jej *smoly* piť! Daj koňom *vody!* Jaj, ženičko moja, dajže mi *pokoja!* (Zpiev. I, 267, 363; II, 13, 23 a 103). Dajte pokoja! (Slád. 194)

2) Vo vetách záporných, na pr.

Bez boja nežiadaj pokoja, bez rozpadlosti nenajdeš *jednoty* (Slád. 298). Nesvornosť nikdá dobrého nemávala *konca* (Hol. I, 125). Psota nemá *vôle* (Kal. 13). Nemám *člnka* ani *vesla*. Dobrej *cesty* nenašli (Pís. I, 134 a II, 106). *Cestičky* nevieme (Zpiev. I, 239). *Roboty* nemal (Pov. 89). Ani *babky* nestojí (Bern. 285).

§. 366. Najviac odchýlok od pravidla práve vyloženého pozorovať vo vetách záporných, menovite u spisovateľov viac alebo menej cudzinou nasiaklych, riedšej u ľudu. Toho sa teda treba držať a nedbať o akkusativ m. rozdeľovacieho genitivu, leda v nasledujúcich prípadoch:

1) u *čo*, *nečo* a *nič* osobite tam, kde slova ty čo doplňky s prívlastkom genitivným (§. 355, č. 3) majú stáť. Ide-li však

o dôraz, objavujú sa i ony v genitive a menovite tam, kde by o sebe čili bez dotčeného prívlastku maly stát, na pr.

Čo si si navaril, zedz. Nemá čo pod zuby klást (Bern. 299 a 312). Nemám nič doma. Ešte nemáš nič (Zpiev. I, 207 a II, 23). *Ničeho* v ohavnosti nemáš (Kral. Múdr. 11, 24). Jako v §. 304, tak i tu *ničeho* = *zhola* lebo *naskrze nič*.

2) I iné doplňky opatrené genitivným prívlastkom rady zostávajú v akkusative, na pr.

Nektorý mládenec nestojí *chlp* sena (Zpiev. I, 298). Oj, nezná často svet blaženstva *jadro!* (Slád. 319) Neuslyšíš ani krídel *šustek* (Kol. 55).

§. 367. Na otázku *kam?* latinčina odpovedá pravidelne i samým akkusativom priestoru (§. 339), slovančina vôbec a slovenčina osobite velmi zriedka, na pr.

Paličku zapichol do hrobu *koniec* hlavy mrtvého (Pov. 525). Čo *kraj* sveta pôjdeš, očiam mým neujdeš (Zpiev. II, 398). Ja už *kraj* hrobu chodím (Slád. 216). My tu *stráň* od ludí (t. sme. Spevy 28).

§. 368. Čas určujeme i samým akkusativom mien, znamenajúcich onen vôbec a rozličné doby jeho osobite, a síce skoro tak, jako predložkami *za* a *prez* opatreným, čili primerene otázke *pokud?* Najlepšej svedčí o tom príslovka *za-vše* (§. 195), znejúca i *vše* m. vždy. U obú zamlčujeme od nepamäti buď množný akk. *časy* buď jednotný srednieho rodu *vremä*, ktorému primerené tvary u iných Slovanov, na pr. u Rusov a Srbov, podnes znamenajú *čas*. Riedšej odpovedáme akkusativom na otázku *kedy?* na pr.

Každá krása len *chvíločku* žije. Jedlo, pilo sa *celú noc, deň celý* (Slád. 170 a 364). Včera mne dlaň *celú hodinu* svrběla (Kol. 353), Chráň nás *dnešní deň* od hriechu! (Hol. III, 171) S tebou sa mi *každú nôcku* sníva (Pís. II, 54). Za mnou *vše* patrila. Čos' ukradol včera *večer* v komore? (Zpiev. I, 196 a II, 122) *Dnes* (§. 288, 2) matka plakalá *deň* i *noc*. Plakala *prez* celú noc. To tak trvalo *dva dni, dve noci* (Pov. 1, 10 a 202).

§. 369. Spôsob mimo príslovečné akkusativy inými o sebe

zriedka označujeme, bez mála totižto len dľa koľkosti, menovite:

1) u prídavných mien: *dlhý*, *dlžen*, *hlboký*, *starý*, *široký*, *vysoký* a pod. Ale i vedľa niektorých z tých ozýva sa už neraz, ovšem zbytočne predložka *na*, na pr.

Dlžen som každému: komu *groš*, komu *dva*, komu *pol toliara*, krčmárke za pivo *pol druha zlatého*. Lipa bola široká, *na* dvanásť siah dlhá (Zpiev. I, 24 a 282). Vytiahol kučmu z lišky, skoro *na* ríf dlhú (Kal. 29).

2) U slovesa *stát* (§. 364). Niet-li vedľa neho akkusativu osoby, opisuje sa i prídavným menom *hoden* s *byť*, na pr. dobrá rada *je hodna* (m. stojí) groš. V prípade tom znie *hoden* nem. *werth*, čo *würdig* riadi ono genitivom, na pr.

Budeš ešte *venca* hodna (Zpiev II, 19). Je nehoden toľkej *lásky* (Pov. 369). Takéhos' ty *daru* hoden! Syn náš prvorodzený hoden je *trónu* (Slád. 202 a 298). Hodna je *trónu* srbského Milina, hodna *dediča* jeho tak statného! (Žel. 12)

§. 370. Z predložek, určujúcich s akkusativom spôsob, osobite *s* potrebuje výkladu. U nás ona s dotčeným pádom (§. 283) ovšem riedšej označuje koľkosť než u Čechov, ale prec o mnoho častej, nežby sa nám zdať mohlo na pr. dľa Povestí, kde sa skoro stále nahradzuje predložkou *za* a príslovkou *asi*. Krome tých slýchať miesto nej ešte i *na* a *jedno*. Že by z *vz* bola vznikla, tomu odporuje medzi iným stará bulharčina, rozoznávajúc ju od tejto veľmi rázne. Nesluší teda *z* a *zo* m. *s* a *so* písať, jako sa to posiaľ (dľa Nauky 209 a Bern. 217) dialo, na pr.

Kto *z* koho, ten *z* toho (Por. u Kal. 42), t. j. kto koho ovládze, ten tým vládne. Na strane *jedno* päť chlapov stálo. Oni *z* dva kroky od neho stojá. *Zo* dve piesne som mu zahrala (Slád. 140 a 233). Robia mi krivdu len *jedno* dva ľudia, len *jedno* dve dievky (Pís. I, 36). Zanesla bych mu *za* pohárik vína; nelen *za* pohárik, ale pohár vína, aby atd. Bolo ich tam *na* tricať neb štyricať párov (Zpiev. I, 84, 297 a II, 126). Súsed mi bol *za* súsek žita dlžen. Odjedz tak *asi* tretinu z tej polievky, odpí *asi* tretinu z toho vína (Pov. 138 a 192). V poslednom príklade nebolo *z* treba, jako ho tamže na str. 192 po *tanier* a *pohár* so *za* m. *s* skutočne niet.

§. 371. Príčinu označujeme len v otázkach i čistým akk. a síce zájmena *čo*, inde naopak len s predložkami a to najčastej s *pre*, riedšej s *na*, *o*, *po*, *skrze* a *za*, na pr.

Čo si, šuhaj, taký smutný? *Čože* plačeš, *čože* ti je? Neplakaly by mé oči *za ledačo*. Mňa *pre tebä* lajú. Nech sa stane otcovi *na vôľu*, materi *na vďaku*, ale srdcu tvojmu *na malú potechu*. Išlo dievča *po vodu* (ináč *pre vodu*). Ďakujem vám *za* ty vaše *dary*. Bež skoro *pre Janíčka! O pohreb* nestojím. Poďte, chlapci, *na diváky!* Poslali mä *na maliny* (Zpiev. I, 81, 184, 200, 237, 241, 353, 376 a II, 20, 24 a 123). Šuhaj *na dosvedčenie* toho ukázal jazyky z draka. Dám ti z vlasov jedón *na pamiatku*. *Na* ten *chýr* prihrnula sa sila pánov. Hrnuli sa ľudia *na diváky*. Bola *na vydaj* súca. Tam bol dom *na predaj*. Pôjdeme *za pasy* (Pov. 7, 157, 244, 272, 415, 544 a 561). *Pre* svoju *dobrotu* vyjdeš na psotu. *O lásku* nestojím (Kal. 57 a 78). *Na rozkaz* bohov sme sa vybrali z vlasti. Panny *za mužov* súce do chrámu idú. Prisahám *skrze bahna* pekelné (Hol. II, 79, 160 a III, 30). Či ktosi *o pomoc* volá? *O kus* chleba prosí (Slád. 101 a 327). *Skrze* jednoho *člověka* hřích na svět všel a *skrze hřích* smrt (Kral. Řím. 5, 12). *Na husle* hrať, *na píšťalu* pískať atd. (Hol. I, 8; II, 244 a i.)

Genitiv.

§. 372. Genitiv, choť u nás a Litevcov zvätša i ablativ zastupuje (§. 339), neoznačuje preca sám pomerov priestorných na otázku *odkuď* alebo *zkade?* tak často vlastne jako prenesene. Majúc totižto pomery ty vlastne znamenať, objavuje sa pravideľne s predložkami ablativného smyslu a síce najčastej s *od*, *z* a *s*, riedšej so *z-nad*, *z-po-za* a s inými tak složenými (§. 281 a 283), bez tých naopak len výnimkou, menovite u: *dalek-ý*, *-o* a opaku jeho *blízk-y*, *-o*. Slýchať však i vedľa tých a síc od nepamäti *od* a vedľa *blízk-y*, *-o* i dativ čistý alebo s predložkou *k*, jako u sloves tohože koreňa, čili primerene otázke *kam?* (§. 378), na pr.

Žalo dievča trávu nedaleko *Temešváru*. Nedaleko *od Trenčína* je dolina. Daleko je hora *od* šíreho *poľa* (Zpiev. I, 5, 102 a 295). Bratia nedaleko *cieľa* boli. Blízko *cieľa* boli (Pov. 316 a 318). Kmen ten blízký *záhuby* navštíviti bol mne táhnul (Kol. 156).

Najlepšej badať rozdiel ten u sloves vôbec a u složeného *u-jsť* osobite. Vedľa toho totižto stáva vždy genitiv s nektorou z dotčených predložek, keď ho vlastne či o skutočnom uchádzaní z nejakého priestoru potrebujeme, riekajúc na pr. syn ušiel z domu, od rodičov atd. Značí-li však asi to, čo *zbaviť sa*, je preneseného smyslu a máva u sebä čistý genitiv, riedšej dativ, na pr.

Ušly sme *smrti* (Slád. 332). Bozkej *pomsty* ty neujdeš. *Očiam* mým neujdeš (Zpiev. I, 75 a II, 398).

§. 373. Krom *u-jsť* čo *z-baviť sa* slýchať pravideľne čistý genitiv i vedľa iných sloves, zvätša zvratných, tohože a podobného smyslu, potom i u primeraných tým prídavných mien, menovite:

1) u znamenajúcich *oslobodenie* od nečeho a síce též složených, jako: z-baviť, z-hostiť, s-prostiť, s-triasť sa, odriecť sa prázny, slobodný a podobné, na pr.

Hľadala sa *Zmoka* sprostiti. Tej *škriaty* sa zbavila (Zpiev. I, 10). Preca *všetkého* sa neodklína. *Nebezpečia* sa zhostí (Žel. 72 a 89). Prázny *bozkostí* Boha nevzýva. Jedna myšlienka *smyslov* ho zbaví (Slád. 70 a 184). Všelikej *úhony* prázny vedli život. Celého jejich stál *práva* slobodný. Sám od sebä Turčan *práva* sa odrieka (Hol. I, 114; II, 256 a III, 42). Mne *od kletby* zbaví lidu mého dcera. Ó smrti, sprosť mne *strastí* těchto! Snad mne lék váš *rány* zbaví. Sprostil sem tebe *od poroby* (Kol. 69, 384 a II, 17, 33).

2) U sloves *ochrany*, jako: chrániť, hájiť sa, straniť sa, striecť sa, varovať sa, zdržať sa a iné, mimo *kryť sa* a *tajiť sa*, kde jest už i *pred* s instrumentaľom v užitku. Primerenejší i tým genitiv však ozýva sa též ešte aspoň u *krome* (§. 292) a *tajný*, na pr.

Chraň mne nebe toho *hesla* (Kol. 353). Chráň nás *od hriechu* (Hol. III, 171). Tajemstva sa zdajú *pred* duchom mojím ukrývať. Či hájil ty si sa *boja?* *Priateľstva* nášho sa nestraníš (Slád. 215, 376 a 387). Neopatrného *mluvení* stříci se sluší. Nebylo to tajno *Mojžíše.* To není tajno *před* Bohem (Kral. k Kaz. 5, 5 a k Num. 12, 1 i 3). *Pred* dažďom sa kryli (Pov. 233).

Krom *vína* tokajského samú vodu pili (Zpiev. II, 126). Varuj sa falešných *reči!* (Pís. II, 154)

3) U sloves *bázne* a *haňby* voskrze zvratných: báť sa, desiť sa, ľakať sa, strachovať sa; hanbiť sa, ostýchať sa, stydiť sa a podobných, na pr. -

Hlád sa *šibenice* nebojí (Bern. 290). L'aká sa maznák *chudoby*. Nech *pána* otrok sa bojí (Slád. 62 a 371). Bála sa *od* divých *zverov*. Nebojíš sa *mä?* Čo bych sa *ťa* bál? Kráľ sa toho *chýru* veľmi zdesil. Ona sa zľakla *od pána* (Pov. 51, 106, 208 a 275). Boj se *Boha*, styď se *lidí!* (Přísl.) Nic se neostýchá *Boha* (Kral. k Soud. 17, 12).

§. 374. Čas na otázku *kedy?* označujeme též len genitivom mien znamenajúcich onen vôbec a rozličné doby jeho osobite, ale o mnoho riedšej než akkusativom (§. 368), menovite len tam, kde ho prívlastkom opatriť treba, na pr.

Bude *toho roku* dobrá tokajčina, draho, vojna (Zpiev. I, 10, 62 a 324). Či sa ti *tej noci* so mnou nesnívalo? Veru sa mi *každej noci* sníva. *Lanského roku* mi zomrela mamička (Tamže 90 a 275). Nezojde to žitko *tej jeseni* (Pís. I, 49).

U mien Svätých zamlčujeme obyčajne *deň* alebo *sviatok* tak, jako *času* lebo *časov* po *za* a pred podriadenými onomu prívlastkami. Genitivy oných mien sú tedy vlastne též také prívlastky a preto len zdánlivé výnimky zpod predošlého pravidla, na pr.

Keby ja vedela, kedy bude *Jána*, veru bych nakládla na tri strany ohňa. Pôjdem meno hrati, keď bude *Aničky*. Za oných časov, *za starých bohov, za boha Paroma* nesmela žiadna v dome samotná byť postielkyňa. Stála bitka *za Štefana kráľa* (Zpiev. I, 5, 16; II, 79 a 403).

§. 375. Spôsob dľa vzťažnosti určujeme genitivom zriedka, menovite u *istý*, s ktorým však i instrumentaľ slýchať, na pr. jist si tvých *čárů* (Kol. II, 3), jist jsem já svou *nevinností* (Kral. k Job. 23, 6). Jakosť a koľkosť naopak označuje genitiv často a síce čo opisovací, srovnávací a rozdeľovací.

Opisovací gen. objavuje sa len prívlastkom, t. j. u podstatných mien a iných spôsobom tých potrebovaných čiastok reči (§. 335 a 352), srovnávací naopak i prislovečným určením

či u sloves a prídavných mien a síce po komparativoch a superlativoch príslovkových. Čo taký však liší sa od prívlastkového len tým, že ho bez predložek častej slýchať od tohoto (§. 354). Rozdeľovací genitiv napokon býva nelen prívlastkom (§. 355 a 356) než i podmetom (§. 304) a doplňkom.

§. 376. Rozdeľovací gen. objavuje sa doplňkom buď stále buď nestále. Tak ho slýchať u sloves prechodných m. akkusativu (§. 365). Enklitický gen. *ho* však ozýva sa podobne dativu mravnému (§. 379) zhusta i inde, znamenajúc asi to, čo franc. *en* a vlas. *ne*, pošlé z lat. príslovky *inde*, t. j. *odtuď* alebo *ztade*, na pr.

Ach nepíže mi *ho*, nepí, veď to medveďacia stupaj, ostal by si medvedíkom! Ej veď ti *ho* idem na ten čertov tanec. Dúškom mi *ho* stúpaj tam! Pôjdeš mi *ho* do mesta za vojaka. Ale že *ho* nezaspi! Si mi *ho* ty za chlap! Už ste mi *ho* v rukách. (Pov. 232, 391, 394, 542, 561, 562 a 563). Kto *ho* vie, kde tvôj človek chodieva (Slád. 195).

Stále doplňujeme rozdeľovacím genitivom hlavne nasledujúce slovesa a prídavné mena:

1) *u-žiť, za-žiť, priať, žiadať, zá-videť, potrebovať, treba byť, chceť sa, žiadať sa; potrebný, učastný, žiadostivý, chtivý, milovný, povedomý* a podobné, na pr.

Časem i vyšší mohou *rady* nižších dobře užiti. *Kázně* všickni učastni jsou (Kral. k Exod. 18, 24 a Žid. 12, 8). Přijde Beljal, chtivý *vražd* (Kol. 542). Tvoja dcéra praje ti *pokoja* (Slád. 122). Tešte sa milovní *viery* Slováci! (Hol. I, 85) Myseľ *dobrého* povedomá zlé povesti v posmechu má (Bern.). Zdraví nepotřebují *lékaře* (Did. 253). Netreba ti *ženy* (Pís. I, 53). Netreba ti *muža* (Zpiev. I, 125). Mne *krása* treba, mne *múdry* treba (Tamže 76) a pod. väzby s nom. m. gen. sú chybné.

2) *Na-byť*, ináč *na-do-budnúť* a mnoho složených s *do*, zvätša zvratných podobného významu, jako: dojsť, dosiahnuť, dočkať sa, dopustiť sa, dovtípiť sa, doznať sa, dožiť sa a iné. U neosobných *pri-byť, od-byť, u-byť* a *zbyť* je nom. m. gen. práve tak chybný jako u *treba byť*, na pr.

Kedy už *rozumu* nabudeš? (Kal. 33) Po niti *klbka* dojdeš (Bern. 292). *Veku* som staršieho dosiahol (Hol. I, 65). Nemohli

sa *dieťaťa* dožiť. *Chleba* začalo odbývať a *hriechu* pribývať (Pov. 56 a 475). Mojej *mladosti* pomále ubýva. Mati sa *toho* doznala (Pís. I, 143 a II, 47). S vekom *sil-a* (m. *-y*) ti ubýva (Slád. 297). Živý se *všeho* dočekají a mrtví doleží (Did. 260). Kdo se té *loupeže* dopustil? (Kol. I)

3) Zvratné *chytiť sa, chopiť sa, lapiť sa, ujať sa, týkať sa, zmocniť sa, držať sa* a podobné, na pr.

Voják sa chytil *rozumu* (Pov. 496). Vlastovienka sa *neba, zeme* krýdelečky týkala (Pís. I, 63). Ujmi sa biednej *dievčiny*, ujmi sa jej bolestných *rán!* Už sa *dlžob, klamu* chápe. Mojej *strany* sa držíš (Slád. 151, 326 a 335).

§. 377. O príčine vôbec pytávame sa čistým gen. o mnoho riedšej než akkusativom (§. 371), na pr. *Čehože* si do nás prišiel? (Zpiev I, 135) Ináč ozýva sa on čo taký po instrumentali zo všetkých kosých pádov najčastej o príčine, znamenajúc:

1) pôvodcu a majetníka (§. 349). Onoho značí najskorej i u sloves *pýtať sa, radiť sa* a podobných zvratných, na pr.

Pýtam sa *krajanov* (Hol. II, 247). Bolo sa ti radiť druhých dobrých *ľudí* (Zpiev. I, 106).

2) Genitiv bežný u sloves a prídavných mien: *najesť sa, objesť sa, napiť sa, opiť sa, nasytiť sa; plný, sytý* a podobných ponáša sa najviacej na látkový (§. 351). Vedľa toho slýchať už i u sloves stále *z* a v češtine i *od*, miesto onoho zas instrumentaľ o mnoho častej nežli za starodávna, menovite s *plný, sytý* a dľa tých i s *bohatý* a *hojný*. *Na* s akk. u predposledenieho zapácha nemčinou, na pr.

Kratochvílí se žádný nenají ani nenapije (Lab. 164). Napí sa *vína*. Spravím povrieslo *zo slamy* (Zpiev. I, 15 a II, 23). Vrecko plné bolo *dukátov*. Máte vrecka plné *dukátmi* (Pov. 407 a 413). Sytý *chleba* nechce otrubů (Přísl.) *Na* potomkov on bohatý. Jazyk je sytý storakou *sladkosťou* (Slád. 282 a 320). Vojska ho nasledujú z hojného Slavkova *rybmi*. Mesto *zlatom* bohaté (Hol. II, 67 a 247).

3) Pohnútku značí genitiv u *ľutovať* alebo *lúto* a *žiaľ byť*, u *plakať, škoda byť, úfať sa* a *vďačný*. Zameňuje sa však

neraz inými pády s predložkami: najčastej akkusativom s *o* a *za* a instrumentalom so *za*, na pr.

Ach poľutuj, Bože, tej mojej *mladosti! Čeho* ti je žiaľ? Či *venočka* zeleného či strieborného? Šla Anička plakať *Janíčka*. Žiaľ mi je *za tebou*, šuhaju! (Zpiev. I, 6, 22, 69 a 240) Ach škoda, preškoda *o* tu tvoju *krásu! Škoda ťa*, šuhajko, škoda tvojho *mena!* Preškoda môjho *manžela!* (Tamže 36, 85 a 268). L'úto mi *tebä*. Janíkovi bolo ľúto toho *zvieratka*. Hodnej *odmeny* sa úfali (Pov. 151, 296 a 461). Nebyl vděčen *dobrodiní* sobě učiněného (Kral. 2 Paral. 32, 25).

Dativ.

§. 378. Dativ sám označuje pomery čiste **priestorné** na otázku *kam?* o nečo častej než protiva jeho, genitiv na otázku *odkuď?* (§. 339 a 372)

Patrno je to predne z príslovek *dolu* a *domu*, ináč *domov*, bežných podnes na otázku *kam?* kdežto *doma* (§. 288, č. 1 a 2) odpovedá otázke *kde?* na pr. Išiel Gudel domu (Pís. II, 99). Jakže ja mám domov iti? Doma kážu vodu piti (Zpiev. I, 226). Nenie teda *doma* protivou predošlých. Takou sú len genitivy s predložkami *od* a *z* čili: od domu, z domu a zdola. Podruhé so slovesy hnutia slýchať ešte i iné dativy, znamenajúce o sebe priestor na otázku dotčenú vlastne, na pr. Išlo dievča *pánom* na radu (Zpiev. I, 152). Na skale holub sedí, blíži sa *mu* strelec mladý (Tamže 347 a Pís. II, 127).

Ostatne jako genitiv, tak i dativ objavuje sa v prípade tom pravideľne s predložkou *k*, riedšej s *proti;* a naopak zvätša bez nich, keď sa ho prenesene potrebuje.

I tu zračí sa rozdiel ten najlepšej u sloves vôbec a u *pri-stať* i *u-blížiť* osobite. Ono totižto máva u sebä vždy predložkou *k* opatrený dativ, keď sa ho vlastne čili čo *postaviť sa* užíva, na pr. pristať ku brehu. Čo *svedčiť* naopak viaže sa s čistým dativom. Tenže slýchať stále i vedľa u-blížiť čo *uraziť* alebo uškodiť. Primerené tomu *blížiť sa* so složenými z-blížiť a pri-blížiť sa srastlého významu naopak mimo príklad výšej daný mávajú vždy dativ s *k* u sebä, na pr.

Jak smieš sa blížiť *ku* kráse? Jako *ti* ten hnev pekne pristane (Slád. 28 a 229). Lev *levu* neublíži (Hol. I, 116). Či sa ja zblížim *k* vám? Ani *mi* nesvedčí šablička ku boku. Dolomán *ti* pristane (Zpiev. I, 118, 360 a 366).

§. 379. Najbližší priestornému je dativ *osohu* a *škody*. V tom objavujú sa mena tých bytostí, ktorých sa pôsobenie

slovesné alebo vlastnosť znamenaná prídavným menom buď osožne buď škodlive dotýka, na pr.

Duchu človečí! Ži *človečenstvu*, buď verný *národu*. Doprajteže *mi* trochu pokoja! (Slád. 13 a 132) *Chudobnému* i z hrnca vykypí. Ja *ti* nezávidím. Zahrozil som *mu* (Kal. 56, 65 a 102). Ej veď *ti* vezieme dobrú maškrtnicu. Nesieme *pánu* vienok. Dala som *mu* tri groše. Nedobré jest víno *deťom*, lepšia jest *im* kaša s mliekom. Prvý lístok svojmu *otcu* poslal (Zpiev. I, 242, 309, 313 a II, 14). *Holému* snadno sa hlava oholí. *Žiadnemu* pečený holub do úst nevletí (Bern. 290).

Za taký dativ pokladať sluší i prisvojovací, bežný m. genitivu tohože mena (§. 350), a mravný či ethický. Tým bývajú len zájmena osobné a to asi tak pleonasticky jako rozděľovací genitiv *ho* (§. 376), t. j. vždy v takých vetách, ktoré by vlastne bez nich maly zneť a len preto sa nimi opatrujú, aby sa prívetivejšími staly. Najčastej sa ozýva tak *si* a *ti*. Nie teda divu, že Česi to čo *ť* i s inými slovy spájajú (§. 172), na pr.

Ach, kdeže si *mi* tak dlho? Tu som *ti* jej nahotovila strovy. Pánovi *si* škody nerob! On *vám* má zlatú podkovu. Taký *jej* bol hodný narástol. Kdeže sa *nám* naša starká podela? Ej budeže *ti* nám! Moje oči sú *mi* už prislabé (Pov. 9, 14, 117, 250, 338, 348 a 448). Tam *ti* budú pekné hostiny. Ale som *ti* ho len šibol! (Slád. 198 a 202). Ach, jako bych *ti* nebol smutný! (Hol. I, 55). To*ť* vzácné město Slavovi. To-*ť* jsou obojživelníci (Kol. 217 a 419). L'ahnúť *si*, sadnúť *si*, žiť *si* atd.

Dativ osohu a škody slýchati teda veľmi často. Krome práve dotčených dvú druhov jeho najvážnejšie sú z nich prirodzene ty, ktorými sa jazyk náš od iných, menovite od lat. a nem. liší.

§. 380. O dative u *byť* a *viesť sa* m. *mať sa* vidz §. 363. I m. *mať* riekame *byť* s dat. osoby a s nom. alebo (dľa §. 304) s gen. veci, a síc o mnoho častej od Nemcov a riedšej od Latinákov, menovite:

1) V neosobných vetách u prísudkov: beda, divno, haňba, ľúto, milo, možno, slušno, sloboda, treba, način, teplo, zima, žiaľ a podobných.

Ku príkladom obsaženým už v §. 308, č. 4; 376, č. 1 a 377, č. 3 pridaj ešte tyto: Beda tomu *lesu*, *mestu!* Bude haňba i *mne* i tvojej *rodine*. Nesloboda *mu* mat ženy. Bolo *ti* nepúšťat gunárov medzi ne (Zpiev. I, 13, 174, 322 a 382).

2) Miesto *menovat sa*, na pr. *Cigánke* bolo meno Ratka (Zpiev. I, 5). Bolo *mu* meno Výslav (Hol. II, 15).

3) O veku osob a vecí či událostí. O tamtom však slýchat i *mat* často, na pr.

Chlapče! Koľkože je *tebe* rokov? (Pov. 248) Mala dvesto rokov bez pädesiat (Zpiev. I, 268). Veď *tomu* ešte dosť času (Pov. 102). Je *tomu* dávno (Žel. 54).

4) V prípadoch predošlým podobných, dopúšťajúcich i *mat*, na pr.

Práve teraz *mu* je sdávka. O nedlho *mu* bolo veselie s druhou. Nebolo konca kraja *posmechu* (Pov. 6, 259 a 426). Bude koniec *žalosti*. Nebolo *mu* páru medzi tisícima (Zpiev. I, 119 a 262). Ver jej nemá roveň stolica zvolenská (Tamže 86). To konca kraja mat nemôže (Kal. 95).

5) Miesto lat. *interesse* a nem. *woran liegen* a to tak, že sa meno osoby, ktorej je do nečeho, objavuje i v genitive a predmet, do ktorého tej je, buď v lokali s *po* buď též v genitive s *do*. So *z* m. *do* značí *byť* vlastne to, čo lat. *prodesse* a nem. *haben* s *von*, na pr.

Čo mi po topolí, po fijalce, po koníčku, do tej zbroje? (Pís. II, 73 a 140). Čože nám do řeky, co nám do města? Čože mi je po nej? Čo komu do toho? Čože mi je z toho tvojho mania, po tom tvojom statku? Čo koho do toho? Čože mi je z toho? (Zpiev. I, 34, 74, 85, 86, 87, 101, 219 a 262). Čo Adama do toho? Štefanovi nebolo do smiechu (Kal. 33 a 41). Čo nás po hádankách? (Slád. 324)

U Čechov už i ten spôsob mluvenia riedšej slýchat než nevoľný preklad nemeckého či *záležeti na něčem*. I naopak *míti* m. *býti* synem alebo dcerou málo kedy sa ozýva u nich, u nás naopak zhusta, na pr. Chudobná mä mati mala m. a v. Chudobnej som matere syn. Mať moja len mä jednu mala (Zpiev. I, 40 a 262).

§. 381. Z ostatních sloves sú osobite ty pamäti hodny, ktorým primerených latinčina a nemčina zvätša s akk. a neprechodne s nom. potrebujú, menovite:

1) zvratné osobné: *klaňat sa, modlit sa, prosit sa, prijesť*

sa, posmievať sa a iné s neosobnými, jako: *cnet sa, chcet sa, odnechcet sa, žiadať sa, leniť sa, tažiť sa, sniť sa, zdať sa* a podobné, na pr.

On sa *nikomu* neklánal, *nikomu* sa neprosil. Už sa *mi* vojanský chlieb prijedol (Kal. 53 a 106). Nechce sa *mi* robiť. Išla do kostola modliti sa *Bohu*. On sa *ti* tak pekne prosí. Ťaží sa *mi* iti (Zpiev. I. 59, 126, 165 a 302). *Tebe sa* snívа o víne! Prisnilo sa *mi* s kolibou. Odísť sa *mu* lení (Slád. 199, 232 a 233). Pasovať sa s ním odnechcelo *všeckým* (Hol. *I, 22*). Či sa *ti* cnie? U mňa sa *ti* nezadrieme (Pov. 352). *Posměvačům* on se posmívá (Kral. Přísl. 3, 34).

2) *Rozumeť, učiť* a príbuzné tomu neprechodné: *privyknúť, z-vyknúť, od-vyknúť* (§. 27 a 64). U dvú predposledních a podobných však slýchať i *k* pred dativom, u *odvyknúť* zas i genitiv s *od* a u *rozumeť sa* s *do*. *Na* s akk. vedľa *učiť* a *učiť sa* jest asi tak chybné jako u *poslať*, na pr.

On rozumie *piesňam* (Hol. I, 27). Ty sa *tomu* rozumieš (Kal. 63). *Do písma* sa dobre rozumeli. Dievča *strigôňstvu* vyučila. Nemôhol sa *strigôňstvu* vyučiť (Pov. 30 a 423). Druhého psoty *poriadku* sveta naučia (Slád. 362). Naučil som sa každému ich *zvyku* (Žel. 63). *Na to* som sa neučila (Pís. I, 140). My sme *si* odvykli. Ťažko mi *od tebä* odvykať. *K čemu* si privykla, žalostne odvykaj. *Komu* ste privykly, *tomu* odvykajte (Zpiev. I, 108, 110, 181 a 262).

§. 382. Času neoznačuje dativ sám nikdá než len s predložkami, na pr. Bolo už *k ránu* (Pov. 340).

V určovaní spôsobu naopak slýchať ho o sebe aspon u *rovnať sa, rovný* a *podobný*. Nenie však ani tu *k* neobyčajné, na pr.

Hrdý se *pyšnému* rovná (Did. 247). To se *k smrti* rovná. Za nepodobné *k víře* to býti soudili (Kral. k Žalmu 69, 10 a k Luk. 3, 38). Budú všetci *si* rovní (Hol. II, 200). Podobná *pleve* je láska tvojho Korána! (Slád. 151) Slavský národ rovným se mi zdává pokojnému býti *potoku* (Kol. 271).

Proti znamená dobre i nem. *in vergleich*. Netreba ho teda dľa tohoto opisovať slovy *u prirovnaní ku*, choť ich už i prekladatelia Kralickí neraz potrebujú, na pr.

Zlato u přirovnání k moudrosti za písek drobný a stříbro za bláto proti ní se počítá. Jako zrno písku, tak jest tisíc let proti dnům věčným (Moudr. 7, 9 a Eccl. 18, 8). Moje piesenky sú proti krásam jej v skutku len tône a strapy! (Slád. 69)

§. 383. O príčine pytávame sa zriedka čistým dat. zájmena *čo*, na pr. *Čemu* ty, panno, nespievaš? *Čemu* sa na nás len dívaš? (Zpiev. I, 61). Inde znamená ju on sám též zvätša len čo obmena genitivu, menovite:

1) u *dať* m. lat. *jubere* a nem. *lassen*, kde asi to znamená, čo genitiv s *od*, na pr.

My si *vám* do kaše dúchať nedáme. Nedajte sa mýliť daromným *rečam* (Kal. 1 a 71).

2) U zvratných sloves: *čudovať sa, diviť sa, radovať sa,* ináč *rád byť, tešiť sa, lakomiť sa.* Slýchať však vedľa tých a pod. sloves neraz i predložky, najčastej *z* s genitivom, *na* s akk. i lok. a *nad* s instrumentaľom, na pr.

Sama sa *na sebä* čudujem. Nečuduj sa *tomu!* Rada si *neveste?* Nelakom sa ty *telu* bielemu (Zpiev. I, 139, 242, 294 a II, 5). *Na tebä* biednu vladár sa lakomí. Či sa mám tešiť *z tvojich radostí?* (Slád. 40 a 357). Ja vždy vašej budem obdivovať sa *kráse.* Radi boli *z príchodu* hosťov (Hol. I, 9 a III, 120). Všetko sa *zmene* diví (Žel 20). Kráľ sa *tomu* veľmi divil, *koňovi* sa tešil, *z toho* sa potešil, bol rád *jeleňom.* Kupec sa *nad tým* veľmi zadivil i zaradoval. Princ sa *na obraz* čudoval. Janko sa *na tom* zaradoval (Pov. 95, 117, 119, 187, 246, 365, 366 a i.)

Instrumentaľ.

§. 384. Pádu toho krome gen. najrozmanitejšej potrebujeme a síce najskorej preto, že sa on s tým o úkony zaniklého ablativu podelil. Čiste priestorné pomery však označuje on i od dativu (§. 378) častej a to na otázku *kade?* dvojako: poprvé skoro tak jako lokaľ s *po* a podruhé podobne akkusativu s *prez* alebo *cez, črez* atd. (§. 281, č. 3) V prípade onom značí instr. to, že sa podmet po priestore len pohybuje; v druhom naopak to, že ho i preniká. Onde vedľa neho veľmi často slýchať príslovky *hore* a *ďolu,* tu *von* a *dnu* alebo podobné tým i oným určenia príslovečné, na pr.

Ide hore naším *dvorom*, ide *po* zelenej *lúce*, ide tam dolu *lúkama* (Pís. I, 114). Zasvieť mi, mesiačku, *štítom* do komory! Vyvediem ťa von *humný*, *po záhumní chodníčkom*. Utekajte, chlapci, hore *dolinami!* Dolu *brehom* bežal. Dolu *vodou* letí (Zpiev. I, 160, 180, 365 a II, 10). Vliekol sa žobrák hore *dedinou*. Poslovia blúdili hore dolu *krajinami*. Otec pozrel von *oblokom*. Jelenček vybehol von *dvermi*. Kľúčovou *dierkou* vojdeš dnu. Prešmykol sa *cez* kľúčovú *dierku*. Vystrčily hlavy von *oblokom cez mreže*. Šly pustými *poľami*. Vodil ich otec *po pustatinách* celý Boží deň (Pov. 84, 188, 259, 237, 306, 372 a 336). Širým *svetom* sa pustime! *Horou*, chlapci, horou! Ja pôjdem *dolinou*. Sober sa hore šumným *Hronom!* Z kotrby sa krúťa vipery *po plecach* a *šijou* celou (Slád. 73, 166, 197 a 360). Radšej by si dal jazyk von *tylom* vytiahnuť (Kal. 64). Chytrým dolu vesluje *Váhom* (Hol. II, 69).

§. 385. Priestorný instr. ponáša sa na akkusativ, ktorý má vlastne a prvotne znamenať najbližší predmet prenikávaný pôsobením podmetu (§. 339), i tým, že tiež vyniká vnútornými doplňky (§. 341 a 362), na pr.

Zakvitla čerešňa samým bielym *kvetom*. Nad potokom rakyta bielym *kvetom zakvitá*. Kraj náš *vykvitne kvetom* novým (Zpiev. I, 111, 138 a II, 149). *Zahučala hukom* zelená hora (Pov. 533). Vy, naše Hole, *kvetom* bielym v zime *kvitnete*. *Šumeť šumom* vábnym prestaly lístky. *Hrčí hrčaním* chalupa. Vatra praští a *blkom blčí*. Jak *blkom* horí! *Zakvitlá kvetom* jabloni hlava pánu sa kloní (Slád. 41, 77, 82, 130, 187 a 216).

U *kvitnúť* zamlčuje sa často základné slovo *kvetom* a to tak, že podriadený jemu prívlastok z gen. do instr. sa prekladá, sriadený však zostáva prirodzene v tomto, na pr.

Klince, môžete už *žltým* kvitnúť! Rozmarínok *bielym* prekvitá (Pís. I, 61 a II, 85). Tvár moja, kvitni mi *ružičkou!* Ty kvitneš *ružou* a ja *laliјou* (Zpiev. I, 18 a II, 40). Rod náš velebnou kvitne *nádejou* (Slád. 191). Nech jalovec *jabloňou*, jabloň nech kvitne *jalovcom* (Hol. I, 11).

§. 386. Čas označujeme síc i samým instrumentalom, ale tiež len takých mien, jaké sa k tomuže cieľu v akk. a gen. (§. 368 a 374) objavujú. *Časom* o sebe znamená obyčajne

to, čo *nekedy* a síce dľa obdoby slova *miestami*, rovnajúceho sa zase príslovke *nekde.* Spojka *kým*, znejúca ináč *pokuď* alebo *pokiaľ*, vznikla zamlčaním po nej slova *časom* čili tak jako *medzitým*, na pr.

To nebude, *kým* svet svetom bude (Zpiev. I, 194). Prepelička *časom* nočné vyťukávala piesne. *Miestami* sa nachádzalo dosti políček (Hol. I, 17 a 42). Aj *nocou* rád bych byť medzi vami. Čo sa nedá *chvíľkou*, to sa podá *časom*. *Časom* hľadí pod sebä, v dolinu, *časom* sa nehne celú hodinu (Slád. 22, 55 a 259). Dnes *večerom* plávaly kačičky po širokom mori, letely pustou *nocou*. Tichými *večerý* rozprávával manželke o svojich časoch. Bude hľadeť svojím *časom* sa jej odslúžiť. *Okamihom* všetkým zmizol z očí (Pov. 161, 163, 318, 410 a 418). Oko *dňom* i *nocqu* bdiace nemdlie pátrať (Žel. 22).

Ostatne určenie času instrumentaľné líši sa od akkusativného a genitivného asi takto: akkusativom označený čas zaujíma dej bez mála tak, jako pôsobenie slovesné celý predmet, genitiv naopak označuje len čiastku toho času, do ktorého dej spadá; po čase napokon instrumentaľnom dej sa tak pohybuje, jako po priestore označenom týmže pádom alebo lokaľom s *po*.

§. 387. Spôsob určujeme samým instr. najčastej dľa jakosti a vzťažnosti, riedšej dľa koľkosti.

Dľa jakosti deje sa to i samotne i srovnaním.

Samotne označujú jakosť najčastej príslovečné instr. čili také, ktoré buď zcela buď aspon bez mála to znamenajú, čo príslovky iného tvaru, jako: *hlasom*, znejúci ináč i *na-hlas* a *hlasne*; riedšej iné, na pr.

Spievala bych *hlasom*, niesom v poli našom (Pís. II, 72). Nezverboval som sa, *na silu* mä vzali. Vzali mňa *silou* (Zpiev. I, 365). Prednosť mne musia raz *voľky nevoľky* prepustiť. Tatry *kolom* truchlý roznášaly ohlas. *Radom* núka súseda súsed (Hol. I, 61, 129 a II, 74). Lahôdku do prstov rad *radom* berú. Stála sklonená *hlavou svesenou* a *náručím rozprestreným*. Pred ním *sklonenou hlavou* drábovia ruky prsmi *krížom* kladú (Slád. 134, 144 a 190). Tátoš lietal po dvore *cvalom*. Jablka *chvatom* jedly. To tak *ľahkým spôsobom* nejde. *Týmto činom* mal už požehnania dosť (Pov. 138, 260, 372 a 381). Milan *mlčky* chodil. Ciesar sbehá sál *siahovým krokom* (Žel. 6 a 61).

§. 388. Srovnávací instr. ozýva sa podnes veľmi často len čo prísudok (§. 307 a 308), inde ho už radi nahradzujeme i čistým nominativom a akkusativom i so spojkami *jako*, *sťa* i *čo*, a s predložkou *za;* ale o mnoho menej nežli Česi, potrebujúc ho:

1) u sloves *činenia, menovania* a *ostavenia* prechodných a primerených im neprechodných i zvratných, jako: robiť, spraviť, ustanoviť, stvoriť; volať, zvať; nechať, ostaviť; činiť sa, staviať sa, zvať sa, sluť; stať sa, zostať (manere i fieri), byť s podobnými, jako: narodiť sa, písať sa a iné. *Prezývať* znie ináč i *nadávať* s dat. a s gen. s predložkou *do*, česky bez nej. U Čechov krome toho slýchať tu ešte i neurčité akk. prídavné, jako: šťastn-a, -y, znám-a, -y; a vôbec i iné zároveň s nom. m. instr. o mnoho častej než u nás, na pr.

Vedomosť činí slabého *mocným* (Záborský). Smeli mých i *bývolmi* volať. Satanáši hrdý, chcel si *Bohom* zostať (Hol. I, 114 a II, 204). Budeš sa zvať *ženou* (Zpiev. I, 245). Či on nenadával Ondrejovi *do rechtorov?* Ty mňa chceš *kmotrom* prezývať? (Kal. 70 a 85) *Za paňu* tebä nepostavila nad srdcom Marína. Možno mi *nemilým* ostať. Sitno sa stane *hradom* odkliatym. Špatník chválami svojimi kráse len *do špatných* nadáva. *Svojou* mňa ty nepozovieš (Slád. 25, 32, 34, 51, a 150). Učiňte *šťastný* sväzok tento! (Žel. 64) *Dobrou* sa stavia. *Chorou* sa staviala, urobila. Spravíš sa *ptáčatkom*. Radúza spravila *za pustovníka*. Ostal on *vdovcom*. Do pása *kameňom* ostal. Janka postavili *kráľom*. Vyhlásila ho *za kráľa*. Kupec sa stal *boháčom*. Mňa menujú ľudia *Dlhým* (Pov. 14, 25, 44, 78, 124, 198, 236, 256, 365 a 419). *Chladným* nechala mne zmužilosť. Bůh mě stvořil *Slovákem*. I já *synem* Slávy sluji (Kol. 3, 372 a II, 25). Řeč tvá *známa* tebe činí. Slovo *tělo* (m. *tělem* vo Vulg.) učiněno jest. Smrt jedny druhým *rovné* činí (Kral. Mat. 26, 73; Ján 1, 14 a k Job. 3, 14). *Králem* židovským psal jeho (Výb. II, 35).

2) U sloves *vone* a *smradu* výlučne, na pr.

Už ti nevoňajú *rozmarínom* líčka. Postielka *klobúkom* voňala (Zpiev. I, 145 a 260). Vonia *pomádou* (Slád. 324). To musí *čertom* páchnuť. Smrdel *grošom* (Kal. 50 a 52). Hry *lakomstvím* zapáchající zapověděl (Kral. k Jos. 14, 2). *Dýmem* to razí (Kol.)

3) V nasledujúcich a podobných spôsoboch mluvenia:

Dubkom im vlásy vstávajú. Moje vlasy *dubkom* stály. Horí mi srdiečko *plameňom*. Moje srdce jako kameň, horí láskou *jako plameň*. Mám brata *kňazom*. Ani mi robota *robotou* neide. Začalo mi moje srdce *hodinkámi* biti. Od môjho srdiečka krv *jarčekom* tečie. Keď nie *pannou*, aspoň *vdovou* preca budem jeho ženou. Leje sa krv *potokami*. Krhla zkamenela meravým *mramorom*. Ana zdrevenela zeleným *javorom* (Zpiev. I, 5, 75, 79, 84, 91, 126, 210, 216, 387; II, 4, 30 a Pís. I, 95; II, 39). Vlas povstane *dubkom* (Hol. II, 9). *Potokem* mu slzy k nohám kanou (Kol. 619). *Dubkom* jeho ježia sa vlasy. Ohlas vylieva sa *slzami*. Stojí *súdom* (= jako súdca) baša šedý. Martinkova tvár *plameňom* blčí (Slád. 84, 127, 144 a 255). Krome toho riekame o umierajúcich, že im oči *stlpkom* stojá; o roliach, že *prielohom*, *úhorom* ležia; o vyhorelých vecach podobne, že *popolom* ľahly, ležia atd.

§. 389. Dľa koľkosti určujeme spôsob samým instr. už len nasledovne:

1) príslovkami podobnými spomänutým v §. predošlom pod č. 1, jako:

Celkom bol ukonaný. Jeho ženička nebola *celky* spokojná. *Dúškom* (= naraz) mi ho stúpaj! (Pov. 239, 394 a 451). Pozdvihne *razom* pohár naplnený. Dielo iste podarí sa mi *celky* (Žel. 64 a 81). Mňa naši ľudia *von-koncom* znajú (Slád. 181). Vypil pohárik *dúškom* (Kal. 61).

2) Pomernými spojkami *čím* — *tým*. Ostatnie instr. toho druhu, primerené lat. ablativu miery čili toho vôbec, o čo jedna zo srovnaných bytostí druhú prevyšuje (Srovn. §. 354), u nás tak zanikly, že už i m. čes. príslovek *mnohem* a *málem* potrebujeme *o* s akk. či *o mnoho*, *o málo* a tak i inde, na pr.

Čím schod vyšší, *tým* pád ťažší (Bern. 306). Váhu chytrý, zrychli tuhý *o trikrát* beh! (Hol. I, 10) Klobúk *o* jedon *klinec* nížej zavesil. Nôžky boly *o mnoho* vätšie. Pero bolo *o* jedon *oblok* výšej postavené (Pov. 227, 341 a 508). Dievča od matky odvykne *o rok* (Zpiev. I, 240).

3) Z instr. spoločnosti slýchať už len *sebou*, ale i ten vyniká neraz zároveň ostatním predložkou *s* čo opakom bežnej s genitivom či *bez*, na pr.

Ber mä sebou! Mileráda pôjdem s tebou. Len mä vezmi s sebou! (Pís. I, 133 a II, 72) Nesvornosť vždycky prenáramnú záhubu tiahla sebou (Hol. I, 125. Tak i: II, 230, 244 a i.) Pojmi mä sebou! (Žel. 79 a 80) Hadíka vzal so sebou (Pov. 461. Bez *s* na 344, 524 a i.)

§. 390. Dľa vzťažnosti označujeme spôsob samým instr. nelen tam, kde ním opisovací a vzťažný gen. zameňujeme (§. 352 a 375) než i inde často, na pr.

To sú radcovia kráľa, *chrabrosťou* slavného. Najslavnejší môj pane, najvyšší z kniežat *mocou, umom, slávou!* Brata *vekom* prednejšieho prevyšuje *umom* i *bodrosťou. Telom* tu, inde sa on *dušou* baví (Žel. 5, 8, 52 a 90). V světě buď *tělem,* v Bohu *srdcem!* (Lab. 279) Nejsou ni Slaviané *životem* nejsou ani Němci. Já kde *vtipem,* tam i *srdcem* bývám. Den svatého Víta je značný *vzetím* Srbska (Kol. III, 348 a 358).

Sem patria najskorej i tyto a pod. instrumentale:

On *tvárou* spáda (Hol. I, 21). V priepasť sa dolu *hlavou* rúti. Rúca do čiernej priepasti sa *hlavou* (Žel. 45 a 75).

§. 391. Z príčinných, ba i z iných pomerov najčastej označujeme samým instr. nástroj. Preto sa on i menuje nástrojným. Nesluší ho teda čo taký nikdá obťažovať predložkou *s,* choť ju vedľa neho miestami u nás i skutočne slýchať, na pr.

Budeš mä *s* tým *prutom* biť (Pov. 258). Inde však dočítaš sa tamže zvätša čistých instr. jako: zámok *prutom* pošíbali, rezal *nožom* pruty, škrípal *zubami* atd. (132, 260, 217, 271 a i.)

Za nástroj pokladáme a preto čistým instr. označujeme od nepamäti mnoho i takých doplňkov, ktoré latinčina a nemčina akkusativom vyslovujú, menovite:

1) u sloves *hnutia,* jako: hnúť, hodiť, krútiť, lomcovať, mykať, triasť a iné, menovite i preneseného smyslu, jako: opovrhnúť, pohrdať a podobné, na pr.

Ani *prstom* pohnúť nevládzem. Psík mrdal *chvostíkom.* Jelenček kýval, knísal *rožkama.* Tátoš otriasal *hrivou.* Pokýval starý *hlavou* (Pov. 168, 202, 237, 316 a 462). *Sebou* si trhla.

Môj ohlas *brehma* zatriasa. Mamka krúti *hlavou*. Drábi lomcujú každou *truhlicou*. Vlastný tvôj rod háďže *blatom* na tebä. Zúfalstvo *srdcom* vlasti lomcuje (Slád. 57, 89, 136, 142, 280 a 367). *Srdcami* hýbeš. Opohrdne *dedictvom*. Pevnou zakláti *jedľou* (Hol. I, 107, 128 a 168). Adam zmrštil *tvárou*. Mykol *ním*. Mrdol *plecom* (Kal. 70, 88 a 105). Bůh neráčí pohrdati *lidmi* (Kral. k Žalmu 36, 8). Nepohrdnite mojimi *slovami* (Žel. 12).

2) U *dýchať*, *hovoriť*, *čítať* a *písať* aspoň proti nemčine, na pr.

Valachova pýcha v zime *hladom* dýcha (Zpiev. I, 326). Už otcovským *jazykom* môžete čitávať neomylné pravdy. *Jazyký* hovoriť nebráňte (Hol. I, 85 a II, 254). *Reč* (m. *rečou*) pradedov svojich vraví (Slád. 177) zapácha teda nemčinou.

3) U *vládnuť* čo *possidere*, *besitzen*. Čo *panovať* naopak riadi ono s týmto a s *kraľovať* i *víťaziť* instr. s *nad* m. nekdajšieho dativu, ač i netak stále jako tyto. U *vládny* slýchať zbytočne i *s*, na pr.

Nebol by si nikdá *s* mojím *srdcom* vládny. Vládneš mojím *srdcom* (Zpiev. I, 97 a 121). Boh vládze *šťastím*. Nevďačnosť *svetom* vládne (Kal. 15 a 57). Šuhaju, *tebou* vládne otčina! *Nad tým* zvládne osud tvrdohlavý. Obratno *nad obratným* zvíťazil. Ty *nad ním* máš právo panovať (Slád. 92, 215, 296 a 333). Lomidrevo *nad všetkými* kraľoval. Šťastlive panoval *nad národami* (Pov. 110 a 309).

§. 392. Mena osob čo p o s r i e d k o v objavujú sa obyčajne v akk. so *skrze* a v lok. s *po*; ostatních trpných príčin naopak častej v instr. než v iných pádoch, na pr.

Zmúdreli vlastním *nešťastím*. Tok bol miesto hliny *olôvom* zaliaty (Pov. 101 a 295). *Činom* slavným rod tvôj zas ožije! Líca šuhaja podbehly *krvou* (Slád. 15 a 178). Sila rásť musí inými *silami*. On dobrotu našu *zradou* spláca (Žel. 10 a 67). Mal som sa ti *dobrým* odmeňovať (Zpiev. I, 36). Rozkoš vábí *lahodou* a *lestí*, práce neslibnými *spůsoby* (Kol. 8). *Okušením* rozeznání činí se mezi sladkým a hořkým. *Skrze posly* stav církve pokleslý napravoval (Kral. k Žalmu 119, 66 a k 2 Paral. 17, 7).

Z činných príčin zas o mnoho častej určuje instrumentaľ

pôvodcu než ostatnie. V prípade prvom totižto zameňujeme ho radšej genitivom s *od* než vo druhom, na pr.

Je mladý pár už *kňazom* požehnaný (Žel. 57). *Strelcom* vedenú skončiť rozkázala ihru. Tuhým sa pukal *hnevom od jedu* besný (Hol. II, 33 a 36). *Od Boha* všecky věci svůj byt mají a *jím* stojí (Kral. k Job. 12, 16). Mé srdce je *žalosťou* zomdlené. *Od* veľkého *žiaľu* som omdlieval (Pís. II, 75 a 91). Jastrabie oči *pomstou* sa svieťa. On zubmi škripí *bolesťou*. Či *hladom* umieraš? (Slád. 37, 143 a 168). Zapálili sa bratia *hnevom* i *hanbou*, *od hnevu* i *od hanby* (Pov. 314 a 315). Srdce se mi hýbalo *hrůzou* a kosti třásly *mrazem* (Kol. 294).

§. 393. Vymienka a prípustka neobjavuje sa v instr. nikdá, dôvod a pohnútka naopak neraz a síce tato častej od onoho, menovite u sloves a prídavných mien *pýchy* a *chlúby*, riedšej inde, na pr.

Chcem v šedinách mladým *vekom* sa chlúbiť. *Múdrosťou, vtipom* sa chlúbi. Zdvihol baltičku hrdú *poriskom* slivkovým (Slád. 176, 308 a 327). Novými sa *rúchami* pýša. Prevládala Češka *pre krásu* hrdá. Prispej *pomocou!* (Hol. I, 7, 89 a II, 160) Nech sa Nemec *pádom* slabca chváli (Žel. 28). *Otroctvím* se chvastá (Kol. 263). Nebudem *tým* vinna (Zpiev. I, 97). *Obyčejem* Pythagorejských učedlníkům svým mlčení ukládal. Za trapiče těl svých *příkladem* sv. Štěpána se modlili (Kocín).

Lokaľ.

§. 394. Mimo príslovky (§. 288 a 289) objavuje sa lokaľ teraz už len s predložkami a síce s *na*, *o*, *po*, *pri* a *v* (§. 281—284). Z tých najrozmanitejšej ho slýchať s *po*, menovite:

1) o priestore a síce najčastej asi tak jako čistý instr. (§. 384), riedšej podobne tomuže pádu so *za* či m. lat. *post*, prenesene však i m. iných, na pr.

Váš syn putuje vodne v noci *po svete*. Chodíme svetom *po* svojej *práci* (Pov. 61 a 563). Chodím *po slobode* jak rybka *po vode*. Pusť páva *po potoce*. Chodí *po žebraní* (Zpiev. I, 68, 322 a 354). Ku studience *potme* chodím. Ber sa radej *po svých!* Pásli pilne *po nich* (Hol. I, 51; II, 120 a III, 117). Či ľud náš *po nečom* túži? Jej oko len *po* jedinkom *mieste* baží (Žel. 7 a 95). *Po niti* klbka dojdeš (Bern. 192).

2) O čase rovná sa *po* též lat. *post* v tomže prípade. Zo spôsobov mluvenia sem náležitých sú len asi tyto osobitej zmienky hodny:

Už je *po* mojej *krave*. Hneď bolo *po ňom*. U nášho statočného chlapa bolo už teraz *po biede* (Pov. 2, 92 a 381).

3) Spôsob určuje *po* najviac len dľa koľkosti, nahradzujúc zvätša lat. rozdeľovacie číslovky (§. 186) a príslovky, či primerene nem. *zu* a *je zu*, na pr.

Po čom je tam vlna? Čierna *po krajciari*, biela *po toliari*. Bude platiť *po* trom *grošo-m* (m. obyčajnejšieho *-ch)*. Nechcú mi kvetov brať, že *po mále* dávam. Každej *po mládenci*, len mne vdovca dali (Zpiev. I, 142, 271 a 352). Pochytali sa *po troch*, *po štyroch* okolo krkov. Z oboch bokov *po jednej* sviečke stálo. Má z každého boku pod nosom *po pol piatu* vlasu (Kal. 42, 88 a 102). Začnú mlátiť, nie *po jednom* snope, ale na celý stoh. Kúpil tri ručníky, každej *po jednom* (Pov. 91 o 244).

4) Z príčinných pomerov označuje *po* dôvod a pohnútku bez mála tak, jako *podľa* s gen. a *k* s dativom, na pr.

Ja ho poznám *po* tom *znaku* (Sląd. 234). Ja spanilú poznám *po* velebnej *spôsobe* Umku (Hol. I, 111). Svoju ženu *po* čiernej *cverne* poznal. To sa mu *po vôli* stalo. To sa vám môže *k vôli* stať. Nebolo mu to *po srsti*. (Pov. 31, 142 a 538). To je mne *po vôli*. Nech mu je *po vôli*. Nech sa *k vôli* stane tej tvojej rodine! Vydám sa ja *po* otcovej *vôli*. Voľ si teraz *podľa* svojej *hlavy*. To mi je *k vôli*. Napí sa, šuhajko, *podľa obyčaje!* (Zpiev. I, 64, 72, 219, 224, 225, 271 a II, 100). Darilo sa mu jeho remesielce *dľa* najlepšej *vôle* (Kal. 65). Sem patrí snáď i lokaľ s *po* m. gen. s *do* a *z* u *byť* (§. 383, č. 5).

Infinitiv.

§. 395. Infinitiv čo podstatné meno odťažené (§. 209) je též pád, ale jaký, to nepoznať po tvaru jeho preto, že ho už od nepamäti neskloňujeme ľahko. Dá sa to však preca neraz aspon syntakticky a síce dľa nasledujúceho pravidla rozoznať: infinitiv je pokaždé toho pádu, ktorého sú skloniteľné čiastky reči vôbec a podstatné mena osobite tejže väzby s ním či rovnajúce-sa mu väzbou.

Slýchať-li ho teda tam, kde sa podst. mena v gen. objavujú, za gen. ho pokladať sluší; rovná-li sa zase dativu, za dativ atd. Tým je na pr. v tejto vete: učím sa *spievať*, a síce preto, že je tu roveň dativu, bežnému s *učiť* (§. 381, č. 2). Genitivom je zase v nasledujúcej: nieje hoden zradca počestne *zomreť* (Žel. 93), rovnajúc sa tu genitivu *počestnej smrti*, riadenému prídavným menom *hoden* (§. 369, č. 2).

Krome toho, že sa neskloňuje, liší sa infinitiv náš od podst. mena: 1) tým, že ho i čistým akk. doplňujeme a pravideľne príslovkami určujeme či jako slovesa určitého tvaru, na pr. každý je povinen *vrúcne* milovať *vlasť;* 2) že sa na ňom časový pomer aspon natoľko zračí, nakoľko je též buď dokonaného buď nedokonaného významu (§. 198 a 314), jako na pr. viesť proti vodiť a vádzať. Latinčina rozoznáva u neho i hlavnie časy a to nelen činného než i trpného rodu: amare, amari, amavisse atd. Dľa osob a spôsobov naopak nemení ho ani ona ani žiadny iný jazyk indoeuropský. Tým liší sa infinitiv od sloves určitého tvaru podstatne a ponáša sa na podst. mena.

Nesluší teda naskrze menovať ho spôsobom než radnej neurčitým asice menným tvarom slovesným (§. 202). Ani nahradzovanie lat. minulých tvarov jeho prechodníkami tohože času obťaženými príponou *ti*, jako: *milovavše-ti* m. amavisse a pod. u nás nenie nasledovania hodno, choť sa ho neraz i u nesmrtedeľného spevca Slávy dcery dočítať možno, na pr. Nelituji věk můj *strávivšti* (Kol. 325) m. nelituji, že sem věk svůj strávil.

Nemčina infinitiv i skloňuje (§. 209) a neraz i neskloňovaný opatruje predložkou *zu* a síce buď samou buď s *ohne* a s *um*. Latinčina zase kosé pády jeho dosť obratne nahradzuje supinom a gerundivom: amatum, amatu, amandi, amando atd. V tej i v onej zračí sa teda menná povaha infinitivu o mnoho jasnej i častej než vo slovenčine, nevynikajúcej práve dotčenými zvláštnosťmi v užívaní jeho. Mimo sponu označujeme však i my infinitivom viac alebo menej radi všetky ostatnie čiastky jednoduchých myšlienok.

§. 396. Že infinitiv podmetom býva, to vysvitá dostatočne už z §. 300, 308, č. 4 a 380, č. 1. Prísudkom objavuje sa on u nás o mnoho riedšej než u Nemcov a častej než u Latinákov. Príčina čeho je ta, že ho nemčina nelen k opisovaniu budúceho času stále než ponekuď i spojovacieho spôsobu potrebuje, na pr. ich würde kommen m. prišiel bych a lat. venirem.

Mimo opisovania (§. 274) naopak slýchať u nás prísudkový inf. bez mála tak jako v nemčine a latinčine, na pr.

Bohu řici *učiniti* jest (Díd. 200). Kristu sloužiti *kralovati* jest (Lab. 245).

Prívlastkom býva inf. najčastej u podst. mien *čas, obyčaj, zvyk, spôsob* a dľa tých i u *móda*, riedsej u iných. Zameňuje sa však i u oných neraz vedľajšou vetou, na pr.

Mám času *sa naobedovať* a v karty *zahrať*. Čas je, *aby si* ku neveste *prišiel*. Našiel spôsob hada *vyvábiť* (Pov. 150, 155, 381 a 500). Dosť ti bude času *spati*. Čas nám je už domov *ísť*. U nás móda *neveriť* nikomu. (Zpiev. I, 81, 178 a 248). Včiľ čas pomstvu *vyliať* (Hol. III, 18). Za čím obyčaj *žialiť*, požiali; čím *baviť*, tým sa zabaví (Slád. 177). Kúpi mi *hrebeň* žlté vlasy *česať* (Pís. II, 114). Choď mi pre *oselník* kosák *naostriti*. Hotuj bača *kotel variť* baraninu. Dala som ti *ručník* vyšívaný *zaviazati* rany (Zpiev. I, 302, 329 a 378).

Doplňkom a príslovečným určením objavuje sa infinitiv:

1) u sloves pomáhajúcich mu opisovať spôsob (§. 190).

Z tých prvé či *dať* m. *kázať* alebo lat. *jubere* Česi teraz už veľmi často zameňujú dľa nemčiny slovesom *nechati*, riekajúc na pr. *nechal* (m. *dal)* sem si boty ušiti. U nás nič tomu podobného neslýchať, leda v 3. osobe rozkaz. spôsobu, kde též už zobecnelo nemčinou zarážajúce *nech* alebo *nechaj* (§. 321) m. rus *puskaj*, t. j. púšťaj, pusť. Inde *nechať* čo *ostaviť* pilne a náležite rozoznávame odô *dať*, na pr. Na peci nechala mati hrniec plný s repou státi. Tam sme ho nechali stoly prikrývati, starších privítati (Zpiev. I, 9 a II, 34; Pís. I, 130). Daj nám práce v mene tvojom začať i zdarne konať! (Hol. III, 171). Miesto *voleť* riekajú Česi so starými Bulhary dľa IV vrstvy *voliti*, ale též už riedšej než opisom *raději chtíti*, na pr. raději chci mládencem býti, raději chci šavli nositi m. našich: volím mládencom byť, volím šabľu nosiť (Zpiev. I, 207 a 358).

2) U sloves pomocným podobných, jako: dovoliť a dopustiť čo málo rozličné odo *dať;* dbať, hľadeť, lęniť sa, ťažiť sa, usilovať sa, odťahovať sa, čes. zdráhati se a iné znamenajúce rozličné stupne *chcenia* a *nechcenia;* stačiť, stihnúť, vládať, podariť sa čo *môcť;* slušať, svedčiť, náležať, prijsť a iné obmeny pomocných *mať* a *museť;* báť sa a hanbiť sa s ostatnými (§. 373, č. 3) čo *nesmeť;* počkať, ostať, ostaviť, pustiť a iné len ponekuď rozličné od *nechať;* zabrániť, zakázať, zapovedeť, naložiť, napomínať a iné protivy i obmeny pomocného *kázať*. I opisy

tým podobné, jako: byť povinen, hoden, hotový, treba; mať chuť, vôľu a iné patria prirodzene sem, na pr.

Napomínal život *viesť* poškvrny prázny. Kéž by tvôj žiaľ *ukojiť* vládla pieseňka! Viere pravej *klesnúť* nedopustite! (Hol. I, 40, 58 a II, 243) Bojí sa slabosť *boriť* s osudom. *Naisť* mä nebudeš vládať. *Pískať* teraz nemám chuti. Martin ho sotva *videť* stačí (Slád. 62, 196, 202 a 211). Nebol by dbal na druhý svet *sa odobrať*. Prišla mu vôľa poznovu *sa oženiť*. Svedčilo by sa mu rodičov *navštíviť*. Ty počkáš dvere *zatvoriť*. Ostal *zapreť* dvere. Janko si hľadel otcov *pomeriť*. Aj sa mu ich podarilo *pomeriť*. Bál sa slovo *preriecť*. Dovoľte sa mi trochu *ohriať*. Haňbil sa pred otca *predstúpiť*. Nesťažoval si prísť do paláca. Ten sa spieral *odprevádzať* sestru. Raz ti mu prišlo pri oblôčku *sedeť*. Nestačil *sa* na ne *podívať*. Kone pustili *popásť sa* (Pov. 21, 49, 78, 115, 135, 137, 224, 296, 311, 342 a 516). Nehoden si *poznať* tej mojej matera (Zpiev. I, 262).

3) U videť, čuť, slyšať; vedeť, znať, zabudnúť; učiť, učiť sa, privyknúť a podobných, na pr.

Na sivku videť *leteť* šuhaja. Vidí družinu *sedeť* Detvanov. Horou vidno dve fakle *blískať*. Počuť ich *výskať, pískať*. Milosť *vyžobrať* druh náš nezná, sila v ňom krivdu vie *zniesť* železná. Či vás kočišia *vraveť* učili? (Slád. 157, 187, 193, 210 a 281). Vedel pekne *rozprávať*, litery *poznávať*. Šuhaj zná *hrať* na husľach. Učil sa *čítať*. Ja ťa naučím *priasť* (Pov. 57, 174, 175 a 378). *Šialiť* žvykla nádej (Hol. II, 6). Zabol (§. 268, č. 5) som si halienočku *vzati* (Zpiev. I, 129). Veletské ženy umejú *vraždiť* (Žel. 79). Pravda nezná *ustoupiti* zlobě (Kol. 321).

4) U *počať* s protivou jeho *prestať* a s inými *hýbanie* znamenajúcimi slovesy bežný inf. zastupuje nekdajšie supinum. Čo taký však nevládze už teraz riadiť genitivom (§. 210).

Slýchať-li teda kedy ten vedľa neho, váží príčina jeho vždy inde, na pr. *Janíčka* vo vete: šla Anička plakať Janíčka (Zpiev. I, 22) je gen. riadený slovesom *plakať* práve tak jako medzi iným v RK (28, 2): *junoše* plakachu děvy, t. j. *mládenca* plakaly dievčata. Tu i tam značí gen. príčinu (§. 377, č. 3).

Slovesa *ísť* potrebujeme radi i po francúzky m. nem. *im Begriffe sein* či m. *jať sa, počať* a podobných, obyčajných u Čechov v tom prípade, na pr.

Mladý kráľ ide *sa ženiť* (Pov. 339). Ideš mi *skapať*. Kráľ

sa len ide dálej *shovárat*. Nejdem *sa* vás *vypytovat* (Slád. 192, 214 a 248).

5) Temnej povahy sú nasledujúce infinitivy:

Ach takto sa *dat* oklamat! *Zabit* ho len nezabijeme. Veď si *prist* prišiel, ale neviem, jako sa preč dostaneš. Tretí bude *jest* varit (Pov. 31, 44, 95 a 130). Tak ti budem *jesti* varit. *Vandrovati* nôžky bolia. Bol by ja blázen dve *brati*. Bola by ja blázen *kolíbati* sama. Blázen by som ja bol do vody *skočit* (Zpiev. I, 213, 214, 267, 317 a 358). Výborní *spievat*, výborní *pískat* obadva (Hol. I, 27).

Prvý z nich môhol by sa snáď nazvat absolutným. Dvom nasledujúcim podobné slýchat často i u Rusov, menovite v záporných vetách, jako: *vedat* nevedaju, *znat* neznaju, t. j. *vedet* neviem, *znat* neznám. Najskorej označujú s dvoma poslednými a s *vandrovati* spôsob dla vztažnosti, *jest* a *jesti* ciel, ostatnie tri konečne vymienku s obyčajnými i po *vinovatý*, na pr. vinovatý bych bol *trápit sa* m. kebych sa trápil. Jako sa však takými staly, to teraz ešte tažko uhádnut.

Druhá čast.

Nauka o složenej vete.

A) Jednoducho složená veta.

§. 397. Jednoducho složená veta záleží vo dvoch jednoduchých vetách slúčených v jednu (§. 297). Jednotlivé vety čo čiastky složených majú sa vôbec dvojako jedna ku druhej: buď totižto každá z nich i sama o sebe buď len vospolok či jedna s druhou označujú uplné myšlienky. V prípade prvom zovú sa ony sriadenými, jako: učitel mluví a žiak poslúcha; v druhom naopak podriadenými. Jedna z tých je vždy hlavnia a druhá pobočná lebo vedlajšia. Hlavňou je na pr. prvá a pobočnou druhá z týchto: učitel napomína žiaka, aby poslúchal.

Prízvukom sriadené vety rovnajú sa obyčajne sebe vospolok. Z podriadených naopak vyniká ním pravidelne pobočná (Srovn. §. 332 a 342).

§. 398. Jak sriadené tak i podriadené vety musia aspon vnútorne či smyslom k sebe vospolok sa vzťahovať alebo patriť. Zovnútorne naopak zračí sa vzťah ten neraz len delidlami a síce najčastej čiarkou, riedšej inými, na pr.

Ja som pekný, ty si krásna. Vodička studená, nemôžem prebrodiť (Pís. I, 44 a II, 132). Človek mieni, pán Boh mení (Bern. 297). Umorí mä moja ťažkosť, pamätajte (Zpiev. II, 31).

Obyčajne však vety náležité k sebe vospolok spájame i osobitými slovami a síce hlavne spojkami (§. 293). Ty sú vôbec též dvojaké: sriaditeľné a podriaditeľné. Ony sa totiž objavujú pravideľne vo vetách sriadených, tyto v podriadených.

Spájanie viet bezo spojek nazýva sa po grécky asyndetiekým a vety patričnej sebe spojky zbavené asyndetami. Tých potrebujeme vôbec tam, kde ráznejšej a prudšej mluvievame než obyčajne, zamlčujúc sriaditeľné spojky radšej od podriaditeľných.

Tak na pr. z viet predošlých vlastne len posledná zbavená je podriaditeľnej spojky, majúc pravideľne takto znieť: pamätajte *to, že* mä umorí moja ťažkosť. V ostatních troch naopak chybejú sriaditeľne spojky a to: v prvej *a;* v druhej *bo,* majúcej vlastne takto zneť: nemôžem prebrodiť, bo je vodička studená; v tretej konečne *ale.*

Poznámka. Jako v nauke o holej vete (§. 299, pozn.) tak i v nasledújúcej potrebujeme miestami príkladov - nenáležitých zcela do nej. Aby sa čo také od ostatních snadnej rozoznať mohly, sú ty slova jejich, ktorých sa práve výklad týče, též ležatým písmom tlačene, jako menovite v 4 a 7 z príkladov obsažených v nasledujúcom §.

I) Sriadené vety.

§. 399. Sriadené vety majú sa vôbec trojako k sebe vospolok: buď sa totižto jedna druhej rovnajú buď si odporujú buď jedna z nich obsahuje jakúkoľvek príčinu druhej. Sriadené vety a patričné im spojky sú teda trojaké: slučovacie, odporovacie a príčinné.

Slučovacie spojky sú též trojnásobné a síce:

1) Čiste slučovacie, jako: *a, i, aj* m. a+i (§. 62, č. 2 a 207); *ba* a s *i* či *ba i,* ináč *áno* (§. 329) *i; též* (§. 179), *tak-že* alebo *tak-též; da* aspon miestami (§. 321, pozn. a 331);

i — i a obmena tej *jak— tak i; ani — ani,* riedšej bez *a* či *ni — ni* (§. 330); *ne-len,* čes. *ne-jen* (§. 291, č. 3) a *ne-toliko — než i,* ináč-i *no i, ale i* a čes. i *ale-brž, ně-brž, ný-brž, a-no-brž* (§. 72, č. 3).

2) Deliteľne slučovacie, jako: *hneď — hneď, to — to, tu — tu* a *tam, už — už, včuľ — včuľ,* ináč s *i* m. *u* (§. 161, č. 2); *z čiastky — z čiastky,* čes. častej *dílem — dílem; predne, dálej, napokon, poprvé, podruhé, krome toho, potom* a podobné príslovečné tvary.

3) Vykladateľne slučovacie, jako: *a to, a síce, tótižto* lebo *totiž, jako* a *na-jmä* (§. 147, č. 2), ináč *menovite.*

Príklady. Oni sa ihrali a ja som sa díval. Jali, da ho jali na múry vysoké (Pís. II, 75 a 101). Hneď ticho stojí, hneď sebou zase trhá (Slád. 9). Žiadna v pozemských vecach nepredlie stálosť: *včiľ* slnko svieti, *včiľ* šeré mraky tiahnu; *už* vojna zúri, *už* milý trvá pokoj. Bráňme zlatú voľnosť a zo záhuby vydrime krajnu. Jak veselosť tak všecka žalosť sa slávila spevmi (Hol. I, 225; II, 62 a 89). Sluhovia behali: jedon sem, druhý tam; *to* ku kupcom, *to* ku krajčírom, *to* zase ku remenárom. Nevoľná mati chodievala do hája: *to* na jahody a maliny, *to* na hríby a lieskovce; *a* dobrí ľudia jej nadávali za to *tu* kus strovičky, *tam* kus múčičky (Pov. 313 a 499). Či je to čo nového? Či mi to *též* nerobíme, *a to* jedon každý, kde môžeme? (Kal. 63 a 78) Země s kouzly svými usnula, ba i láska láskou minula (Kol. 363). Dobre mi je i dobre mi padá. Ani som sa nevyspal ani som nič nezýskal (Zpiev. I, 68 a 195).

§. 400. Odporovacie spojky sú též trojaké:

1) Čiste odporovacie, jako: *ale,* zriedka po starodávnu *a; no,* ináč *než* i *lež* a *leč; naproti, naopak,* čes. i *pak* (§. 78, č. 3).

2) Pripustiteľne odporovacie: *jednak* m. a v. *jednako, medzitým, preca* m. pred + sa; *síce* lebo *síc,* čo je vlastne príslovka, pošlá od zaniklého prídavného mena sik-ý (§. 289), rovného významom terajšiemu tak-ý; *však,* ináč *veď* (§. 272 a 294), *bez toho.*

3) Rozlučiteľne odporovacie: *buď — buď,* čo je vlastne imperativ slovesa by-ť; *či — či* alebo *či-li; lebo — lebo,*

ináč *a-lebo* i *a-bo* snáď m. *libo* a to m. *ľubo* (§. 45 a 70), čes. s *n* m. *l: anebo, aneb* i *nebo, neb* (§. 99, č. 2).

Príklady. Ešte sa ten kameň vo vode obráti, ale moja mladosť nikdy sa nevráti. Mamičky sa nebojím, leč o tebä nestojím. Tebe bude dobre a mne bude beda. Bože daj zdravia a chleba, *však* nám viac netreba! Lebože mä vezmi už, lebo mi prsteň vráť! Ach, ja som sa za múdru držala, preca som sa okľamati dala! (Zpiev. I, 96, 188, 214, 310; II, 25 a 26). Pýtala ho o pomoc už či na šiatočkách či na peniazoch. Nečte vy, strýčko, vlka do chrasti, však on tam sám cestu zná! Človek sa môže za druhého potrhať a preca mu nič nedajú (Kal. 26, 38 a 57). Borko, čo tak smutný sedíš? *Však* veselý pred tým v každý čas si býval; vždycky si *buď* spieval, na milú *buď* pišťalu hrával. Jedno mi prítomné kedykoľvek svetlo opustiť, buď včiľ buď pozdej; starší vek bez toho ťarcha (Hol. I. 55 a II, 167). Sídeš sa nám dakedy do stajne posvietiť, jednak žiadneho lampáša nemáme. Otec a mať proti tomu nič nemali, *jednako* ho už oženiť chceli. Pred svetom sa maj na pozore, síce ťa ľahko oklame (Pov. 249, 397 a 526). Síly sjednocené dělají, *než* proud mělkne a schne roztočitý (Kol. 328).

§. 401. Jedna z príčinných spojek a síce *bo,* znejúca i so zbytočnou predrážkou *le* či *lebo* a čes. stále *nebo,* objavuje sa vždy v tej zo sriadených viet, ktorá značí jakúkoľvek príčinu účinku, vysloveného druhou z nich. Ostatnie, jako: *preto, potom, dľa toho, teda* a podobné, naopak slýchať stále vo vete znamenajúcej účinok, na pr.

Pusť mä vonka, bo mä bolí moja hlávka (Pís. II, 134). Nemôžem vedeť ani povedeť, *bo* ja mladá jak jahoda (Zpiev. II, 23). Tvôj brat je človek statočný, preto je požehnaný. Never sestre, lebo ti ťa o život chodí (Pov. 139 a 478). Nech sa za chudobu nehaňbí, lebo i vo Viedni ľudia biedni. Múdri sme dosť, ale peňazí nemáme *a tak* čo je po tom? (Kal. 58 a 70) V otroctve zrodila mä mať a preto som otrokom (Slád. 10). I nám dal Bůh um a ramena, ať je *tedy* každý vynaloží (Kol. II, 39).

§. 402. Zo sriaditeľných spojek zamlčujeme najčastej slučovacie a z tých zas *a* š *i.* Najviac príkladov toho objavuje

sa v odpovedach, znejúcich teraz už zvätša či pravidelne asyndeticky, s *a* a s *i* naopak len výnimkami, jako: *áno, i veľmi* a iné (§. 329 a 330). K tým patrí menovite *a*, ozývajúc sa veľmi často jak slučovateľne tak i po starodávnu či odporovateľne i pleonasticky, osobite v oboru spojek. Nektoré z tých totižto srástly sa už s *a* tak, že ich bez neho málo kedy slýchať, jako *ni*, znejúca už veľmi zriedka bez *a*, na pr. Nevykázal som ništ ni dobrého ani nového (Zpiev. I, 363). U iných zase vypadá to už na jedno, vyriekame-li ich s *a* či bez neho, jako *i* a *lebo*, znejúce ináč už bez rozdielu i *aj* a *alębo*, kdežto za starodávna menovite z dvojudých spojek pravideľne len druhá vynikala slučovateľným *i* a též takým alebo odporovateľným *a*, na pr. *i* — *a-i*, *ni* — *a-ni*, *lebo* — *a-lebo*, *či* — *a-či*, *hneď* — *i-hneď*, *neleň* — *no-i* alebo *než-i*, *a-no-i* atd. U nektorých príslovek čo spojek zase slýchať *a* stále, jako v *a síce*, ináč *a to*; u iných naopak viac alebo menej často, jako v *a však*, *a preca*, *a preto*, *a tak*. Znejú-li ty a podobné bez *a*, niesu vety ty, do ktorých práve patria, s inými ničím spojené preto, že ony čo príslovky nevládzu ničeho spojiť. Krome toho zamlčujeme často i ty ešte.

Počeť a rozmanitosť asyndetických viet je teda tak značná, že nebude od veci objasniť ich este aspon nasledujúcimi príklady a to tak, že zamlčané spojky zračia sa v nich ležatým písmom: Mladý čas je drahší od čistého zlata, *bo* zlato sa navráti, *ale* nikdy mladé leta. Potešenia nemám, poteš mä *teda* Bože sám! (Zpiev. I, 69 a 110) *Či* bola *či* nebola; čože ti je po tom? *Či* poseká *či* neposeká; *či* zje *či* nezje; len ty poď! (Pov. 69 a 154). Zúfal by život v večnej jednote, *bo* priemeny plodia sladkosť v živote. Nehaňte ľud môj mladý! *Bo* v mladom sa veku ide do vlády, starému *naproti* sila nestačí (Slád. 76 a 282). U príslovek *voľky nevoľky*, čes. *chtěj nechtěj* (§. 292) chybí též už od nepamäti *či*.

§. 403. K asyndetickým vetám patria i **vstavky**. Tak nazývame vety i jednotlivé slova len smyslom spojené s tými vetami, do ktorých sa ony prudším alebo ráznejším vypravovaním vkladajú. Z viet najčastej sa to deje so žiadacími, z jednotlivých slov zase s vokativý a citoslovami. Ty sa preto dobre i **medzislovcami** zovú (§. 13, 295 a 303). V písme a tisku však odlučujeme vstavky od čiastok základnej vety vždy a síce buď čiarkami a pausami buď závorkami. Miesto druhej

z čiarok zaujíma často znak podivenia, ktorý ostatne neraz i pred posledňou pausou a závorkou vídati, na pr.

Ja by si žiadal byť, viac mi nie potreby, za živa v Bystrici a po smrti v nebi. Veď ťa ja vynesiem, dá pán Boh, na jeseň (Zpiev. I, 86 a 153). Moja starosť je — no však som ťa vychoval — na tebä mysleť (Kal. 38). Ja, vidíte, už kraj hrobu chodím. To je, ďakovať Bohu, dobrým znamením (Slád. 216 a 217). Zrádny, ach trikrát zrádny vnuku! (hrôza vyrekniuť) tys predniu ku mojej príčinu skáze podal (Hol. I, 135). Len jednu chybu, ach, má tento národ. Pustí Chunirat — nech ho Boh ubije! — kopiu. Vtedy, môj anjel! všesko pozde bude (Žel. 25, 80 a 92). Teď to símě (Bohu budíž chvála!) plodonosnou nepadá na půdu (Kol. II, 36).

§. 404. Z ostatních sriaditeľných viet sú ešte s ť a ž e n é a s k r á t e n é osobitej zmienky hodny. Ony obsahujú v sebe viac či hlavních či pobočných čiastok než po jednej a síce neraz ovšem i asyndeticky spojených, ale vždy bez náhrady zamlčanej spojky, na pr.

Dva podmety: hosť a ryba na tretí deň smrdí (Kal. 82); dva prísudky bez doplňkov a s nimi: chorý ani nežil ani neumieral, roboty nemal a sveta chcel skúsiť (Pov. 89 a 144); dva prísudky a príslovečné určenia: chudobná mä mati mala, horko, ťažko vychovala; dva prívlastky: milý, mocný Bože! čože bude s nami? (Zpiev. I, 40) atd.

Skrátené vety naopak vynikajú vždy nejakou náhradou zamlčanej spojky, najčastej prechodníkom, príčastím a infinitivom. Avšak zo sriaditeľných spojek len slučovacie *a* s *i* nahradzujeme a síce prechodníkom, riekajúc na pr. žiak sediac píše m. žiak sedí a píše; podriaditeľných naopak veľmi mnoho i tak a jináč rozlične.

Preto skracovanie viet sriadených s podriadenými spolu v nauke o tých, tu naopak sťahovanie oných i to len strany shody objasníme.

§. 405. Obsahuje-li veta sťažená viacej podmetov, badať v nej krom odchýlok od pravidel s h o d y, dotčených už v §. 325 a 326 pod č. 2, ešte nasledujúce:

1) S podmetami rozličných osob objavuje sa spona lebo slovesný prísudok v prednejšej z nich a síce množného čísla, na pr.

Zdaliž *přijdeme* já a matka tvá i bratří tvoji? Ty i Aron *mluvte* k skále této. Já a otec jedno *jsme* (Kral. Gen. 37, 10; Num. 20, 8 a Jan 10, 30).

2) Sú-li podmety rozličného rodu, býva prísudok buď prednejšieho z tých a množného čísla buď sa srovnáva rodom i číslom s najbližším, na pr.

Otec i matka *rástli* od radosti. Synovia a dcéry *prišli* hneď. Brat a sestra *plakali* (Pov. 69, 310 a 311). *Zašumela* hora i zelený háj. *Zdravá* buď i parta i veniec zelený! (Zpiev. I, 240 a 246)

3) S podmetami jednotného čísla slýchať prísudky množné i jednotné. Ony objavujú sa neraz i tam, kde po nominative jedn. nasleduje instrumentaľ s predložkou *s*, znamenajúc spoločníka podmetu; zriedka inde takže po smyslu, na pr.

Vlk a lev *utichnú*. Sova a špatný netopýr po mrákote lieta (Hol. I, 48 a 73). Priepasť i skala v sutinu sa *strasú*. Starobu *luže* biely vlas i brada (Hol. 65 a 75). Strach a hrôza ju *obišly*. Matka s dievkou *plakaly* a *nariekaly* hrozne. Syn s otcom *šli* do zahrady (Pov. 403 a 417). Materia dúška s ďateľnou trávou *dýchajú* naň. Cit za citom v ňom sa *lomia* (Slád. 180).

II) Podriadené vety.

§. 406. Podriadené vety majú sa k sebe vospolok čo do podstaty zcela tak, jako vedľajšie čiastky jednoduchých viet ku hlavním. Pobočné vety oných (§. 397) totiž určujú též ty pomery, ktoré viac alebo menej mávame vždy na zreteli, keď podmetu nejakému nečo prisudzujeme, t. j. priestor, čas, spôsob a príčinu (§. 336); avšak o mnoho dokonálej od pobočných čiastok jednoduchých viet a síce preto, že ony čo vety krome času a spôsobu označujú vždy ešte i osobu; vedľajšie čiastky naopak, niesuc vetami (§. 335), nikdá. Z tejže príčiny podriadenými vetami i také myšlienky náležite vyjaviť možno, ktoré sa ani najvyvinutejšími jednoduchými ani sriadenými buď naskrze nedajú buď len veľmi nespôsobne.

Dva príklady nesličných viet jednoduchých obsahuje už §. 338 pod b a c. Nemožno inými než podriadenými vetami vysloviť na pr. tyto dve a podobné myšlienky: Komu v srdci závisť horí, ten sa dobrovoľne morí. Čím kto hreší, tým i trestaný býva.

Pobočné vety sú dľa toho též trojaké: prívlastkové, doplňkové alebo predmetné a príslovkové. Mimo sponu a slovesný prísudok čo jadro každej vety (§. 305) dá sa však i podmet pobočnou vetou a síce prívlastkovou vysloviť. Ta v prípade tom nazýva sa podmetnou, ponášajúc sa ostatne najviacej na podmety prívlastkového pôvodu (§. 300).

Takou je na pr. druhá z týchto podriadene složených viet: ten hlavou kýva, kto drieme; lišiac sa od podmetu jednoduchej, znejúcej: *driemucí* (m. driemucí *človek*) hlavou kýva, vôbec tým, čím vety od slov čo čiastok viet (§. 7). Práve tak sa majú i nasledujúce ležate tlačené vety pobočné: skončiť rozkázala ihru, *ktorú strelec viedol;* uznávam, *že si nevinen;* ľuďom sa zle vedie, *keď je vojna*, ku prívlastku, predmetu a príslovečnému určeniu též ležate tlačeným v týchto jednoduchých vetách: skončiť rozkázala ihru *vedenú strelcom*, uznávam *nevinnosť tvoju*, ľuďom sa zle vedie *v čas vojny*. Prvá z nich je teda též prívlastková, druhá predmetná a tretia príslovečná.

Podmet a predmet označujeme pravideľne či zvätša podstatnými meny (§. 300, 360, 361 a i.). Podmetné a predmetné vety vezmeme preto spolu do úvahy, nazývajúc ich podstatnými.

§. 407. Pobočné vety, majúc určovať mimo sponu a prísudok všetky ostatnie čiastky hlavních, spájajú sa s tými o mnoho tužšej v jedon celok nežli sriadené a síce tak, že pobočnou vetou bez mála vždy odkazujeme posluchača k tomu, na čo v hlavnej ukazujeme alebo narážame. Podriaditeľné spojky sú dľa toho podnes ešte pravideľne dvojudé, vzťahujúc sa k sebe vospolok, prečo sa i súvzťažnými (correlativae) dobre nazývajú. Prvým údom alebo článkom jejich bývajú ukazovacie zájmena a príslovky od tých odvedené, druhým zase zájmena a príslovky vzťažné i tázacie vzťažne potrebované, na pr. *ten — kto* alebo *ktorý, to — čo, taký — jaký, toľky — kôľky, tu — kde, tam — kam, vtedy — kedy, tak — jak, ztade — zkade, potuď — pokuď.* Prvý član tých i ostatních spojek však veľmi často zamlčujeme a Česi druhý o mnoho radšej opatrujú teraz príklonným *ž* alebo *že* (§. 184) nežli za starodávna a my podnes.

To som k obrane LS a RK podrobne dokázal v Časopise musejnom (r. 1860. Sv. III, str. 313—320). Zamlčovanie ukaz. článu s inými zvláštnosťmi podriaditeľných spojek vysvitne z nasledujúcej nauky.

Pobočné vety stávajú pred hlavními a za nimi alebo vkladajú sa do nich. V prípade tomto vídať obyčajne i pred nimi i po nich čiarku, v onom naopak oddeľujeme ich len jednou od hlavních, na pr. kto neseje, ten neveje; ten neseje, kto neveje; ten, kto neseje, neveje.

1) Podstatná veta.

§. 408. Podstatná veta je vôbec trojaká: isticia, tázacia a spomínacia. Tato nazýva sa ináč i nepriamou či kosou rečou. Ony zase delíme ešte osobite na srastlé a odťažené.

Srastlá podstatná veta isticia označuje také myšlienky, ktorých podmetom alebo predmetom sú osoby alebo veci smyseľné, znamenávané v jednoduchých vetách srastlými podstatnými meny (§. 110) alebo prídavnými a príčastiami potrebovanými miesto oných, na pr.

Kto lže (m. *lhár*), i kradne. Kto nevidí (m. *slepý* či *nevidiaci)*, je nešťastný. Čo ti je súdeno (m. *súdené*, lepšej: *súdená vec* dľa §. 300), neminie ťa. Cti tých, ktorí ti dobre činia m. Cti *dobrodincov* svojich!

Spojkami tej vety sú zájmena *kto, čo, ktorý* a *jenž*, vzťahujúce sa vždy k ukazovacím, náležitým hlavnej vete, a najčastej k *ten, ta, to.* Nominativ a čisté kosé pády toho však veľmi radi zamlčujeme a ty, i keď majú byť predložkami opatrené, zameňujeme pošlými od pňa *i, ja, je,* (§. 173 a 179). Neraz slýchať vo hlavnej vete i z obecných zájmen a číslovek nektoré čo prívlastky, jako: *každý, žiadny, nektorý, všecek, nič* a iné. Osobné *kto* zase nekdy zameňujeme vecným *čo* a síce i v kosých pádoch, označujúc ty u neho pošlými od pňa *i, ja, je,* na pr. ten — čo m. kto, ten — čo *ho* m. koho, čo *mu* m. komu atd. (Srovn. §. 413) Množne či m. *ktorí* Česi o mnoho radšej potrebujú *kdo* než my. Ukazovací živel konečne je pokaždé toho pádu, ktorý prísudku hlavnej vety práve sluší alebo v ktorom by sa objavily srastlé podstatné mena, prídavné a príčastia, keby sa pobočná veta tými nahradila a tak stala buď podmetom buď predmetom jednoduchej vety. Po ukazovacom zájmene hlavnej vety treba teda i povahu pobočnej poznávať, t. j. určovať, jaký podmet alebo predmet tato zastupuje.

Aby sa to aspoň v nasledujúcich príkladoch ľahčej vykonať mohlo, pridané sú do nich ležatým písmom zamlčané v nich tvary zájmena ukazovacieho a krome tých ešte i prísudky a spony.

Kto sa radí, *ten* nezavadí. Čo ťa nepáli, *toho* nehas. Kto mlčí, ten svedčí. Komu sa nelení, tomu sa zelení (Kal. 4, 35, 40 a 51). Čím som sa tešila, to som i stratila. Stalo sa mi *to*, čo sa mi malo stať. Už sa ten oženil, čo sa mi mal dostať. Kto nás rozlučuje, nech mu pán Boh platí (Pís. I, 90; II, 72 a 126). Nekaždý *ten je* veselý, kto v rozkoši žije. Kto tomu príčina, ty mu Boh zaplatíš (m. Bože zaplať! dľa §. 317, č. 2). Nekaždý *je ten* šťastný, čo bohactvom vláda. Kto chudým daruje, pán Boh ho miluje. Kto chudým ukráti, pán Boh ho zatratí (Zpiev. I, 31, 61, 103, 341 a 353). Čo sa už stalo raz, *to* viacej sa nemôže odostať (Hol. II, 18). Šťastný *je ten*, kto vášni jedové nápady iskrou bozkosti hasí. Beda *je tomu*, kto v mori vidí len vodu! Beda *je* tým, kto náruživosťam sa podvolia! Česť mu *buď*, kto *je* verný krajan! Čo komu súdeno, veru ho *to* neminie. Čo hmota tiahne do zeme, *to* buď zemou! Často svet netuší *toho*, čo z mladých svitne duší (Slád. 13, 33, 284, 311, 363 a 380). Koho zasiahol prutom, naraz bolo po ňom. Čo mi dáte, na tom pristanem (Pov. 246 a 363). Ten, kdo do pout jímá otroky, sám je otrok (Kol. I). Žádného *toho* není, kdo by se před ním děsiti nemusil. Nepřipisuj *toho* sobě, čehož nemáš a což máš, tím se nechlub (Kral. k Žalmu 89, 8 a k Řím. 12, 3). Nic *toho* není v světě, čeho by se mysl bezpečně chopiti mohla. Všecko *to* je dobré, cokoli z ruky Boží pochází (Lab. 178 a 264).

§. 409. Odťažená podst. veta isticia zastupuje také podmety a predmety, ktoré by v jednoduchých vetách odťaženými podstatnými meny bolo treba označovať, na pr.

Teší mä to, že si prišiel m. *príchod* tvôj mä teší. Presvedčím sa o tom, že si nevinén m. o *nevinnosti* tvojej. Pros ho o to, aby ti odpustil, alebo: ať ti odpustí m. pros ho o *odpustenie*.

Krome *že, aby* a *ať* neslýchať v pobočných vetách toho druhu žiadnych iných spojek a ukazovací člán v hlavních veľmi zriedka. Spojka *že* znela za starodávna *je-že* a čo taká je vlastne jednotný a srední akkusativ vzťažného zájmena je-nž (§. 65 a 184). Najlepšej vysvitá to podnes ešte ztade, že ju neraz a síce nelen v podstatných než i v iných vetách zame-

ňujeme tázacím zájmenom *čo* užitým vzťažne, zamlčujúc i pred tým ukazovací živel, na pr.

Odpusť mi, *čo* (m. to, *že*) som ťa rozhneval (Zpiev. I, 372). Pán kapitáň nám kázali von z mesta ho vyviesť, *čo* (m. preto, *že*) si už nevedia s ním rady (Pov. 542).

V *aby* je vlastne len *a* spojka, ale jaká, to ťažko určiť. Najskorej vznikla z *ať*, prišlej ostatne též už o koncové *i* (§. 77, č. 3). Ta sa totižto s aoristom slovesa *byť* o mnoho lepšej hodí k opisovaniu vymienočného spôsobu (§. 276) než či slučovacie či odporovacie *a*. Niet-li to pravda, slýchať u nás *ať* len s oznamovacím spôsobom i to riedšej než u Čechov (§. 321). *Že* napokon potrebujeme též s vymienočným spôsobom či s *bych* a síce tam, kde o obsahu pobočnej vety pochybujeme, pokládajúc ho len možným (§. 5 a 322).

V pobočných vetách, zastupujúcich odťažené podmety, objavuje sa dľa toho *že* s oznam. alebo s vymien. spôsobom po hlavních, znejúcich neosobne prísudkami: boleť, mrzeť, těšiť; hovoriť sa, spomínať sa; stať sa, videť sa, zdať sa; vidno, známo, zjavno, isto, možno, milo, dobre; div, chyba, pravda, obyčaj a podobnými. *Aby* sa zas ozýva po: museť, slušať, svedčiť sa; slušno, nemožno, treba a pod. (§. 396, č. 2) Krom ukaz. zájmena zamlčujeme v hlavních vetách toho druhu zhusta i sponu (§. 308, č. 4), na pr.

Teší mä, že ste sa do mojeho chudobného príbytku uponíži-*l* (m. -*li* dľa §. 325. Kal. 68). Pravda, že chcem zostať básnik (Hol. I, 14). Prišlo mu na pamäť, že by sa mu svedčilo rodičov navštíviť. Zdalo sa mu, že sa potvora na človeka ponáša. Kráľovna, div, že od zlosti nepukla (Pov. 78, 271 a 420). Dobre, že sa len nezajde. Otec, div, že z nôh nepadá. Mrzí mä, že mňa Šťastena otrokyňou volá. Milo mi, že sa strany mojej držíš (Slád. 196, 203, 322 a 335). Vraví sa, že v stisku ranený padol. Je neomyľná vec, že jeho slovo nadprirodzeným mocam rozkazuje. Neslušno, aby hostí tak vzácnych naša mrzela otázka. Jeho obyčaj, že bez ohlásenia mnohé pretrhne radenia (Žel. 26, 30, 38 a 43). Nejhorší chyba našeho věku ta jest, že nemoc svou tají (Kol. 323). V světě býti musí, *aby* jedni panovali a druzí poddáni byli (Lab. 202). Není možn-*é* (m. -*o* dľa §. 308, č. 4) člověku, aby se sám od hříchu očistil (Kral. k Job. 14, 2).

Zastupujú-li pobočné vety podstatné predmety odťažené, slýchať v nich *že* alebo *že by* po hlavních, vynikajúcich osobnými prísudky: mluviť, rozprávať, spomänúť, zapomänúť, sľúbiť, javiť, mysleť, nazdať sa, domnievať sa, hádať, tušiť, badať, znamenať, čuť, cítiť, videť, vedeť, veriť, uznať, poznať, vyznať, oznámiť, ukázať, dokázať, svedčiť, presvedčiť, odpustiť a podobnými. *Aby* a miestami i *ať* zase je v užitku po: chceť, nechať, kázať, dovoliť, dopustiť, ustanoviť, napomänúť, prosiť, žiadať a podobných, na pr.

Ja som sa nazdala, že pole horelo. Tvoja mati odkázala, že som chudobná. Znamená, *že* mi Boh dobre dá; a ja si tak myslím, *že* vyžínať musím. Ja to už teraz viem, že som sa sklamala (Pís. I, 37, 85; II, 85 a 108). Že vládnem krásou čarnou, svet vraví. Len krčové strhávanie svedčí o nej, že je živá. Pamätaj, že je cesta cnosti úzka! Vedz, že vina s sebou vždy pokutu nosí! Zná to svet dobre, že ste nám rodina (Slád. 67, 135, 335 a 345). Pán Potocký kázal, aby bolo ticho (Kal. 44). Všecko to javí, že v mysli jeho dozrieva nečo neobyčajného. Hlas ten vyzradzuje, že ho vyráža ktosi ešte mladý. Tuší, že nemé sú shovory ony (Žel. 11 a 52). Ja by som nechcela, že by (m. častejšieho: aby) ste mne vy pohynuli. Šuhaj sľuboval, že bude hľadeť svojím časom sa jej odslúžiť. Prosili kráľa, aby ich pustil sveta skúsiť (Pov. 65, 410 a 515). Nechce Bůh, aby kdo bližního svého pomluvami z poctivosti svláčel (Kral. k Deut. 22, 18).

§. 410. Odťažené podstatné vety isticie nezbavujeme len ukazovacieho než neraz i vzťažného živlu spojek im náležitých, t. j. pobočné vety jejich spájame s hlavními často asyndeticky (§. 398). Spájaním tým prešlo viacej hlavních viet v partikuly. Takého pôvodu sú predne *bodaj* a *nech*. U prvej z tých totižto zamlčujeme stále podriaditeľnú spojku *to — aby*, u druhej zase *to* alebo *toho — ať* (§. 321). *Hádam, myslím* a *tuším* bez *to — že* rovnajú sa príslovke *snáď*, vzniklej ostatne též z prísudku hlavnej vety, ktorá kedysi takto znela: to je snáď (= snadnosť, ľahkosť) a buď *že* buď *aby* mávala za sebou. Podobne sa vyvinula primerená jej nem. príslovka viel-leicht. U *zdá* a *a-zda* krome *to — že* zaniklo i zájmeno zvratné *sa* (§. 327). Hláska *a* pred *zda* či v a-zda objavuje

sa i v a-snáď a síce pleonasticky všade tam, kdekoľvek jej ani čo slučovacej ani čo odporovacej spojky netreba. Že ju tak vôbec veľmi často slýchať, to vysvitá dosť už z §. 402. U *div, dobre* a *pravda* zaniká zas i spona *je*. Prvé dve z tých slov málo sa lišia významom svojím od príslovky *skoro*, avšak s tvrdivým prísudkom tak, že na pr. „div alebo dobre som nezahynul" bezmála to značí, čo: skoro som zahynul. *Pravda* asyndeticky je roveň i spojke *síce* i príslovkám *iste, ovšem*. Imperativ *buď* takže potrebovaný nahradzuje spojku *lebo* (§. 400, č. 3), *veď* zase *však, veru* alebo *ver* napokon príslovky *iste* i *ovšem* (§. 272). Ty a podobné partikuly vstavujú sa (§. 403) zvätša bez čiarok do tých viet, ktoré im čo hlavním boly kedysi podriadené, na pr.

Veď by ti ja povedala, ale by mä matka lála. Bohatá *veru* bude pyšná. *Dobre* sa to moje srdce za tebou nezblázni. *Dobre* mi nerastú na mej hlave huby. *Div* sa neochvátil môj koník plavý. Budem mať krpce *hádam* (Zpiev. I, 88, 126, 171, 222, 291 a 333). *Ažda* vidz tamže na str. 87, 177, 186, 193, 239; *asnáď* na 202 a inde. Poslala ti *pravda* (m. a v. *síce*) gazdina varené žaby, hady na obed, ale som ich ja vykydla na zem. Zle mu *pravda* nebolo. Ja som *pravda* tam nebol. Od smadu a hladu *dobre* tam už nezahynula. U mňa sa ti *veru* nezadrieme. Žijú *hádam* až podosiaľ (Pov. 40, 41, 174, 200, 202, 349 a 352). *Veď* ho, *hádam*, neideš jesť. Túžba šlechetná, *ver*, neuňiera. *Veru* sa čudujem vám múdrym (Slád. 202, 259 a 342). To je *pravda* bezočivosť (Kal. 56). *Pravda*, pašou lepšou lepšie sú ovce (Hol. I, 3). Ona sa smiechom *div* neudusila (Žel. 44).

§. 411. Tázacia podstatná veta objavuje sa vždy tam, kde je či výroková či slovná otázka (§. 327 a 328) podriadená inej vete či isticej či též otázkovej. Ona sa preto dobre menuje i nepriamou či kosou otázkou. Priama otázka totižto je vždy sriadená s druhou vetou a liší sa od kosej nelen dľa §. nasledujúceho než i delidlami, mávajúc před sebou vždy dve badky a za sebou znak otázky. Kosú otázku naopak delievame od hlavnej vety čiarkou a len tam opatrujeme znakom otázky, kde je hlavnia veta též tázacia, na pr.

Matička sa dcéry prezvedá, kde tak zavčas rána bola (Slád. 203). Přiamo znelo by to nasledovne: Matička sa dcéry prezvedá: kde si tak

zavčas rána bola? Neviem, kde mä Boh svetom povodí. Kto ho vie, kde tvôj človek chodieva? (Slád. 195 a 250.)

Tázacie vety podstatné sú ostatne též buď srastlé buď odťažené. Ukazovací živel spojek obom náležitých též obyčajne zamlčujeme, vzťažným nelišia sa odťažené od otázok výrokových a srastlé od slovných, na pr.

Ani už to neznám, *či* je duša vo mne (Pís. II, 91). Neděje-*li* se kde komu křivdy, doptával sem se (Kral. k Job. 29, 16). Ukáže čas, *zdali* dojde cíle (Kol. 456). — Nevie tvoja mať, *komu* ťa chovala. Kto ho vie, *zkade* to pošlo? Kto zná, *čo* zajtrok životu pripraví? (Slád. 121, 144 a 318) Dosti som myslela, *kde* bych ťa videla (Pís. II, 65). Povedzte mi, ľudia Boží, *kam* ten švárny Janík chodí! (Zpiev. I, 340.)

§. 412. Kosâ reč záleží v takých podriadených vetách, z ktorých pobočná obsahuje v sebe podstatu zvätša minulých, riedšej budúcich výrokov či našich či cudzích. V hlavnej vete jej slýchati vždy nektoré zo sloves, znamenajúcich *mluvenie*, *myslenie* a *písanie*, ukazovací živel spojek naopak málo kedy. Vzťažným článkom tých býva *že, aby* a tázacie *či, -li* a *zdá* so zájmenami a príslovkami tohože smyslu, a síce tyto vždy tam, kde sa kosá reč týka otázok. Spomína-li sa v nej rozkaz, žiadosť alebo vôbec úmysel nejaký, náleží jej *aby*, všade inde *že*. Pobočnú vetu od hlavnej odlučujeme pravideľne čiarkou.

Štefan Adamovi povedal, *že* mu strýc odpovedal, *aby* si pán vicišpán svoje veci sám usporiadal. Darmo to ľudia hovoria, *že* hriech na Uhriech a pokuta v Poľskej (Kal. 65 a 80).

V priamej reči naopak vyslovujeme či svoje vlastnie či cudzie, či nekdajšie či budúce výroky zcela tak, jak práve znely alebo jak by kedysi maly zneť, t. j. nepodriadzujeme ich tej vete, ktorá sa v nepriamej reči hlavňou objavuje, než sriadzujeme s tou, kladúc po nej zvätša dve badky, riedšej pausu pred ňu, stojá-li totiž ony pred touto. Krome toho opatrujeme ešte ony výroky neraz i znakom citovania, nazývaným u Nemcov i husími nôžkami, na pr.

Helena kričí: dievka spať! (rozumej: *iď* alebo *choď*) Ja viac už s vami nejdem bývať — Martin svojim smutne vraví (Slád. 132 a 250). Žiadon sa nepýtaľ: „šuhaju, čo ti je?" (Zpiev I, 200). Nepriamo znely a vypadaly by príklady ty nasledovne: Helena kričí, *aby* dievka šla spať.

Martin svojim smutne vraví, *že* s nimi už nejde viac bývať. Žiadon sa nepýtal, *čo* je šuhajovi.

Kosá reč líši sa dľa toho i pomerom osobným od priamej, ale len tam, kde vyniká patričnými sebe spojkami. Asyndeticky naopak drží sa ona pomeru osobného v priamej obyčajného a to tak, že sa hlavnia jej veta objavuje vstavkou (§. 403). Stále tak slýchať menovite: *reku*, *praj*, *vraj* s čes. *vece* (§. 205 a 282) a často *povedá*. Na vzájem ozýva sa zase nekedy spojka *že* v priamej reči, na pr.

Pocestní zpytujú sa vám, *že* čo tu slýchať? Či by som sa vám, *reku*, na voľač nesišiel? Ja, *vraj*, mám všetkého dosť. Tu, *povedá*, v tejto izbe budeš teraz bývať (Pov. 95, 129, 262 a 274). Tam ti budú, *vraj*, pekné hostiny (Slád. 202).

2) Prívlastková veta.

§. 413. Prívlastková veta je též trojnásobná: určovacia, doplňovacia a nepravá.

Určovacia veta prívlastková nazýva sa dobre i prídavnou preto, že zastupuje alebo nahradzuje sriadené prívlastky označované v jednoduchých vetách zvätša prídavnými meny (§. 343). Pobočná veta jej vzťahuje sa teda vždy k nejakému podstatnému menu alebo k inej podstatne vzatej čiastke reči, najmä k zájmenám osobným a prídavným i príčastiam v hlavnej vete; čím sa od srastlej podstatnej vety, zastupujúcej alebo nahradzujúcej vždy nejaké podstatné meno (§. 408), značne líši.

Srovnaj na pr. „Človek ten, ktorý lže, i kradne“ s podstatnou vetou dotčenou: Kto lže, ten i kradne. Pobočná veta tejto rovná sa podstatnému menu *lhár* čo podmetu jednoduchej: lhár i kradne; onej naopak prídavnému *lživý* čo prívlastku též jednoduchej: lživý človek i kradne, vyjmúc ovšem to, čím sa pobočné vety od takýchže čiastok jednoduchých viet vôbec rozoznávaju (§. 406).

Vzťažným živlom spojek náležitých prídavnej vete bývajú najviac zájmena: *ktorý*, *jenž*, *jaký*, *koľký*, *čo* a čes. i *ježto*; riedšej príslovky: *kde*, *kam*, *keď*, *kade* a podobné; zo spojek len *že* a *aby*. Prvé štyri z nich objavujú sa vždy v rode a čísle primerenom tomu menu alebo zájmenu hlavnej vety, ku ktorému sa práve vzťahujú; pádom ich naproti riadi vždy prísudok pobočnej či tej vety, ktorú začínajú. *Čo* a *ježto*, stávajúc

m. oných a síce nelen čo nominativov než i čo kosých pádov, sú neskloniteľné. Príslušný pobočnej vete pád, číslo a rod nezračí sa teda na nich než na pridávanom k nim zájmene tretej osoby tak, že na pr. riekame: čo *ona* m. ktorá, čo *ho* m. ktorého, čo *ich* m. ktorých atd. Nominativy onoho zájmena však obyčajne též zamlčujeme, riedšej akkusativy. Ukazovacieho živlu *ten*, *ta*, *to* zas i kosé pády zriedka sa ozývajú v hlavnej vete. Príslovky dotčené zastupujú vždy len kosé pády vzťažných zájmen, na pr. *kde* lokaľ, *kade* tenže s *po* lebo instrumentaľ (§. 384) atd. *Že* rovná sa i tu nesklonnému *čo* (§. 409). U *aby* konečne slýchati vždy len kosé pády zájmena *on* čo náhrady vzťažných, na pr.

Není toho manželství, *aby* se *v něm* (m. *v ktorom* by sa) nepřihodilo něco odporného (Did. 244). Zajde ten mrak, *čo* tvoje slnce kryje. Čas ešte príde, *kde* Sitno sa stane vrchom diabelským. Čas ešte príde, *kde* Sitno sa stane hradom odkliatym. Blaženosť, *ktorá* druhých neblaží, je ubohá. Kto mi vráti zašlé doby, *čo ich* mladosť zmárnila? Nie je on z tých, *čo* hája sa bojá. Sú vám blaženstva večné minuty, *ktorých* v nízkej chalupe niet. Slasti majú sedliacke kúty, *ktorých* v palácoch nevideť (Slád. 15, 34, 112, 124, 139 a 231). Otvorená dosaváď, *kade* šiel s nimi, ešte je diera (Hol. II, 43). Mokré sú chodníčky, *kade* ja chodievam. Šťastný je to človek, *čo naňho* pozeráš, *čo* sa *s ním* shováraš. Daj mi, Bože, ten dar, *čo* ťa ja prosím *zaň!* Aj ta zem plakala, *čo* sme stáli *na nej*. Nešťastná hodina, *keď* som sa rodila (Zpiev. I, 61, 70, 85, 110 a 211). Už mä vyprávate do cudzej krajiny, *kde* nemám rodiny. Ale si ja chovám čiernu vlastovičku, *čo ona* vykoná to mému srdiečku. Potešže mä takým, *čo ho* v srdci nosím. Teraz mä taký vzal, *čo* som *ho* nechcela (Pís. I, 74; II, 110, 116 a 126). Ukazovala si mužovi ty vretena, *čo* jeho dievka napriadla (Pov. 13). Oběšen jest Naaman na té popravě, *ježto ji* (m. *ktorú*) byl učinil Mardocheovi (Výb. I, 631).

§. 414. Doplňovacia veta prívlastková zastupuje alebo nahradzuje podriadené prívlastky vôbec a doplňovacie (§. 357) osobite. Pobočná jej veta určuje teda zvätša len také podstatné mena hlavnej vety, ktorým primerené slovesa lebo prídavné mena doplňku potrebujú, jako: rada, radosť, znak a iné

proti: radiť, rád a značiť. Najviac sa ponáša na odťaženú vetu podstatnú vôbec a predmetnú osobite (§. 409), lišiac sa od nej len tým, že sa ta vždy vzťahuje k slovesám a prídavným menám podmetným hlavnej vety, na pr.

To bude znak, že sa vám narodila dcéra (Pov. 65) líši sa od podstat ej vety dotčenej len podstatným menom *znak*, ktoré by sa v tej nahradzovalo slovesom *značiť*: to bude značiť, že atd. Že je konečne pobočná veta onej skutočne prívlastkovej povahy, videť z primereného jej prívlastku *narodzenia-sa* v tejto jednoduchej: to bude znak narodzenia-sa vám dcéry.

Mimo *ať* slýchať i v doplňovacej vete prívlastkovej *že* a *aby* čo vzťažné živly spojek a to tak, že sa primerený tým ukazovací článok též často zamlčuje, na pr.

V tej *nádeji* vždy som postavená, že ho nekdy uzrem smutná, neveselá. Sama si si *vina*, že si odkladala do nového vína. Že je čas lúčenia, na *známosť* nám dáva (Zpiev. I, 113, 116 a 377). Donesie nám *novinočku* takovú, že na vojnu verbujú. Vrabec jej tu *radu* dal, aby len zaň išla. Ty si sama *príčina*, že sa mi ta šabľa zapáčila (Pís. I, 50, 111 a II, 89). Odpusť tuto *svojhlavosť* malú, že chcem sa radšej oproti žiaľu než proti kráse prehrešiť (Slád. 39). Šiel *chýr*, že sa sišli. Len jednu *chybu*, ach (§. 403), má tento národ, že sa rád trhá (Žel. 6 a 25). Gazdina nás má v *podozrení*, že ti ja pomáham. Už ani nemáme *nádeje*, že by sa dožili chleba (Pov. 42 a 389).

§. 415. Nepravé prívlastkové vety sú vlastne samostatné iným len zovnútorne podriadené a lišia sa od predošlých pravých tým, že sa nevzťahujú k jednotlivým čiastkam než ku celému obsahu predchádzajúcich viet. Spojkou jejich je tázacie zájmeno *čo* vzťažne potrebované, a síce vždy srednieho rodu jednotného čísla a toho pádu, v ktorom by *to* stálo, keby sa vety, ktorých sa to týče, sriadily, čo sa u nás o mnoho častej deje než u Čechov, zvyklých už odo dávna podriadzovaniu onomu, na pr.

Velebnosti Boží se dotýkáte, *což* (m. *a to*) vám na dobré nevyjde. Pansky sobě nad stádem Božím počínají, *k čemuž* (m. *a k tomu*) jim falešní proroci napomáhají (Kral. k Num. 16, 11 a k Jer. 5, 31). Dějiny nám psali, *zač* (m. *a za to*) se jim naše jídlo národní předkládá (Kol. 490).

3) Príslovečná veta.

§. 416. Príslovečná veta, zastupujúc alebo nahradzujúc príslovečné určenia priestoru či miesta, času, spôsobu a príčiny, je vôbec štvoraká: priestorná, časová, spôsobová a príčinná (Srovn. §. 336—339).

Priestor určujúce vety spájame príslovkami priestornými: *tu, tam, ta — kde; tam — kam, kde; tade — kade, potuď — pokuď* a podobnými, na pr.

Kde si zmokol, *tam* sa suš (Pís. I, 47). Choď ho hľadať, *kde* sa schoval (Slád. 212). *Kde* ty pasieš, na krásu *tu* pastucha nedbá (Hol. I, 30). *Kde* niet, *tam* ani smrť nebere. *Kde* sa dobre vodí, *ta* sa rado chodí (Kal. 24 a 75). *Kam* voda má spád, *tam* teče (Did. 204). Vyžlata slídí, *kudy* zvěř běžela (Kral. k Jer. pl. 4, 18).

Ukazovací živel spojky zamlčujeme i v iných príslovečných vetách. On jest ostatne v tých pravidelne príslovečného tvaru, nektorého z posuď obyčajných pádov naopak len výnimkami a menovite tam, kde ho opisujeme, riekajúc na pr. na tom mieste m. tam, od toho času m. odtedy, tým spôsobom m. tak a pod. V podstatných a prívlastkových vetách naproti objavuje sa tenže živel príslovkou len nekedy, jako na pr. *tak* m. *to* v tejto podstatnej: Ja si tak myslím, že vyžínať musím (str. 252). Po tom sa dajú príslovečné vety od podstatných a prívlastkových najľahčej rozoznať.

§. 417. **Čas** určujúce vety príslovečné sú trojaké: rovesné, predchodzie a následné dľa toho, že dej pobočnou vetou označený buď do jednoho a tohože času spadá s oznámeným hlavňou buď že sa onen od tohoto skorej buď neskorej stal.

1) Rovesné vety spájame príslovkami: *vtedy, tedy, teď, to, tu — kedy, keď* (§. 321), čes. *kdy-ž; potuď, zatiaľ, zatáď — pokuď, pokiaľ, zakáď, kým* (§. 386), zbytočne i *po-kým, počím* a podobnými, na pr.

Vtedy je čas ružičku trhati, *keď* kvitne. Takej (t. bitky) viac nebude, *kým* svet svetom bude (Zpiev. I, 143 a II, 403). *Kým* sestrička s vínom prišla, už z bratríčka duša vyšla (Pís. I, 142). Pohrabkáva si žrebec mladý, *počím* ho šuhaj napája (Slád. 250). *Keď* sa zvery prebudily, *tu* vidia zabitého pána (Pov 5).

2) V predchodzích vetách slýchať spojky: *potom* (t. *čase*

dľa §. 386), *teprv* — *keď, čo, čím, jako, jak, až; odtedy, tomu* — *čo, jako, jak; sotva, ledva,* ináč *sotvy* a *ledvy* (§. 69 a 74) — *už,* na pr.

Sotvy reč ta z úst jej vyšla, *už* obluda nosiť išla (Žpiev. I, 10). *Ledva že* to dopoviedala, bolo po nej. Ešte sa len brieždiť počalo, *už* bol na nohách (Pov. 49 a 501). Ej, *až* za jednu misu zedol, priam na jedno líčko zbledol (Pís. I, 141). Hojže Bože, jak to smutno, *keď* sa mladosť pominie! Už štyri a dvacať hodín minulo, *jako* zmizol z môjho domu (Slád. 123 a 143). Ľubko prišiel hneď, *jak* čul hvizd. *Čím* ťa vidí, zas jej vykvitnú ruže na lícach. *Odtedy, čo* ste opustili poctu jeho, zmizla celá rozkoš (Hol. I, 15, 27 a II, 42). Je *tomu* dávno, *čo* si nevídaná (Žel. 54). *Potom, když* ji v ohvězděné uzřím podobě, slasť a rozkoš věčně pěti budu. Svět *teprva* je slaviti počal, *když* už v temném byli hrobě (Kol. 366 a 424).

3) Následné vety spájajú príslovky: *driev, drievej,* ináč *prv, skôr* alebo *prvej, skorej toho* (t. *času* dľa §. 354 a 386) — *než, než-li, až, kým* i *čím,* na pr.

Päty mu ukážem *prv, kým* mi bude môcť povedať, že atd. (Kal. 39). *Skôr* vrana jak slávik bude spievať, *než* jeho moja fajfara prestane slávit (Hol. I, 6). Košíkov na sto rozdala, *až* starou dievkou zostala (Slád. 325). Veľa vody ujde, *kým* ja k tebe prijdem (Pís. II, 119). *Dříve* tuším (§. 410) slunce jasné svadne, *nežli* žel můj schladne (Kol. 341).

§. 418. **Spôsob** a síce dľa jakosti a koľkosti určujeme vetami srovnávacími a súslednými.

1) Srovnávacie vety sú buď isticie buď vymienočné. Onými oznamujeme, že sa srovnané osoby alebo veci činnosťou lebo vlastnosťou nejakou skutočne buď rovnajú sebe vospolok buď prevyšujú jedna druhú. Vymienočnými naopak dávame na javo, že sa nám to o srovnaných osobách alebo vecach len zdá či že sa ony činnosťou lebo vlastnosťou nejakou len ponášajú jedna na druhú. Isticie vety srovn. spájame súvzťažnými zájmeny a príslovkami: *taký, toľký, tak, toľko, to* — *jaký, koľký, jako, jak, sťa, koľko, čo;* po komparativoch hlavnej vety: *než, než-li* i *neže-li.* Vo vymienočných slýchať vedľa vzťažných

živlov dotčených spojek vždy aorist *bych: jako bych, sťa' bych, než bych* atd.

Príklady. Ani *tak* nesvitá, *jako* svitávalo. *Jako* budeš hospodáriť, *tak* ti budem jesti variť. *Koľko* ona vláskov prehrnula, *toľko* ona slzami ronila (Zpiev. I, 110, 317 a II, 22). Nech sa ti *tak* vždy vodí, *jak* spevmi si naňho pamätný. Kto *jaký* má zvuk, *také* aj piesne vydáva (Hol. I, 6 a 101). Hostinský bežal, *čo* mu len para stačila. Prichodziemu odvážili *toľký* kruch zlata, *koľký* sám zavážil. *L'ahšie* si vykračoval s plným vrecom, *jako* (m. *než*) tam idúci na prážňo (Pov. 94, 138 a 381). *Inakšie* L'uta viazať musia sväzky, *než* sú slabé väzby súsedskej lásky (Žel, 12). *Čo* hlava, *to* rozum (Slád. 338). *Čo* fígeľ, *to* groš (Kal. 103). Já jsem živý v mnohem *větším* světě, *nežli* závisť dopustiti může. Já jsem synem *sylnějšího* rodu, *nežli* závisť pomysliti schopna (Kol. II, 38).

Milá mladosť! Ver si sa stratila, *jako by* som kameň do vody hodila (Pís. II, 35). Čertovou Svadbou dážde sa lejú, *jak by* sa pretrhol oblak (Slád. 94). *Tak* šiel rovno, *sťa by* ste stríhali. (Pov. 520). Každý zvlaštneho pána *radšie* volí, *než by* sily schatrnené v rode zdrobnenom jednej poddaly sa vôli (Žel. 25).

2) V súsledných vetách objavuje sa jakosť a koľkosť účinkom alebo výsledkom činnosti a vlastnosti označenej hlavňou jejich vetou. Ukazovacím živlom spojek neliší sa ta od srovnávacích, vzťažným bývajú v pobočných: *že, až,* riedšej i *ež, aby* a po komparativoch *než aby*. Nekedy sa *že* i zamlčuje, na pr.

Ptáčence *tak* spievaly, *že* sa hora ozývala (Zpiev. I, 321). Mám štyri kone vrané, *že* je radosť hľadeť na ne (Pís. II, 132). Bolo mu dobre, *že* si ani sám lepšie nežiadal (Pov. 7). V tom zahrmí, *až* zem sa celá začínala strásať (Hol. II, 9). Pleštil kořistí o zem, *až* se střásla (Hol. 559). Svět není *tak* velký, *aby* snesen, ani *tak* vzácný, *aby* oželen býti nemohl (Lab. 264). Pomezí *menší* bylo, *než aby* jim k přebývání postačilo (Kral. k Jos. 19, 47). *Tak* chudiatko ta deva narieka, dobre že sa len nezajde (Slád. 196). *Tak* žral, div sa neochvátil, môj koník plavý (Zpiev. I, 171). V predposledňom príklade je *že* raz, v posledňom naproti dvarazy zamlčano: pred *div* a po ňom a síce tuto s *je* a s *to* dľa §. 410.

§. 419. Dľa vzťažnosti určujeme spôsob vetami pomernými, obmedzovacími a ohľadnými.

1) Pomernými vetami oznamujeme to, že činnosti alebo vlastnosti vyslovenej hlavňou jejich vetou práve tak pribýva lebo ubýva jako znamenanej pobočnou a naopak. Spojkou jejich je *tým*, zriedka, i to len nesprávne, *to — čím* (§. 389, č. 2). Jak hlavnia, tak i pobočná veta jejich obsahuje vždy nejaký komparativ, na pr.

Čím *dálej* šiel, tým bolo nešťastie *väčšie*. Čím *viac* myslel, tým *väčšmi* sa mu hlava mútila. Čím sa *viac* díva, to kačka blížej k brehu ide (Pov. 130, 402 a 454). Čím schod *vyšší*, tým pád *ťažší* (Bern. 306). Pověst čím *dále* běží, tím se *více* silí a roste (Kral. k Jos. 22, 11).

2) Obmedzovacími vetami vyhlašujeme medze činnosti lebo vlastnosti označenej hlavňou jejich vetou buď za rovné vytknutým pobočnou buď za užšie o tyto. V prípade prvom spájame ich my príslovkami *toľko, natoľko — koľko, nakoľko, čo;* Česi radšej priestornými *potud — pokudž* než primerenými našim. *Tak dalece — jakož* vznikly u nich nasledovaním nem. *insofern — inwiefern*, znejúcich i s *weit* m. *fern*. V prípade druhom zovú sa obmedzovacie vety vynímacími, vynikajúc spojkami: *bez toho — aby, že by*, čes. radšej sriaditeľnou *aniž; krome toho, chyba to, len to* a *mimo to — že, čo, aby*, na pr.

Koľko sa mohlo videť, pletený skvel sa na hlave vienok. Žiadnemu neodojmite život, *krom by* (m. krom *toho, že* by) na vás oboril sa (Hol. I, 111 a II, 153). Všetkým činom sa mu tak vedlo jako jeho bratovi, *len že* nezaklial (Pov. 10). Na odstranění této překážky již od 75 roků pracováno *bez toho, aby* se bylo cíle dosáhlo (Lichard).

3) Ohľadné vety oznamujú, že činnosť alebo vlastnosť, o ktorej hlavnia jejich veta znie, je primerená obsahu pobočnej. Ta sa počína príslovkou *jako, jak* vzťahujúcou sa ku *dľa toho* v hlavnej. Také vety však i u Čechov zriedka slýchať, na pr.

Jakž kdo co při sobě zná, *podle toho* leká se a děsí ledačehos (Kral. k Gen. 43, 17).

§. 420. **Príčinu** skutočnú označujeme príčinnými vetami isticími, možnú vymienočnými, pripustenú pripustivými, logickú dokazovacími a mravniu účelnými.

Isticie vety príčinné a dokazovacie spájame jednako a síce príslovkami vzťažnými: *že, čo* (§. 409), *keď* (§. 417), čes. i *ježto, jelikož* a *poněvadž*, zamlčujúc obyčajne primerené im ukazovacie: *preto, zato, potom, tým, vtedy* a podobné, na pr.

Ďakujem ti, *že* si mňa od smrti odkúpila. *Že* ja musím na vojnu ísť, plače rodina (Zpiev. I, 325 a 362). *Že* si lyhal, *zato* ťa trest neminie (Pov. 139). Čo sa má človek zastavovať na krátkom lebo dlhom veku, *keď* raz dostane život, večne trvať majúci? (Hol. I, 210)

§. 421. Vymienočné vety pobočné buď znejú rozkazovacím spôsobom buď sa rovnajú tázacím s *-li*, časovým s *keď* a srovnávacím s *jak* (§. 322, 411, 417 a 418) alebo sa počínajú spojkou *jest-li, jest-li-že* a *je-že-li*.

Jest-li vzniklo z odťaženej vety tázacej: jest-li to, spájanej asyndeticky či bez *to—že* alebo *čo* (§. 409 a 410) s náležitou k nej pobočnou. Znie-li teda na pr. porekadlo: povedz pravdu, prebijú ti hlavu s *jest-li* či takto: jest-li povieš pravdu, prebijú ti hlavu; vzniklo z nasledujúcich troch viet zamlčaním v nich slov ležate tlačených: jest-li *to, že* povieš pravdu, prebijú ti hlavu. Vysvitá to dosti jasne ešte z jest-li-že a je-že-li, kde sa vzťažný živel spojky *to—že* podnes ozýva.

Ukazovací živel spojek vymienočných: *to, tak, teda, nuž* a pod. skoro vždy zamlčujeme. Vzťažný *keď* prichádza zvätša o *ď* pred *bych* (§. 321) a *-li* stáva vždy pred týmto, na pr.

Keby sa prebudila, beda by nám bolo (Pov. 122). *Keby* ste reknúť chceli, strieborný ten prsteň vám dám (Slád. 195). *Keď* pán Boh dopustí, aj motyka spustí. *Keď* máš škodu, o posmech sa nestaraj (Kal. 21 a 72). Škoda by ťa bolo, *jak* si nohu zlomíš. *Vezmi* mrcha ženu, do pekla ťa vtiahne (Zpiev. I, 174 a 206). Každý dobrý hospodár varuj sa tých vecí, nechceš-*li* své gazdovstvo vyniesti na pleci (Pís. II, 69). Zahyň, *jest-li* klam vyrekneš! *Jak* Srbsko padne, *nuž tak* k nám ujdeme (Žel. 63 a 79). *Jest-li* by víťaztvom hoveť nám nechcelo šťastie, zomrime! (Hol. I, 62)

§. 422. Pripustivé vety pobočné znejú též neraz rozkazovacím spôsobom a s *keď* i *keby*, lišiac sa od takýchže vymienočných len spojkou *preca*, ktorá hlavnej jejich vete vôbec náleží, ale zamlčuje sa často. Krome *keď* a *keby* počínajú sa ony i vzťažnými živly: *čo, ač* m. *a-čo, ačkoľvek* m. *a-čokoľvek* a inými složenými s *koľvek*, čes. *koli*, jako: *kam-koľvek*,

kde-koľvek, jako-koľvek a podobnými; dálej vzniklými z prísudkov nekdajších hlavních viet, spojených asyndeticky s náležitými k nim pobočnými, jako: *nech* z nechaj toho — *ať* (§. 321 a 410); *choť, choci, choc* zo chci to — aby (§. 292 a 410); *treba, trebas, trebars* najskorej dľa *jest-li* (§. 421) z treba-li je toho, treba-li je asi toho — aby. Jest-li to pravda, vzniklo *r* v *trebars*, znejúcom ináč i *trebar* a bez *tre* i *bárs* a *bár*, z *l* (§. 99) tázacej spojky *-li*.

V *choťas* možno proti §. 292 spatrovať i imperativ *choť* spojený s *as* m. *asi* (§. 77, č. 3) v jedno slovo. *Hoci* a *hoc* m. *choci* a *choc* sú práve tak chybné tvary jako ne-hať m. ne-chať (§. 225).

V češtine napokon objavuje sa pripustivou spojkou i *by* a *by-ť*. Že ta též podobne práve vyloženým a síce zo slovesa *byť* vznikla, o tom niet prečo pochybovať; ale jako menovite, to ťažko určiť, na pr.

Choci som ja kráľova dcéra, *preca* pochovám telo dobrého človiečika (Pov. 321). Ja sebe spievam, *hoc* mä psota bije. *Trebas* som ledakto, nechcem ledakoho. *Nech* by malo sto zlatých, za muž ho nevezmú (Zpiev. I, 61, 83 a 271). Nepôjdem ja za muž, *trebars* by mä chceli (Pís. I, 68). Duch tvôj neumiera, *bárs* telo padlo k pokoju. *Čo* aj padne život cnosti zasvätený, aspon padne svätý (Slád. 122 a 333). Polaban, *ač* sa prácou potí, vždycky len *preca* živorí a psotí (Žel. 25). *Bár* mnoho bys pojedol kohútov, *preca* nezvládaš, *čo* si rozduješ ústa a hrdlo (Hol. I, 27). Peklem jim *hroz* neb pěkně jich *pros*, nic nespravíš (Kral. k Mat. 11, 17).

§. 423. Účelné vety pobočné obsahujú najčastej *aby*, riedšej *ať* a *leda* len m. *len preto — aby*. Z a-by však vynechávame neraz *a* lebo *ať*, vzniklo-li totiž a-by z ať-by (§. 409) dľa ke-by z keď-by. Hlavnej vete jejich častej sluší *k tomu* a *na to* než *preto*, ale zamlčuje sa též obyčajne, na pr.

Dával pozor, *aby* nevykypelo. *Aby* ťa za mnou clivo nebolo, dám ti z vlasov jedon na pamiatku. Nech ťa pán Boh požehná, *aby* si bol šťastným na svete (Pov. 95, 157 a 312). Čo vás *k tomu* privedlo, *aby* ste odo mňa bočil? (Kal. 76) Veď som sa vydala, *leda* muža mala (Zpiev. I, 260). Ne-*preto* si spievam, *bych* veselá bola; ale *preto* spievam, *bych* žiale zabola. Pusti chrta po vôli, *ať* zajaca dohoní (Pís. II, 125 a 129).

Sťahovanie a skracovanie viet.

§. 424. Zo sťažených (§. 404) viet podriadených najmä nasledujúce potrebujú výkladu:

1) Srovnávacie isticieho smyslu (§. 418, č. 1) a spoločného prísudku. Ten v pobočnej vete jejich stále zamlčujeme, najmä i vtedy, keď sa od obsaženého hlavňou vedľajšími vecmi, jako: časom, číslom, osobou, rodom, stupňom atd. i liší, na pr.

Ach vek mladý skoro minie jako kvet na ďateline! Krajší je Prešporok než Trnava (Zpiev. I, 69 a 90). Pre tebä vadnem jak tráva (Pís. II, 90). Plával po tráve jako sekera po vode (Kal. 109). V prvej z tých viet zamlčaný je prísudok *mlňa*, v druhej *krásna* so sponou *je*, v tretej *vadne* a vo štvrtej *pláva*.

2) Vety také, vo ktorých z nekdajšej hlavnej zbylo len *málo*, znamenajúc asi to, čo *sotva*, na pr.

Sila rozdelená málo čo môže (Hol. III, 10) m. málo *je toho*, čo sila rozdelená môže (t. vykonať). Málo kto je tvôj. Málo kto mu uverí (Slád. 15 a 359). I pred príslovkami vzťažnými slýchati tak *málo*, na pr. málo *kde*, málo *kedy* atd.

3) Vety, vo ktorých z nekdajšej pobočnej ostala len spojka, znamenajúc s primeréným sebe ukazovacím živlom to, čo vo složení s *da*, *ne*, *si a voľa*, na pr.

Umrem *kedy tedy* (Zpiev. I, 64) m. *da-kedy, ne-kedy* atd. Veru jej musí byť *jaká taká* vina (Tamže 99) m. *jaká-si, voľa-jaká* atd. vina.

Ty a pod. vety však znejú neraz i nesťažene, znamenajúc zvätša to, čo primerené im sťažené alebo jednoduché obsahujúce dotčené složeniny zájmen a príslovek vzťažných, na pr.

Kde bola, *tam* bola jedna malá dedinka (Pov. 362) = *Kde tam, da-kde* atd. bola jedna malá dedinka. *Čo* mi je, *to* mi je; len mi je voľačo (Zpiev. I, 84). *Čo* mi dajú, *to* mi dajú (= *čokoľvek* mi dajú); len si mä tam radi majú. *Jak* sa oni hrali, *tak* sa oni hrali (Tamže 21 a 359). *Jak* si prehráva, *tak* si prehráva (Slád. 177). Pravý význam dvú posledních a podobných príkladov s *jak—tak* je mi temný.

§. 425. Zo sriadených viet skracujeme len spojkami *a* a *i* slúčené (§. 404), podriadených naopak viac alebo menej všetky

tri hlavnie druhy, a síce čo do podstaty tak, že prísudok pobočných viet podstatných zameňujeme infinitivom (§. 395), prívlastkových príčastím a príslovečných prechodníkom.

Z podstatných viet za skrátené mám

1) nasledujúce a podobné srastlého druhu (§. 408):

Mám čo jesť, mám čo piť. Nemám čo do úst položiť. Neznal čeho sa skorej chytať. Nemá sa čeho báť (Pov. 57, 174, 249 a 262). Nenie čo úfať na tom svete, nenie čo veriť jeho kráse (Zpiev. II, 263). Nemám ich kde vziati (Pís. II, 102). Nemáte kde zač ho chytiť (Slád. 184). Byloť by se tu čemu poučiti (Kral. k 1. Král. 6, 19).

Tyto a pod. vety, vynikajúce zvätša slovesami *mať* a *byť*, riedšej *znať* a *vedeť* čo prísudkami či tvrdivými či zápornými, vznikly najskorej tak, že v nekdajšej hlavnej vete jejich zanemel ukazovací živel spojky a v pobočnej buď sa zamlčalo pomocné sloveso *môcť* určitého tvaru, čím infinitiv k nemu patrivší o samote zostal, buď sa tomuto primerené sloveso určitého tvaru zamenilo ním. Dľa toho základom dvú prvých z predošlých viet sú tyto: mám *to*, čo *bych môhol* jesť, alebo: čo *bych jedol;* mám *to*, čo *bych môhol* piť, alebo: čo *bych pil;* tretej tyto: nemám *toho*, čo *bych* do úst *môhol* položiť, alebo: čo *bych* do úst *položil* atd.

2) Z odťažených viet podstatných (§. 409) najčastej skracujeme také, ktorých pobočná obsahuje sloveso *byť* prítomného času oznamovacieho a vymienočného spôsobu čo sponu (§. 309) a to nasledovne. Predne zamlčujeme spojky im náležité a sponu prekladáme do infinitivu, ktorý však též neraz a najmä tam vynechávame, kde by vedľa iného mal stáť. Sú-li dotčené vety podmetné, podmet pobočnej z nich zostáva v nominative, priťahujúc nekedy slovesný prísudok z hlavnej k sebe tak, že sa ten s ním shoduje. V predmetných naopak prekladáme pobočný podmet do akkusativu a k vôli zápornosti i do genitivu. Prísudok pobočnej vety podmetnej konečne mimo prípad nížej vyložený objavuje sa najčastej v instrumentali, riedšej a síc onde v nominative a tu v akkusative i genitive, na pr.

Veselá sa byť zdám (Zpiev. I, 60) m. zdá sa to, že som veselá. Zdál sa ľahkým (bez *byť* Pov. 387) m. zdalo sa to, že je ľahk-*ý* lebo -*ým*. Svet ten šedivý zdá sa mi mladým. Vysoká moc malou zdáva sa nám (Slád. 162 a 242). — Kráľovna videla sa byť premoženou (Pov. 396) m. kráľovna videla to, že je premožená. Ona

ta byť slavným súdila (Slád. 48). Musí sa v mále dokázať verným (bez *byť* tamže 191). Nepřestali modly své bohem vyznávati (Kral. k 1. Král. 5, 7) m. nepřestali toho vyznávati, že modla jejich je bohem. Pomsty žádostivého ho býti znal (Tamže k 2. Král. 16, 10) m. znal to, že je on pomsty žádostiv.

Vzťahuje-li sa prísudok pobočnej vety či podmetnej či predmetnej k takému dativu, ktorý hlavnia čo logický podmet buď skutočne obsahuje buď by aspon obsahovať mohla, objavuje sa u Slovanov za starodávna bez mála tak často jako u Rímanov v dative. Väzba ta nazýva sa latinsky constructio dativi cum infinitivo a vzniká též tou mocou, ktorú príťažnosťou skladebnou menujeme. Prídavné a podobné prísudky nekdajšej vety pobočnej vypadaly v prípade tom kedysi vždy neurčite (§. 161) a srovnávaly sa krome pádu i číslom a rodom s dotčenými dativy nekdajšej hlavnej vety (Miklosich, vergleich. grammatik der slav. sprachen. III, 390, 473 a i.) U nás väzba ta behom času vätšmi zakrnela nežli v češtine, kde ešte aspoň neurčitý dativ jednotný muzký a srední či vypadujúci na *u* často slýchať, ač neraz i proti predošlým pravidlám, t. j. i tam, kde nekdajšej hlavnej vete vôbec ani nesluší taký dativ, o jaký tu práve ide, a kde je ten buď jednotného čísla a ženského rodu buď množného čísla a ktoréhokoľvek rodu. V prvom z tých prípadov je dativ na *u* naskrze chybný a v druhom tým lepšej sa nahradzuje určitým primereného rodu a čísla, čím častej sa to i ináč deje, na pr.

Není dobré člověku býti *samotnému*. Náleží každému světla *vděčnu* býti (Kral. Gen. 2, 18 a k Deut. 29, 29). Nesluší nám *podobným* býti Bohu (Kocín). Rozkázal všem *hotov-u* (m. stčes. *-om*) býti (Dobr. 297). Neskrátene znejú ty a podobné vety s *aby:* To není dobré člověku, aby byl samoten atd.

Inej povahy je ponekuď dativ v tejto vete: Mladá *pokojným* chvíľu nedá krv sedeť (Hol. I. 224), vzťahujúc sa tu ku podstatnému *deťom* čo prívlastok m. príslovky *pokojne* (§. 346), onde naproti m. prísudku.

§. 426. Z prívlastkových viet skracujeme len určovacie čili prídavné (§. 413), i to však len také, ktorým vzťažné zájmeno *ktorý* čo nominativ sluší. Jedny z tých sú činného, iné trpného smyslu. V činných, máme-li ich skrátiť, zaml-

čujeme len vzťažné zájmeno s primeraným mu ukazovacím, obsahuje-li ho hlavnia veta, a sloveso určitého tvaru pobočnej zameňujeme príčastím (§. 158, 213 a 214) a síce: prítomné prítomným či vypadajúcim na *cí* a *ci*, minulé minulým na *lý* a *ší*, budúce napokon budúcim. Toto však mimo *byť*, vynikajúce podnes ešte jednoduchým príčastím budúceho času, znejúcim *budúci*, u všetkých ostatních sloves opisujeme infinitivom jejich a pomocným príčastím *majúci* a *chcejúci*. Príčastia dotčené konečne majú sa sriadenými prívlastky (§. 343) objaviť, t. j. byť toho pádu a dľa možnosti i čísla a rodu, ktorého je základná čili ta čiastka hlavnej vety, ktorú pobočná mala určovať, na pr.

Dostane život večne *trvať majúci* (Hol. I, 210) m. *ktorý bude* večne *trvať*. Neslýcham potôčkov *hrčiacich* (Tenže II, 5). Žene se tlum chrtů *roztrhavších* svůrku (Kol. 146). Proroci předpovídali věci *budoucí* (Kom).

V trpných vetách prídavných naopak krom ukaz. a vzťažného zájmena zamlčujeme i prítomné a minulé tvary spony a trpné príčastia minulého času srovnávame pádom a, nakoľko práve možno, i číslom a rodom s tou čiastkou hlavnej ich vety, ktorú pobočná mala určovať. Sponu budúceho času zas opisujeme infinitivom *byť* a príčastiami *majúci* a *chcejúci*. Ty sa srovnávajú vždy pádom s tou čiastkou hlavnej vety, ktorú pobočná mala určovať, trpné príčastia minulé naproti objavujú sa vedľa nich zvätša v instrumentali toho rodu a čísla, ktorého je základné slovo hlavnej vety. Obsahuje-li pobočná veta prídavná akkusativ alebo k vôli zápornosti genitiv vzťažného zájmena, zmení sa najprvej na trpnú a síce tak, že sa toto čo predmet jej preloží do nominativu, podmet do genitivu s *od* alebo do instr. (§. 392) a prísudok rozpustí sa na trpné príčastie minulé a sponu (§. 277, č. 1). Potom teprva môže sa i ona skrátiť spôsobom predtým vyloženým, na pr.

Prinášam rozkaz *soslaný* od Vševládneho m. *ktorý bol* soslaný od Vševládneho, a to m. ktorý soslal Vševládny. Skončiť rozkázala ihru *vedenú* strelcom (Hol. II, 8 a 33).

§. 427. Z príslovečných viet skracujeme všetky časové a príčinné (§. 417 a 420 — 423), z označujúcich spô-

sob len vynímacie (§. 419, č. 2) a zo sriadených len spojkami *a* a *i* slúčené (§. 404), ale pravidelne len vtedy, keď je pobočná veta jejich tohože podmetu s hlavňou. V prípade tom totižto po zamlčaní spojek prísudok pobočnej vety prekladá sa do prechodníku a síce v češtine o mnoho správnejšej než vo ktoromkoľvek z ostatních nárečí slovanských.

Pravidla, ktorými sa ona v tom riadi a iné sem spadajúce veci podrobne sú vyložené v §. 768 a 74 mojej Srovnávacej mluvnice jazyka českého a slovenského.

U nás prechodník minulého času zanikol a prítomný, meniac sa už zriedka dľa rodu a čísla (§. 211 a 212), objavuje sa vätšmi príslovkou nežli v češtine a čo taký nahradzuje sa neraz i príslovkami vzniklými z neho príponoú *ky*, jako: *chodiačky*, *stojačky* a pod. (Nàuka 95). Pomocný budúceho času či *budúc* konečne zameňujeme též pošlým od *mať* a *chceť* či *majúc* a *chcejúc*, na pr.

Plakala, *perúci* šaty. Pohov si ešte rok, *chodiaci* okolo. Išli mládenci, žalostne *hrajúci* (Zpiev. I, 133, 206 a II, 5). L'ud kolom *stojac*, bohom úctu dáva. U nich *bydliac*, naučil som sa každému ich zvyku (Žel. 35 a 63). Spali otroctvom, hodnejší *súce* otroctva (Hol. I, 115).

B) Mnohonásobne složená veta.

§. 428. Mnohonásobná veta vzniká spojením troch alebo i viacej viet, a to buď samých sriadených a podriadených buď tých i oných v jedon celok. Spojkami nelišia sa mnohonásobné vety od složených vôbec ničím, choť jest i pravda, že ony neraz obsahujú jednu lebo i viacej takých pobočných viet, ktoré sú proti iným hlavnie, jako na pr. predposlednie z týchto:

Teraz som tak zostal, jak rybka bez vody, keď ju von vyhodí (Zpiev. I, 109). Pamätajte, že trest okúsi, kto krivdu činieva (Hol. I, 116).

Predmluva.

Vysoké kr. uh. Námestníctvo ráčilo výrokom, daným 25 julia 1864 pod č. 59712, prvý diel tejto mluvnice čo príručnú knihu pre vyššie vrstvy sredních škôl schváliť. Čím sa takej milosti nedokonaným ešte knihám riedšej dostáva, tým vrúcnejšej ďakujem za ňu predne vys. Námestníctvu, potom pomerne i všetkým láskavým posredníkom. Kojac sa nádejou, že ponížená prosba moja o milostivé prijatie i druhého dielu nebude oslyšaná, musím si v §. 23 spomänutý výklad, majúci prirodzene i také veci obsahovať, o ktorých vo sredních školách mlčať sluší, k inej príhodnejšej príležitosti odložiť a tu len o tom i to čo najkratšej preriecť, čo sa mi k náležitému oceneniu a zažitiu tejto mluvnice neodbytne potrebným byť zdá.

Prvý jej diel je zvätša len výťah z druhého mojej Srovnávacej mluvnice jazyka českého a slovenského, vyšlej tu r. 1857. Najmä tvorenie skloniteľných čiastok reči obmedzil som dľa §. 103, smýšľajúc o ňom teraz bez mála tak jako znamenitý jazykozpytec danský, C. W. Smith, ktorému „der wissenschaftliche Ertrag von diesem Gebiete noch immer sehr gering vorkommt und der praktische Nutzen gleich Null ist" (Grammatik der poln. Sprache. 2. Aufl. Berlin 1864. S. IV). Ostatne hľadel som i ten diel všemožne zdokonáliť a menovite s najsrdečnejšou vďačnosťou osoh vziať z úvahy p. A. Schleichera o Srovnávacej mluvnici mojej (Beiträge zur vergleich. sprachforschung. Berlin 1858. I, 245—255).

Skladba tejže mluvnice, vyšlá i o sebe r. 1855, však nebola tu posúdená. Z českých kritikov jej osobite najsrdnatejší neprispeli ku prítomnému skoro celkovitému prepracovaniu jej ničím. I z iných strán dostalo sa mi k tomu vôbec o mnoho menej pomoci, než u slovozpytu a síce preto, že srovnávací jazykozpyt o skladbu ešte i za našich čias nad mieru málo dbá a slovanský málo ktorou z vydaných od r. 1855 honositi sa môže. Takou je na pr. Srbska sintaksa Đ. Daničića, choť ju ešte len dľa prvého jej dielu, vyšlého v Belehrade r. 1858, známe; potom ruská Th. Buslajeva obsažená v jeho Opyte istoričeskoj grammatiki russkago jazyka (Moskva 1858 a 1859, podruhé 1863), ocenenom i odo mňa v Časopise musejnom r. 1862; a ponekuď i poľská, ktorou vyniká Gramatyka języka polskiego większa, vydaná od A. Maleckého vo L'vove 1863. Osnovou či sústavou

liší sa moja od tých i od iných značne. Zanášajúc sa už odo dávna krome nauky o hláskach najradšej skladbou a to z príčin, vyložených v predmluve Srovnávacej mluvnice a v úvode rozpravy mojej o ablativě ve slovančině a litvančině (Časopis mus. r. 1857 a 1858), dospel som v ponímaní obú k jakej takej samostatnosti. Zavďačil by sa mi veľmi každý, kto by si nesťažoval oceniť ju, jak náleží, osobite strany skladby. Aby sa to ľahčej stať mohlo, musím schváľne aspoň dve okolnosti pripomänúť: 1) najvážnejšia čiastka každej skladby, nauka totiž o pádoch, zakladá sa v prítomnej hlavne na dotčenej už rozprave mojej o ablative a na úvahe o skladbe ruskej p. Buslajeva; 2) majúc skladbou tou hlavne len potrebám školským vyhoveť, musel som v nej mnoho vecí doprosta mlčaním pominúť, iných zase len mimochodom sa dotknúť.

U príkladov odchýlil som sa od zásad vyložených na str. XVII a XVIII Srovn. mluvnice len tým, že skoro u všetkých i miesta spisov, z ktorých sú vyňaté, podrobne vytýkam, označujúc mimo výnimky nížej spomänuté strany arabskými a svázky lebo diely rímskymi čísly. Neoznačené tak pochádzajú zo starších sbierok, u ktorých som o dotčenú podrobnosť menej dbal, čeho mi teraz tým srdečnej ľúto, čím som o škodlivosti toho lepšej presvedčený. Všetkých príkladov ostatne je bez mála 2000. S tisíc z nasberaných som nespotreboval nelen pre nedostatok miesta než a hlavne preto, abych dľa možnosti vyhovel Quintilianovi, učiacemu takto: „Ii quoque versus, qui ad imitationem scribendi proponentur, non otiosas velim sententias habeant, sed honestum aliquid monentes. Prosequitur hæc memoria in senectutem, et impressa animo rudi, usque ad mores proficiet" (Inst. or. I, 1). Vätšina spotrebovaných príkladov prichádza vo spisoch nasledujúcimi skráteninami znamenaných:

Bern. Grammatica slavica auctore Antonio Bernolák. Posonii 1790. Najčastej od str. 284 do 312, obsahujúcich porekadla. **Did.** Jana Amosa Komenského didaktika. V Praze 1849. Najviac od str. 200—268 či z přísloví tam obsažených. **Hol.** Básňe Gana Hollého. Ve štiroch zvazkoch. V Buďíňe 1841 a 1842. **Kal.** Reštavrácia od J. Kalinčáka v Lipe, vydanej od J. Viktorina v Pešti 1860 na str. 1—130. **Kol.** Díla básnická Jana Kollára ve dvou dílích. V Budíně 1845. Čísla rímske o sebe znamenajú strany předzpěvu, arabské též o sebe znělky a vedľa II strany druhého dielu. **Kral.** Biblí české díl 1—6, vyšlej v Kraliciach r. 1579—1593. Najviacej príkladov vyňal som z jej výkladu, z textu samého naopak veľmi málo: bo tu prekladatelia, jak sami vo zpráve čtenáři vyznávajú, zanechali z úcty k Písmu sv. neraz i také „slova a mluvení, která v řeči české velmi tvrdě znějí," t. j. duchu jej sa protivia. Doklady ony poznať po predložke **k,** stojacej pred vôbec obyčajnými skráteninami mien kníh patričných Písma sv. Čísla arabské po tých znamenajú též dľa zvyku skoro všeobecného kapitole a verše. **Pís.** Písně světské lidu slovenského v Uhřích. Sebrané a vydané od P. J. Šafaříka, Jana Blahoslava a j. V Pešti 1823 a 1827. **Pov.** Slovenské povesti. Vydávajú A. H. Škultety a P. Dobšinský. Kn. I. V Rožňave a B. Štiavnici 1858—1861.

Krome tej iné knihy bohužiaľ podnes nevyšly. Dosti je teda citovať ju len dľa strán. **Slád.** Spisy básnické Andreja Sládkoviča. V B. Bystrici 1861. **Zpiev.** Národnié zpievanky. Sebrané od mnohých a vydané od J. Kollára. V Budíně 1834 a 1835. **Zel.** Pád Miliducha od L. Zella v Lipe, vydanej od J. Viktorina v Pešti 1862 na str. 1—98.

Ostatním riedšej potrebovaným skráteninám dokladov nasledovne treba rozumeť:

Čít. Prvá čítanka pre slovenské evanjelické a. v. školy od M. M. Hodže. V B. Bystrici 1860. **Dobr.** Lehrgebäude der böhm. Sprache von J. Dobrowsky. Prag 1819. **Jan.** Janua linguarum reserata od J. A. Komenského a **Kom.** či Komenský posriedkom Slovníka česko-něm. J. Jungmanna. **Lab.** Labyrint světa a ráj srdce od J. A. Komenského. Vydání 6. v Hradci Králové 1848. **Národ.** Slovanský národopis P. J. Šafaříka. Vyd. 3. v Praze 1849. **Nauka** reči slovenskej od L. Štúra. V Prešporku 1846. **Perly** české, spořádané od A. J. Vrťátka. V Praze 1855. **Por.** porekadlo slovenské a **Přísl.** přísloví či porekadlo české. **Spevy** a piesne L. Štúra. V Prešporku 1853. **Suš.** Moravské národní písně. Sebral a vydal Fr. Sušil. V Brně 1860. **Vulg.** Bible česká, vydaná v Prahe 1851 pre katolíkov dľa vulgaty. Ostatne citujem ju tak jako Kralickú. **Výb.** Výbor z literatury české. Díl I. V Praze 1845. Dľa toho spomínam i **RK** či Rukopis Kralodvorský, **LS** či L'ubušin súd a **Poč.** či Počátky staročeské mluvnice P. J. Šafaříka i citujem, označujúc u LS prvými čísly stlpce a druhými riadky, u Poč. zas onými strany a týmito paragrafy.

V príkladoch slovenských krome pravopisu zmenil som neraz i tvary slov a menovite všetky bernolácke na schválené od Matice slovenskej. Vydá-li ta lebo nekto iný znova najmä národnie piesne naše, najbohatší a najčistejší prameň rydzej slovenčiny, tak dokonále jako Sušil moravské, nebude tuším slušno hýbať formami slov jejich ani v mluvniciach tejto podobných. Vydania jejich mnou potrebované však nezasluhujú naskrze takej šetrnosti. U českých dokladov naopak dovolil som si len zmien pravopisných dľa §. 22.

Terminologia moja málo čím sa liší od tej, ktorú obsahuje Německo-český slovník vědeckého názvosloví pro gymnasia a reálné školy (V Praze 1853), vypracovaný od výboru k tomu osobite ustanoveného a sl. rodákom naším, P. J. Šafaříkom, riadeného. Komu by tých odchýlok nebolo dosť a komu by sa snáď i iné ohľady moje k češtine zbytočnými zdaly, toho bych ovšem uznal horlivejším, ale nikdy prospešnejším ani múdrejším priateľom slovenčiny nežli je na pr. p. M. M. Hodža, ktorý už i v Čítanke výšej spomänutej o češtinu aspon tak dbá, jako by bol chcel patričnú mládež i k zažitiu mojej mluvnice náležite pripraviť.

V Prahe 22 mája 1865.

M. Hattala.

Opravy a dodatky.

Obsažené na poslednom liste dielu I prevzaté sú sem. Onen sa môže teda bezpečne i odhodiť. V sozname tom prvé čísla označujú strany, druhé riadky, zh. a zd. konečne to, čo zhora a zdola.

9, 17 zd. *i* m. *í*; 13, 6 zh. svedoctví m. svedectví; 15, 6 a 7 zd. vytri: dľa toho — rečeno; 18, 15 zh. iné m. né; 19, 12 zh. medzi m. medze; 19, 13 zh. a *s* m. a i; 19, 18 zd. Srovnaj m. Srovnej; 21, 16 zd. menovite m. menovitě; 23, 7 zh. *ji* m. *jj*; 27, 9 zh. spomänutého m. spomännutého; 30, 8 zh. bolo m. bylo; 31, 4 zh. štyri m. štyry; 33, 11 zd. ktorú m. kterú; 39, 16 zd. nýbrž m. nybrž; 46, 15 zd. Najvážnejšie a predložek m. Najvážnějšie a předložek; 71, 2 zh. pridaj: Miestami slýchať ešte i *i* m. a síc i po *r* m. čes. *ř*, na pr. král-i (Pov. 252), hospodári, vladári atd. (Zpiev. II, 473); 88, 6 zd. bož-*ia* m. bož-*iu*; 123, 3 zh. lip-núť m. lipn-núť; 144, 13 zh. c) m. b); 156, 9 zh. teprva m. eprva; 164, 1 zh. vytri: zriedka; 165, 18 zd. listom m. žiakom; 170, 13: po „vyslovený" pridaj: (Srovn. §. 388); 191, 7 zh. po „Trnavy?" pridaj: (Pís. I, 47 a 116); 192, 7 zh. sa m. za; 197, 12 zd. zvätša genitiv m. genitiv; 200, 8 zd. vytri čiarku; 210, 9 zd. ništ m. nišť; 237, 5 zd. „ľahko" patrí pred „neraz"; 238, 17 zd. *strávivšeti* m. *strávivšti;* 242, 12 zd. tlačené m. tlačene; 246, 8 zh. vyreknúť m. vyreknuť, 11 zh. všetko m. všesko a 9 zd. aj ináč m. a jináč; 250, 3 zd. po „sredni" pridaj: nominativ alebo; 251, 18 zh. tešiť m. těšiť; 260, 10 zd. Kol. m. Hol.

OBSAH.

Nákladom MATICE SLOVENSKEJ vyšly a sú na sklade u kníhkupca matičného, **Eugena Krčméryho v Baňskej Bystrici:**

Letopis Matice Slovenskej,

v tisícročnú pamäť pokresťanenia Slovákov a zavedenia písemnosti slovanskej MDCCCLXIII. založenej. *Ročník prvý.* Z naloženia prvého valného shromaždenia tejže Matice sostavil **Michal Chrástek,** tajomník Matice Slov. *Matičných spisov číslo 1.* Vo Viedni. Tlač Karola Goríška 1864. Cena 1 zl.

Slovenská Čítanka.

Pre nižšie gymnasia sostavil **Emil Černý,** professor na kr. kat. vyšš. gymn. baňsko-bystrickom. **Diel I.** *Matičných spisov číslo 2.* Vo Viedni. Tlač Karola Goríška 1864. Cena 1 zl. 20 kr.

Slovenská Čítanka.

Pre nižšie gymnasia sostavil **Emil Černý,** professor na kr. kat. vyšš. gymn. baňsko-bystrickom. **Diel II.** *Matičných spisov číslo 3.* V B. Bystrici, 1865, na sklade u Eugena Krčméryho, matičného kníhkupca. Tlač Karola Goríška vo Viedni. Cena 1 zl. 80 kr.

REČ,

ktorou druhé valné shromaždenie MATICE SLOVENSKEJ, v T. Sv. Martine, d. 3. aug. r. 1864 vydržiavané

otvoril J. Excell., osvietený a najdôstojn. pán pán

Štefan Moyses,

z božej a apošt. stolice milosti biskup b. bystrický, J. c. k. apošt. Veličestva skut. tajný radca, sl. umení a filosofie doktor a spolu predseda Matice Slov. Vydaná z naloženia II. valného shromaždenia tejže Matice nákladom Matice Slov. — Vo Viedni. Tlač Karola Goríška 1864. (Rozdáva sa zdarma.)

Rozhovory o Matici Slovenskej.

Naložením prvého zasadnutia výboru Matice Slovenskej spísal **Daniel G. Lichard,** vyslúžilý professor, spoluzakladatel' Matice Slovenskej a vydavatel' hospodársko-remeselníckych novín „Obzoru". *Matičných spisov číslo 4.* V B. Bystrici, 1865, na sklade u Eug. Krčméryho, mat. kníhkupca. Tlač Karola Goríška vo Viedni. Cena 10 kr.

Tisk tlačiarne Indr. Mercy-ho v Prahe.